

TC.
MUĞLA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**POST-SOSYALİST ÜLKELERDE AÇIĞA ÇIKAN
İŞGÜCÜ VE TRABZON'DA YABANCI UYRUKLU
KADIN OLGUSU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
SİBEL AYDIN

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Hatice KURTULUŞ

Ekim-2006

MUĞLA

TC.
MUĞLA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**POST-SOSYALİST ÜLKELERDE AÇIĞA ÇIKAN
İŞGÜCÜ VE TRABZON'DA YABANCI UYRUKLU
KADIN OLGUSU**

**HAZIRLAYAN
SİBEL AYDIN**

Sosyal Bilimler Enstitüsünce

“Yüksek Lisans”
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 16.11.2006

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 16.10.2006

Tezin Danışmanı : Doç. Dr. Hatice KURTULUŞ
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Ayşe DURAKBAŞA
Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Özlem ŞAHİN
Jüri Üyesi :
Jüri Üyesi :
Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Ömer Gürkan

Ekim-2006

MUĞLA

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Sibel AYDIN

Doğum Yeri : Trabzon

Doğum Yılı : 1979

Medeni Hali : Bekar

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lise : 1994-1998 Fatih Lisesi - TRABZON

Lisans : 1998-2002 Muğla Üni. F.E.F. Sosyoloji Bölümü

Yabancı Dil : İngilizce

TEZİN YAZILDIĞI DİL: TÜRKÇE

TEZİN SAYFA SAYISI: 80

TEZİN KONUSU (KONULARI):

1. Toplumsal Bir Olgu Olarak Göç ve Uluslararası Göç
2. Uluslararası Göçte Kadınlar: Göçün Feminizasyonu
3. Türkiye'nin Dış Göç Tarihi
4. Sosyalizm Sonrası Çözülen İşbölümü ve İşgücü Göçü
5. Trabzon Kentinde Nüfus Hareketleri
6. Post Sosyalist Ülkelerden Aldığı Göçün Trabzon'da Yarattığı Etkiler
7. Trabzon'da Yeni Bir Toplumsal Kentsel Dinamik Olarak "Yabancı Uyruklu Kadınlar"

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER:

1. Göç
2. Uluslararası Göç
3. Göçmen
4. Düzensiz Göç
5. Göçün Feminizasyonu
6. Bavul Ticareti
7. Trabzon'da Yabancı Kadın Olgusu

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER:

1. Emigration
2. Global emigration
3. Emigrants
4. Irregular emigration
5. Feminization of the emigration
6. Luggage trade
7. The phenomenon of foreign women in Trabzon

- 1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum.
- 2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir.
- 3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir.

Yazarın İmzası:

Tarih:...../...../200

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ		
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU		
YAZARIN	MERKEZİMİZCE DOLDURULACAKTIR	
Soyadı :		
Adı :	Kayıt No:	
TEZİN ADI		
Türkçe :		
Y.Dil :		
TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans	Doktora	Sanatta Yeterlilik
O	O	O
TEZİN KABUL EDİLDİĞİ		
Üniversite :		
Fakülte :		
Enstitü :		
Diğer Kuruluşlar:		
Tarih :		
TEZ YAYINLANMIŞSA		
Yayımlayan :		
Basım Yeri :		
Basım Tarihi :		
ISBN :		
TEZ YÖNETİCİSİ		
Soyadı, Adı		

Ünvanı :

YEMİN

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Post -Sosyalist Ülkelerde Açığa Çıkan İşgücü ve Trabzon’da Yabancı Uyruklu Kadın Olgusu” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

15/11/2006

Sibel AYDIN

TUTANAK

Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün ...../...../2006 tarih ve ..... sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin ..... maddesine göre, Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek lisans öğrencisi Sibel AYDIN'nın "Post Sosyalist Ülkelerde Açığa Çıkan Kadın Emeği, Yeni Uluslararası Göç Biçimleri ve Trabzon Örneği" adlı tezini incelemiş ve aday ...../...../2006 tarihinde saat:.....'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra ..... dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan ana bilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin ..... olduğuna ..... ile karar verildi.

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Hatice KURTULUŞ

Üye

Üye

Üye

TEŞEKKÜR

Bu çalışmayı ortaya çıkarma çabası içerisindeyken yanımda olan herkese teşekkür etmek istiyorum. Onların desteğiyle anlam buldu, güzelleşti her şey.

Teşekkürlerin en büyüğü, daha iyiye yöneltici, destekleyici ve moral verici tavrı için tez danışmanım Doç.Dr. Hatice Kurtuluş'a. Kimliğinizle ve kişiliğinizle bende hayranlık uyandıran bir akademisyen olduğunuzu bilmenizi isterim.

Tez jüri üyeleri Prof. Dr. Ayşe Durakbaşı ve Yard. Doç. Dr.Özlem Şahin'e teşekkürlerimle.

Bu çalışmada olduğu gibi hayatımın her aşamasında yanımda olan, sevgilerin en güzeli Ahmet Yoldaş'a sonsuz teşekkürler...

Muğla Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde karşılaştık ve hiç ayrılmadık. Hayatımda olduğunuz ve bu çalışmayı hazırlarken desteklediğiniz için canım dostlarım Sevil Akdemir, Serpil Karayığit ve Serkan Candan'a teşekkürlerimle.

Serpil Bozkulak'a ve Volkan Güloğlu'na desteğe ihtiyacım olduğunda yalnız bırakmadıkları için teşekkür ediyorum.

....ve sevgili ailem, özellikle babacığım. Bu çalışmada olduğu gibi yaptığım her şeyde benle birlikte heyecanlandığınız, sevginizi ve emeğinizi esirgemediğiniz için sonsuz teşekkür ve saygılarımla.

Sibel Aydın

Ekim-2006

Muğla

ÖZET

Bu çalışma, Eski Sovyetler Birliği ülkeleri ile Trabzon arasında yaşanan bavul ticaretinin, Trabzon kentinde yarattığı sosyal, ekonomik ve mekansal etkilerinin incelenmesi temeline dayanmaktadır. Trabzon'a yönelen bavul ticaretinin içinde kadın nüfus dikkati çekmektedir. Kadın nüfusun çokluğu, 1980'lerden sonra yaşanan küresel ve bölgesel nüfus hareketlerinin bir özelliğidir. Bu nedenle 1980 sonrası uluslararası göç-Türkiye-Trabzon bağlantısına değinilmiştir. Çalışmanın vurgu noktası- günümüzde bavul turizminin sosyal etkilerinin daha yoğun devam etmesinden dolayı- kadın nüfusun Trabzon'da zamanla farklı konumlanmasına bağlı olarak oluşan göçmenlik halleri ve Trabzonluların bu kişilere yaklaşım tarzlarıdır.

Çalışmada niteliksel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu amaçla Trabzonlularla odak grup görüşmesi ve derinlemesine mülakat, yabancı uyruklu kadınlarla ise derinlemesine mülakat yapılmıştır. Ayrıca Trabzon Emniyet Müdür Yardımcısı ve Belediye Başkan Yardımcısı ile görüşme gerçekleştirilmiştir.

ABSTRACT

This study has been based on the qualitative research for investigating economical, social and local effects of “luggage trade” which is presently in progress between the Post- socialist countries and Trabzon. In this “luggage -trading” matter, the most significant part is about the female traders. The high population of women is the result of the global and the local mobility of the population which has taken place after 80s. Therefore, the connection of international immigration Turkey-Trabzon is highly mentioned. The highlight of the work is -as the social effects of luggage-trade is currently continuing without losing speed- the female population in Trabzon changing rapidly in a short period of time; also their immigrant status and the way the citizens of Trabzon look upon these people.

Qualitative research method has been used on this work. Therefore, focused group interview and deep interview has been made with Trabzon citizens (local people) and deep interview method has been chosen for the foreign women. Also two interviews has been made with Assistant Manager of Security Department of Trabzon and Vice President(Assistant President) of Municipality.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	Sayfa No VIII
ÖZET.....	IX
İÇİNDEKİLER.....	XI
TABLolar.....	XIV
GİRİŞ.....	1

I.BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1. 1. Toplumsal Bir Olgu Olarak Göç.....	5
1. 1. 1. Uluslararası Göç.....	6
1. 1. 1. 1. Uluslararası Göç ve Kuramsal Yaklaşımlar.....	8
1. 1. 1. 2. Küreselleşme ve Uluslararası Göç.....	12
1. 1. 1. 3. Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Çözülmesinin Yarattığı Uluslararası Göç Hareketleri.....	15
1. 1. 2. Göçmenlik ve Yabancı Olmak	16
1. 1. 2. 1. Küreselleşmenin Barındırdığı Göçmen	17
1. 1. 2. 2. Düzensiz	19

Göçmen.....

1. 2. Uluslararası Göçte Kadınlar: Göçün Feminizasyonu.....	22
1. 2. 1. Kadın Göçmeni Göçe Zorlayan Unsurlar ve Göç Sonrası Yaşananlar...	23
1. 2. 2. Göçmenin Toplumsal Cinsiyet Özelliğinin Göç Sürecine Yansımaları...	24

II. BÖLÜM**TÜRKİYE'DE VE TRABZON'DA GÖÇ HAREKETLERİ**

2. 1. Türkiye'de Göç Hareketlerine Tarihsel Bir Bakış.....	26
2. 1. 1. Türkiye'den Göç.....	26
2. 1. 1. 1. 1923-1960 Arası Göçler.....	26
2. 1. 1. 2. 1960 Sonrası Göçler.....	27
2. 1. 2. Türkiye'ye Göç.....	29
2. 1. 2. 1. 19. yy dan Cumhuriyetin Kurulmasına Kadar Gerçekleşen Göçler...	29
2. 1. 2. 2. 1923 Sonrası Göçler.....	31
2. 1. 2. 3. 1980 Sonrası Değişen Göç Eğilimleri.....	33
2. 1. 2. 4. Sosyalizm Sonrası Çözülen Toplumsal İşbölümü ve İşgücü Göçü...	35
2. 2. Trabzon Kentinde Nüfus Hareketleri.....	36
2. 2. 1. Post Sosyalist Ülkelerde Açığa Çıkan İşgücünün Uluslararası Alanda Dolaşımı.....	40
2. 2. 2. Kadın İşgücünün Konumu.....	41
2. 2. 3. Trabzon'un Aldığı Kadın Göçü.....	44

III. BÖLÜM**POST SOSYALİST ÜLKELERDEN ALDIĞI GÖÇÜN TRABZON'DA YARATTIĞI ETKİLER**

3. 1. Göçün Ekonomik Yapıya Etkisi.....	47
3. 2. Göçün Sosyal Yapıya Etkisi.....	49
3. 3. Göçün Mekansal Yapıya Etkisi.....	54

IV. BÖLÜM

TRABZON'DA YENİ BİR KENTSEL TOPLUMSAL DİNAMİK OLARAK “YABANCI KADINLAR” ÜZERİNE NİTELİKSEL BİR ÇALIŞMA

4. 1. Araştırma Yöntemi.....	56
4. 2. Trabzonluların Anlamlandırılmasıyla “Yabancı Uyruklu Kadın” Olmak..	58
4. 3. Kendi Anlamlandırmalarıyla “Yabancı Uyruklu Kadın” Olmak.....	65
SONUÇ	74
KAYNAKÇA	78

TABLÖLÄR

Tablo 1. Yabancılık, Yurttaşlık Haklarına Sahip Olma ve Yurttaşlık.....	20
Tablo 2. Yabancıların Sınır Dışı Edilme Nedenleri.....	43
Tablo 3. Giriş Yaptıkları İllere Göre Türkiye'ye Giren Yabancılar.....	44

GİRİŞ

İnsanların doğal, ekonomik ve politik zorunluluklar nedeniyle yaşadıkları yeri geçici veya kalıcı olarak terk ederek başka bir yere göçmelerinden kaynaklanan nüfus hareketleri sosyal bilimlerin temel analiz birimlerinden biridir. Türkiye'nin tarihsel olarak yoğun nüfus hareketlerinin gerçekleştiği bir coğrafyada olmasına karşın Türkiye'de göç olgusu 1950'li yıllardan itibaren kırsal alanlardan kentsel alanlara yönelen yüksek yoğunluklu iç göçler ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden yapılanan Avrupa'nın emek açığını kapamak üzere özellikle Almanya'ya yönelen dış göçler çerçevesinde ele alınmıştır. 1980'lerin ortalarından itibaren dünyada yeniden yapılanan üretimin eşlik ettiği küreselleşme ve Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerinde çözülmeye başlayan sosyalist rejimler dünyada yeni küresel ve bölgesel nüfus hareketlerine neden olmaya başlamıştır. Uluslararası göç yeni ve karmaşık biçimiyle sosyal bilimlerin gündemine girmiştir.

Küreselleşme süreci sadece sermaye, mal, hizmetler ve kültürlerin değil; aynı zamanda emeğin de dünyadaki dolaşımını kaçınılmaz olarak arttırmasına rağmen emeğin küreselleşmesi aynı serbestlikte olmadığı için emeğin dolaşımı büyük ölçüde illegal yollarla gerçekleşmektedir.

Sovyetler ve Doğu Avrupa sosyalizminin çözülmesiyle açığa çıkan işgücü, küreselleşme ile birlikte hızlanan uluslararası göçlere ivme kazandıran bir gelişmedir. Post sosyalist dönem olarak adlandırılan bu dönemde eski sosyalist ülkelerde piyasa ekonomisine geçişin zorlukları ve istihdam olanaklarının yetersizliğine karşın dünya pazarındaki malların tüketiminin serbestleşmesi ve emek pazarının talebi, nüfusun legal ve illegal yollarla başka ülkelere göç kanallarının ve bu trafiği yönlendiren güç gruplarının ortaya çıkmasına, hızlı ve karmaşık nüfus hareketlerine neden olmuştur. Bu biçimde göç eden nüfus bölge ülkelerinde çalışma izni olmadan enformel emek pazarında istihdam edilmeye başlamışlardır.

Türkiye, post sosyalist ülkelerden belirli yoğunlukta ve büyük bir kısmı illegal kanallarla ülkeye giren geçici göç hareketleri ile karşı karşıya kalmıştır. Post sosyalist

lkelerde yaşanan ekonomik, sosyal ve politik olumsuzluklar, insanların temel ihtiyaçlarını bile karşılayamama durumunda olması, siyasi baskılar, toplumsal karmaşa vb. nedenler göçü tetiklemiştir. Türkiye Osmanlı Dönemi'nden kalan tarihi baēlar, etnik ve dinsel yakınlık, sınırdaş olma ve batılı ülkelere ulaşmak için bir "ara" yer olmasından dolayı gn yařanacaēı aday ülke olarak algılanmıştır (şahin, 2004:7). Türkiye'nin aday şehirlerinden biri ise coērafi yakınlık, tarihsel baēlar nedeniyle ve batılı şehirlere ulaşmak için bir "basamak" olarak görülmesinden dolayı Trabzon olmuştur.

Osmanlı'nın son yüzyılında Karadeniz ticaretinde önemli bir liman kenti olan Trabzon, Türkiye Cumhuriyetinin yeni sınırları ve Karadeniz'in uluslararası ticarete kaybolan önemi ile birlikte duraēan bir kente dönüşmüştür. Ancak bu duruma raēmen bölgenin merkezi kenti olma zelliēini korumuştur. Sovyetler Birliēi'nin daēılmasının ardından sınırlarda ortaya çıkan serbestleşmenin yarattıēı legal ve illegal ticaretin merkezi kentlerinden biri olmuştur.

Türkiye'ye post sosyalist sınır komşusu ülkelerden yönelen glerde kadın nüfusun aēırlıēı dikkat çekmektedir. Trabzon kentinin aldıēı yabancı kadın göçü iki ayrı boyutta ele alınabilir. Boyutlardan biri, başlangıçta bavul turisti olarak gelen nüfusun zamanla farklı konumlanması(temizlikçi, garson, ocuk bakıcısı, hayat kadını) ve yerleşik hale gelmesiyle kentin sosyal, ekonomik, kültürel ve mekânsal yapısında meydana getirdiēi deēiřimdir. Diēer boyut ise yabancı kadın olarak algılanan kadın göçmenlerin konumlanma farklılıklarına göre kente tutunma yolları ve göçmenlik halleridir.

Gle birlikte kentte yaşanan deēiřimler ve kadınların konumu ele alınırken göçmenin toplumsal cinsiyet özelliklerinin g sürecini nasıl etkilediēi göz önünde bulundurulmalı, toplumsal uyum, kimlik, konukseverlik gibi kavramlarla ilişki kurulmalıdır. Kant'ın çözümlemesinde konukseverlik yalnızca ötekinin düşman olmayan olarak kabulüne gönderme yapar (Yeēenoēlu, 2002:127). Bavul turizminin ardından kentte yaşanan dönüşümler ve kadınların konumu irdelenmeye çalışırken aynı

zamanda Trabzonluların bu anlayışla hareket eden ev sahibi olarak adlandırılıp adlandırılmayacağı da sınınmış olacaktır.

Kadın ağırlıklı nüfus hareketinin, kentin sosyal, ekonomik, kültürel ve mekânsal yapısında meydana getirdiği değişimleri ve yabancı uyruklu kadınların konumlarını analiz etmeye çalışmadan önce teorik boyutunun oluşturulması gerekmektedir. Çalışmanın I. Bölümünde göçün ve uluslararası göçün temel özelliklerine, uluslararası göçün tarihsel süreçte değişen neden ve sonuçlarına değinilmiştir. Ardından küreselleşmeyle birlikte oluşan yeni uluslararası göç hareketleri ve bu göç modellerinin içerisinde yer alan göçmenin özellikleri aktarılmıştır.

II. Bölümde, Türkiye'nin dış göç bağlamında – özellikle Türkiye'ye göç-taşıdığı nitelikler ve tarihsel sürecindeki uluslararası göç hareketleri anlatılmıştır ve aynı çerçevede Trabzon kentinin sahip olduğu özellikler aktarılmaya çalışılmıştır. Trabzon'un yaşadığı bu göç deneyimiyle ilgili istatistik bilgileri toplama aşamasında ise Resmi verilere özellikle de Emniyet Müdürlüğü verilerine ulaşmakta engellerle karşılaşmıştır. Bu nedenle “Trabzon'da oturma izni olan yabancıların sayısı” ilgili verilere yeterli düzeyde ulaşmak mümkün olamamıştır. Fakat Emniyet Müdürlüğü sözlü olarak Trabzon'da bugün ortalama beş yüz yabancı uyruklu kişinin oturduğu ifade etmiştir.

Çalışmanın III. Bölümünde, göçün, kentin sosyal, ekonomik ve mekânsal yapısında yarattığı değişimler ve bu değişimlerin günümüze uzantısı aktarılmaya çalışılmıştır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için literatür taranmış, gözlem ve görüşme yöntemleri kullanılmıştır.

IV. Bölüm ise saha araştırmasının sonuçlarından oluşmaktadır. Saha araştırması niteliksel veri toplama teknikleri olan derinlemesine mülakat, odak grup ve katılımcı gözlemle gerçekleştirilmiştir. Çömlekçi Mahallesi'nde yaşayan Trabzonlu kadınlarla(7 kişi) odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiş, ayrıca katılımcı gözlem uygulanmıştır. Çömlekçi Mahallesi ve Taşbaşı Mahallesi'nde-bu mahalleler yabancı uyrukluların en yoğun bulunduğu alanlardır- yaşayan esnaflarla(7 kişi)derinlemesine mülakat

yapılmıştır. Bavul turistleriyle(6 kişi), hayat kadınlarıyla(2 kişi), evlenerek yerleşen yabancı uyruklu kadınlarla(3 kişi) derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Çömlekçi Mahallesi Muhtarlığındaki yetkiliyle(üye), Emniyet Müdürü Yardımcısı, Yabancılar Daire Başkanı, Belediye Başkan Yardımcısı, otel çalışanları(3 kişi) ile görüşülmüştür.

Saha araştırması sırasında en büyük zorluk hayat kadınlarına ulaşmakta yaşanmıştır. Birçok kadın görüşmeye şiddetle karşı çıkmıştır. Bilgileri bütünleştirebilmek için otel çalışanlarıyla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Evlenerek yerleşen kadınlar arasında ise ailelerin rızasıyla evlilik yapan kadınlar görüşmeye sıcak bakmıştır. Ayrıca bu kadınlar aynı şekilde Trabzon'a yerleşen arkadaşlarının bu konudaki deneyimlerinden bir takım bilgiler aktarmışlardır. Saha araştırmasında elde edilen veriler tezin sorunsal çerçevesinde işlenerek dördüncü kısım tamamlanmıştır.

Çalışmanın sonuç kısmında ise teorik çevrenin oluşturulması ve saha araştırmalarının gerçekleştirilmesiyle elde edilen bilgiler bütünleştirilmeye çalışılmış, göçün günümüzde Trabzon üzerinde bıraktığı etkiler özetlenmeye çalışılmıştır

I. BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Toplumsal Bir Olgu Olarak Göç

Kitlesel nüfus hareketleri içerisinde, hem neden hem de sonuç olma özelliğiyle toplumsal yapıda önemli değişikliklere yol açan göç olgusunun tarihini insanlığın tarihiyle paralel tutmak mümkündür. Başlangıçta yeryüzünü keşfetme, yaşam koşullarını iyileştirme amacıyla ortaya çıkan göçler zamanla istila, sömürgecilik, sürgün, ticaret, turizm gibi başlıklar altında belirmiştir(Akgür, 1997:45). Tarihsel süreçte değişen ve dönüşen göçün en önemli ögesi olan bireyin yer değiştirme hareketine karar verilirken etkinlik derecesi veya isteklilik durumu göçlerin sınıflandırılmasında belirleyici etken olmuştur. Bir diğer belirleyici neden ise göçün gerçekleştirileceği coğrafi sınırlardır.

Göçün bir ülkenin kendi siyasal sınırları içindeki şekli “iç göç” herhangi bir ülkeden başka ülkelere göç şekli ise “dış göç” olarak adlandırılır. Göç eden kişiler kendi istekleri ile göç etmişlerse “gönüllü göç”, kamu yöneticilerinin zorlamaları ile göç etmişlerse “zorunlu göç” söz konusudur(Yusuf, 1998:1879). Göçlerin mesafe ve birey bağlamında ayrılmasına karşın birtakım benzerlikleri vardır. Bu benzerlikler göçün neden ve sonuçları ile göç sürecinin faktörleri çerçevesinde ortaya çıkar.

Ulusal ve uluslararası alanda yaşanan sosyo-ekonomik değişikliklerle birlikte göç nedenleri üzerine farklılıklar eklenmiş fakat temelde göçe neden olan faktörler değişmemiştir. Bu faktörlerin birincisi, insanları yaşadıkları yerlerden ayrılmaya sevk eden “itici faktörler” ikincisi ise geçici veya kalıcı olarak yerleşecekleri çevreyi cazip kılan “çekici faktörler” dir. İtici faktörler, toprağın veriminin düşük olması, iş olanaklarının kısıtlılığı, sosyo-ekonomik güvencelerin azlığı, siyasi istikrarsızlık, toplumsal karmaşa, kıtlık, terör vb. olarak sıralanabilir. Çekici faktörler ise itici faktörlerin azlığı veya yokluğu anlamındadır. Örnek olarak ucuz ve verimli toprak, iş olanaklarının çokluğu, sosyal ve ekonomik güvencelerin yeterliliği, siyasi istikrar, toplumsal güven ve düzen verilebilir (Gündüz-Yetim, 1996:10-11).

İçgöç ve dışgöçün sonuçlarının ortaya çıkma süreleri, boyutları ve etki düzeyleri farklı olmasına rağmen benzer olduğu noktalar vardır. Terk edilen ve göç edilen yerde göçle birlikte ve bu iki alan arasındaki ilişki doğrultusunda yaşanan sosyo-ekonomik değişiklikler ile göçmenin yaşadığı uyum sorunları göçün sonuçları olarak ele alınır. Buradan hareketle hangi göç kategorisi olursa olsun göç sürecinin birtakım temel öğeleri olduğu söylenebilir. Bu öğeleri İçduygu ve Ünalın, göç hareketlerinin kökenleri, göç hareketinin zaman içindeki sürekliliğinin belirleyicileri, göçmenlerin işgücü konumları ve göçmenlerin gittikleri bölgelerde karşılaştıkları uyum sorunları olarak özetlemiştir (İçduygu-Ünalın, 1996:40). 1980'lerden sonra küresel çapta yaşanan gelişmelerin bir yansıması olan küresel göçün ele alındığı bu çalışmada temel öğeler çerçevesinde hareket edilecektir.

1980'lerin ortalarından itibaren küreselleşmenin eşlik ettiği üretimin yeniden yapılanması, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerinde çözümlenmeye başlayan Sosyalist rejimler dünyada uluslararası alanda etkiler yaratan göçlere neden olmaya başlamıştır. Uluslararası göç yeni ve karmaşık biçimiyle sosyal bilimlerin gündemine girmiştir. Temelde göçe neden olan unsurlar değişirse bile küreselleşen dünyayla birlikte bu nedenlerin üzerine farklılıklar eklenmiş, uluslararası göçler ve sonuçları bazı kavramlarla (çok kültürlülük, ulus aşırı alanlar, kimlik, konukseverlik gibi) daha çok ilişkilendirilmiştir. Dış göçün bu kavramlarla bağlantısını daha iyi analiz edebilmek için ve Post-sosyalist ülkelerde ortaya çıkan kadın emeğinin Türkiye'ye özellikle Trabzon'a yansıması "ülkeye gelen yabancılar" bağlamında ele alındığı için "uluslararası göç" deyimini kullanmak yerinde olacaktır.

1.1.1. Uluslararası Göç

Her yüzyıl toplumların tarihine farklı sosyo-ekonomik ve politik olayların izlerini bırakır ve bu izler bir sonraki yüzyılın toplumsal gelişmelerini etkiler. Sosyal bilimcilerin bu değişiklikleri açıklama çabaları farklı kavramların ortaya çıkmasına ve bazı kavramların öneminin belirginleşmesine neden olmuştur. Göçün (özellikle uluslararası göçün) analizinde de aynı gerçeklik söz konusudur. Ayhan Kaya'nın belirttiği gibi 20.yy içinde göçün bir sosyolojisi düşünüldüğünde ulus, etnik, dil, yurt,

yabancılık, nostalji arama, başka bir yerde kendini hissetme, sömürülme ve artı değer in ulus ötesine taşınması, ulus aşırılık içerisinde sermayenin yersiz yurtsuzlaşması gibi terimler çoğaltılabilir(Kaya, 2001:6).

Bu terimlerin çoğalmasının nedeni ulusal sınırlar içerisinde gerçekleşen göçe göre ulusal sınırlar arasında gerçekleşen göçün daha karmaşık boyutlar içermesi ve ulusların sosyal ve ekonomik yapılarının değişim halinde olmasıdır. Ulusları ilgilendiren sosyal ve ekonomik gelişmeler sonucunda ortaya çıkan nüfus hareketleri yine ulusları etkilemektedir. Göç sonrasında da uluslar arasında bağın devam etmesi bu nüfus hareketlerinin boyutlarını derinleştirmektedir. Uluslararası göçün bu niteliği, göç sırasında sadece göçmenin yer değiştirmedeği gerçeğinden kaynaklanır. Göçmenle birlikte mallar, bilgiler, semboller ve kültürel pratikler de yer değiştirmektedir (Faist, 2001:31).

Thomas Faist, bu yer değişimini, çok sayıda bağ ile çok sayıda ulus devlet içindeki iki ya da daha çok konumu ve hareket edenlerle kalanlar arasındaki çeşitli bağları özetleyen, çok boyutlu ekonomik, siyasi, kültürel bir süreç olarak tanımlar. Bu süreç kalanların geri dönenlerin ve göç alan ülkelerdeki kişilerin sıklıkla oluşturdukları sınır aşırı etkinlikleri de kapsar. Thomas Faist bu etkinliklere Fransa'da oturan Faslı ve Cezayirli Müslümanların göçmen ülkesiyle dini eğitimden değişimine gitmesine Almanya, Hollanda ve İsveç'teki Kürt örgütlerinin Türk siyasetine etkin olarak katılmasını ve Meksika'dan, Dominik Cumhuriyeti'nden ve Haiti' den siyasetçilerin ulusal seçimler öncesinde Los Angeles ve New York City'de kampanyalar düzenlenmesini örnek olarak verir (a.g.e :30).

Sınır- aşırı etkinliklere verilen bu örnekler, uluslar arası alandaki nüfus hareketinin yıllar önce gerçekleştiğinin, göçün sonuçlarının hem göç edilen ülkenin hem de göç veren ülkenin sosyal yapısına sindiğinin ve göçmenin her iki ülkenin politikasında göz ardı edilemeyecek bir kimliğe sahip olduğunun göstergesidir. Oysa günümüzde gerçekleşen uluslararası göçün, verilen örneklerdeki özelliklerle tam anlamıyla örtüştüğünü söylemek mümkün değildir. Uluslararası göçün nedenleri ve gerçekleştiriliş şeklindeki değişiklikler, sonuçlarına ve sonrasında yaşanan sınır aşırı

etkinliklere de yansımaktadır. O halde uluslararası boyutta gerçekleşen nüfus hareketlerinin seyrine değinilmesi günümüz göçünün analiz edilme çabalarına katkıda bulunacaktır.

1. 1. 1. 1. Uluslararası Göç ve Kuramsal Yaklaşımlar

İç ve dış göçün nedenleri irdelenirken öne çıkan genellikle ekonomik boyut ve egemen güçlerin nüfus hareketlerine yön verici özellikleri olmuştur. Çünkü göçmeni harekete geçiren daha iyiye yönelme amacıdır ve bazen kendisini, onu aşan ulusal ve uluslar arası gerçekliklerin etkisiyle bir yerden başka bir yere sürüklenirken bulmuştur. Nermin Abadan Unat'ın belirttiği gibi Avrupa üç yüzyıl boyunca dünyanın göç hareketlerine yön vermiştir. “Büyük çaptaki göç hareketlerinin ilki Avrupa devletlerinin emperyalist atılımları ile başlamakta ve Birinci Dünya Savaşı'nın bitimi ile sona ermektedir.” (Unat, 2002:31) Hareketliliği sağlayan bu ülkelerin (İngiltere, Fransa, İspanya, Portekiz ve Hollanda) gelişen nüfuslarına yeni yerleşim yerleri sağlamak üzere sömürge kurma girişimleridir. 1821-1924 arası toplam 55 milyon Avrupalının deniz aşırı yollara düşüp kendilerine yeni bir yer seçmeleri ve bunlardan 34 milyonunun Birleşik Amerika'ya yerleşmeyi yeğlemeleri göçün yoğunluğunun bir göstergesidir.(a.g.e:31).

İkinci göç dalgası Avrupa'nın üçüncü dünyaya göçe zorlaması şeklindedir. Avrupalı tüccarlar Kuzey Afrika'dan topladıkları kölelerin yerlerini değiştirmiş, 19. yüzyılda köleliğin ortadan kaldırılmasından sonra ise Güney Asyalı ve Çinli işgücünü başka yerlere kaydırmışlardır. Bu göç dalgası dünyanın şeklini değiştirmiş, Avrupa kökenli göçmenlerin Kanada, Birleşik Amerika, Avustralya ve Yeni Zelanda'da yeni devletlerin oluşumuna yol açmışlardır(a.g.e:30).

Uluslararası göçün üçüncü dalgası Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan yeni devletlerin milliyetçilik akımının etkisi ile türdeş nüfuslar yaratma çabaları sonucu oluşan büyük çaptaki sığınmacı hareketleridir. 1920'li yılların yoğun mübadele sürecinin yanı sıra Rus Devrimi sonrası iç savaştan kaçan Beyaz Rusların ve 1930'lu

yıllarda Hitler'in ırkçı politikasından kaçan Yahudilerin nüfus hareketleri de uluslararası göçün önemli örneklerindedir (a.g.e:32-33).

Uluslararası göçün 1945'ten sonraki görünümünü ise Semra Somerson' un belirttiği üzere sosyologlar dörde ayırmaktadır.

Klasik Göç Modeli: ABD, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda gibi, ilk göçmenlerin eski anayurtlarından insanları yeni ülkede yerleşmeye, vatandaşlığa çağırması.

Sömürge Modeli: Fransa, Hollanda, İngiltere gibi memleketlerin uyguladığı, kendi sömürgelerinden, “anayurda” (sömürgeci ülkeye) göçü açıklayan model.

Misafir İşçi Modeli: Almanya, Belçika, İsviçre gibi ülkelerin, işgücündeki boşluk nedeniyle, eksikliği, yabancı ülkelere insanları buralara geçici sürelerle, vatandaşlık hakkı tanımadan, göçe teşvik eden model” (Somerson, 2004:153).

Gayri Meşru Model: Dünyanın birçok yerinde rastlanan gayri meşru göç ve göçmenler günümüzdeki uluslar arası göçün temel biçimini oluşturmaktadır (a.g.e:154). Ayrıca yasal yollarla giriş yapsa bile göç edilen ülkede kayıtsız bir şekilde çalışan göçmenlerin varlığı yeniden yapılanan dünya ekonomik sisteminin sonuçlarından biridir.

Ayrı başlık altında incelenecek olan günümüz göçünün özelliklerine geçmeden önce göç modellerinin kavramlar açısından nasıl ele alındığına değinmek faydalı olacaktır. Uluslar arası göç hareketlerini açıklama girişimindeki kavramlar daha çok ekonomik temellidir. En eski kuram olan Neoklasik Ekonominin Makro Kuramı ekonomik gelişim ile ilgili olarak geliştirilmiştir. Kurama göre gelişmiş ve gelişmemiş ülkeler arasındaki ücret farklılığından dolayı düşük ücretli işçiler, yüksek ücretli ülkelere göç etmektedir. Nermin Abadan Unat'ın Sjaastad, Barjas ve Todaro'nun geliştirdiğini belirttiği Neoklasik Ekonominin Mikro Kuramına göre ise bireyler; rasyonel düşünce sistemlerini kullanarak maliyet-kâr hesabını yapmak sureti ile daha

yüksek bir kazanç elde edecekleri hesabının sonucunda göç etme kararını vermektedir (Unat, 2004:6-7).

Yeni ekonomi kuramları ise Neo-klasik Ekonomi Kuramına eleştiri getirerek göç etme kararının hane halkının tüm fertleri hatta bazen bir topluluğun tümü gibi birbiri ile ilintili çok sayıda kişi tarafından alındığını söyler (Stark, Levhari, Katz, aktaran Unat, 2004:8). Bu kuramın en önemli önermelerinden biri göçün devamı üzerinedir. Uluslar arası göçün ücret farklılıkları ortadan kaldırıldıktan sonra da devam edeceğini çünkü terk edilen ülkenin değişik piyasalarının eksik ya da dengesiz olmasının göç etme arzusuna neden olacağını ileri sürer (a.g.e:10).

İkiye Bölünmüş (Segmented) Emek Piyasası Kuramı uluslar arası göçe terk edilen ülkenin itici özelliklerinin değil; modern sanayi toplumlarının iş gücü talebinden ileri geldiğini savunmaktadır. Bu göç tipinde hareketlilik büyük ölçüde hükümetler tarafından açıklanan iş gücü isteği ve istihdam kararına bağlı olarak oluşmaktadır (a.g.e:10-14). II. Dünya Savaşı sonrası yeniden yapılanan Avrupa'nın emek açığını kapamak üzere gerçekleştirilen göçler, bu kuramın açıkladığı nüfus hareketlerinin özelliklerini yansıtmaları ve Türkiye'nin göç tarihinin de önemli bir yer tutması bağlamında örnek olarak verilebilir.

Dünya sistemleri kuramı, uluslar arası göçün nedenini 16. y.y'dan buyana dünya pazarlarının genişlemesi gerçeğinde bulur. Küresel ekonominin yapısı ve dinamiklerinden kaynaklanan uluslar arası göç merkez ülkelerin çevre bölgelerde ki toprak, hammadde ve emek dünya pazarlarını denetimi altına almasıyla oluşmakta, bunların önemli bir kısmı dış ülkelere doğru yönelmektedir (a.g.e:15-18).

İlişkiler ağı (Network) Kuramı ise diğer kavramların aksine uluslar arası göçün nedenlerinden ziyade göçün sürdürülebilirliğini sağlayan etkenlere vurgu yapmıştır. Geldikleri ülke ile yeni yerleştikleri ülkelerdeki eski göçmenler, yeni göçmenler ve göçmen olmayan kişiler arasında ortak köken, soydaşlık ve dostluk bağlarından oluşan kişiler arası bu bağlantılar uluslar arası göçü özendirir; insanların gerektiğinde yardım almak, iş bulmak konusunda başvurabilecekleri bir çeşit sosyal sermayedir (a.g.e:18).

Bu sosyal sermayenin, hızla gelişen iletişim ve ulaşım teknolojilerinin etkisiyle uluslar arası göçün devamındaki etkinliğinin arttığını söylemek mümkündür.

Uluslar-ötesi göçmenlerin sayısı arttıkça, uluslar arası göç akımının daha çok kurumsallaşacağını ileri süren Kurumsal Kurama göre gelişmiş ülkelere girmek isteyenlerle bu ülkelere girişin hukuksal olanakları arasındaki dengesizlik kâr amacıyla çalışan, gizli yollardan, sahte belgeler ayarlayarak ya da sistemin boşluklarını kullanarak insan kaçakçılığı yapan özel kuruluşların ya da insani temelde gönüllü yardımda bulunan kuruluşların doğmasına yol açmıştır (Purkis, 2006: 10). Ancak bu kurumlardan öne çıkan, göç edilecek ülkenin kapılarını illegal yollarla açmaya çalışan, göçmenlerden aldıkları yüksek ücretlerle daha iyi yaşam yolunu vaat eden veya yaşadıkları yerlerden ayrılmaya zorlayarak göçmenlerin sömürülmesine yol açan ve günümüz kriminal örgütlerinin bir yönünü oluşturan insan ticareti örgütleridir.

Kümülatif nedensellik kuramı uluslar arası göçün biriktirici bir dinamiğe sahip olduğunu ileri sürer. Önemli savlarından birisi, göçle birlikte terk edilen ve gidilen ülkelerde ortaya çıkan toplumsal, ekonomik ve kültürel değişikliklerin sorumlu hükümetlerin bu hareketi frenleme ya da durdurma çabalarını güçleştirmesidir. Bir diğeri ise; belli bir iş türünün “göçmen işi” etiketini taşımaya başladıktan sonra yerli iş gücü tarafından reddedilmesi ve bu durumun yeni göç akımlarının oluşmasına yardımcı olmasıdır (Unat, 2004:21-24).

Göç Sistemleri Kuramı ise uluslar arası göç sisteminin genellikle merkez durumunda bulunan bir veya birkaç ülkeden oluşan bir bölge ile olağanüstü yüksek sayıda göçmen yollayan belli sayıda ülkeden oluştuğunu belirtir (Zlotnik, aktaran Unat, 2004:22). Ayrıca fiziki yakınlık veya uzaklığı göçün yoğunluğuna bir etkide bulunmadığını, önemli olan boyutun ülkeler arasında ki siyasal ve ekonomik ilişkiler olduğunu ileri sürer (a.g.e: 22).

Günümüzde yaşanan uluslar arası göç hareketlerini bu kuramlarla ilişkilendirmek mümkündür. Kuram-göç bağlantısını kurmadan önce uluslar arası göç hareketlerinin değişik özelliklerini ve biçimlerini ortaya koymak gerekmektedir ve bunu

“Küreselleşme ve Uluslar Arası Göç” başlığı altında yapmak yerinde olacaktır. Çünkü günümüzde ki göç hareketlerinin en yoğun biçiminin temeli 1980’lerden sonra dünyada yeniden yapılanan üretimin eşlik ettiği küreselleşmede aranacaktır.

1. 1. 1. 2. Küreselleşme ve Uluslararası Göç

İnsanlar kimi zaman çağları karakteristiklerinden esinlenerek isimlendirmişlerdir. O halde günümüzü “Mobilite Çağı” olarak adlandırmak mümkündür. Castles ve Miller ise bugüne “Göç Çağı” adıyla atıfta bulunur (Castles ve Miller, aktaran Somersan, 2004:152). İnsanların akışkanlığı, küresel ekonomik yapılanmanın sadece sermaye ve teknolojiyi değil; insanları da hareket etmeye zorlamasından kaynaklanır(Kümbetoğlu, 2003:275). Birleşmiş Milletler kaynaklarına göre dünyada yaklaşık 100 milyon göçmenin olması ve bunlardan 20 milyonunun sığınmacı olması, nüfus hareketlerinin yoğunluğu ve biçimi hakkında bilgi vermektedir (Somersan, 2004 :152).

Bir önceki bölümde de belirtildiği gibi ulusal ve uluslar arası göç nedenleri çoğu zaman ekonomik içerikli olmuştur. Çünkü daha iyi yaşam koşullarına sahip olan yerlere yerleşme arzusu genellikle terk edilen yerin ekonomik açıdan yetersizliğinden ve bu yetersizliğin insanları itme gücünden kaynaklanmıştır. Örneğin 1970 öncesi göçler, emeğin yoğunluğuna karşın iş alanlarının kısıtlı olduğu ülkelerden, emek açığını kapatma amacıyla merkez ülkelere doğru, “Konuk İşçi” programları ile gerçekleşmiştir. Avrupa’daki göçmenler kitle üretiminin yapıldığı seri üretim ve montaj hattına dayalı fordist sektörlerde, ABD’deki Meksikalı göçmenler ise tarım kesiminde istihdam edilmiştir. Hem Avrupa ülkelerinde hem de ABD’deki göçmenlerin formel alanda istihdam edilmesi ve bazen ihlal edilmiş olsa bile aynı işi yapan yerli işçilerle aynı haklara sahip olmaları bu dönem göçlerin önemli özelliklerindedir(Purkis, 2006: 5).

1970’lerden sonra artan ve 1980’lerde ivme kazanan uluslar arası göçün aktörleri olan göçmenlerin 1970 öncesi göçmenler gibi formel alanlarda çalıştırıldığını ve yerlilerle aynı haklara sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu gerçeğin kaynağı uluslar arası göçün nedeninin 1970’lerden sonra kriz yaşamaya başlayan

kapitalist sistemin bunalımdan çıkmak için üretimi yeniden yapılandırması ve bu değişikliğin insanların yerlerini terk etme tercihlerinde bulunmaya zorlamasıdır.

Krizden çıkış formülünün ne olduğunu ve sonrasında yaşananları açıklamaya çalışmadan önce kapitalist sistemin krize girme nedenlerine de değinmek faydalı olacaktır. Semra Purkis'in belirttiği üzere kapitalizmin fordist birikim rejiminin krize girmesi, kitle üretimi ve kitle tüketiminin refah devleti uygulamaları ile desteklenmesi biçimindeki sermaye birikimi olanaklarının tükenmesi ile kar oranlarının düşmesi sonucunda gerçekleşmiştir. Kar oranlarının düşmesine neden olan sermaye donanımına yapılan yatırımlar (sabit sermaye yatırımları) bu kesimdeki emek üretkenliğini artış hızından yüksek olduğunda sermayenin organik bileşimi kabaca ölü emek/canlı emek oranı artması durumudur. Kapitalist sistemin krizden çıkma formülü ise emeği değersizleştirici, vasıfsızlaştırıcı ve marjinalleştirici politikalar çerçevesinde, üretim ve emek süreçlerini ulus-ötesi firmalarca uluslar arası alanda yeniden yapılandırmasıdır (Purkis, 2006:1).

Bu yapılanma sürecinde ulus ötesi şirketlerin, karlarını maksimize etmek ve maliyetlerini, özellikle de işgücü maliyetlerini düşürmek için, yeni teknolojik gelişmelerin yardımıyla üretim ve emeği esneklik temelinde yeniden örgütlemelerinin ve sürecin taşeronlaşmasının enformelleşmeyi hızlandırdığı savunulur (Mitter, Bonacich, Sassen-Portes, Harvey, Overbeek, Munck, aktaran Purkis: 3). Ekonomik sistemdeki değişiklikler gereği tam istihdam yerini rekabetin alması ve özelleştirme, liberalleştirme, kuralsızlaştırma ve esnekleştirme yönünde uygulanan politikalara uyum sağlayabilen ve çıkarı olan kesimlerle diğer kesimler arasındaki sosyal kutuplaşma enformelleşmeyi ve marjinalleşmeyi teşvik eder (a.g.e:3).

Çevre ülkelerin sermaye birikiminin yeni mantığa entegre edilmesi bu bölgelerdeki sosyal ve ekonomik yapıları bozar (Amin, aktaran Purkis,:4). Rekabete ayak uyduramayan orta ve küçük işletmelerin çökmesiyle geçim araçlarını kaybeden işsiz köylü kitlesi ya aynı ülkelerde kırsal bölgelerden kentlere ya da ülke dışına göç eder. 1980 sonrası uluslararası göçteki artış ise ucuz emek arayışıyla çevre bölgelerde oluşturulan üretim alanlarının işgücü açığının göçmenler tarafından kapatılması

şeklindedir(a.g.e:4). “Örneğin Nike, Güney Koreli taşeronları firması aracılığıyla Çin Dongguan ‘da işçilerinin %85’i kadın ve Çin’in diğer bölgelerinden gelen göçmenlerden olan ve çoğu kez sözleşmesiz çalışan 8000 kişiyi ayakkabılarının üretiminde çalıştırmaktadır .”(Purkis, 2006:12).Göçmenler daha çok ekonominin emek yoğun bölümü olan ikincil sektörün işgücü açığını kapatmalarına rağmen merkez ülkelerin başka iş alanlarında da kendilerine yer bulabilmektedirler.

Göçmenlerin varlıklarını hissettirdikleri alanlarda göze çarpan en önemli hususlardan biri kadın göçmenlerin çoğunluğudur.“Merkez ülkelerde kadınlar turizm sektöründe, otellerde, lokantalarda hem temizlik hem de mutfak işlerinde, tarım kesiminde mevsimlik işlerde, eğlence ve fuhuş sektöründe yaygın bir şekilde, çoğu kez gerekli belgelere sahip olmadan istihdam edilirler”(a.g.e:13). Örneğin Yunanistan’da vasıflı kadın göçmenler kendilerinden hiçbir belge talep edilmeden ‘hasta bakıcı’ olarak çalışmaktadırlar.

1980 sonrası yaşanan göçlerin önemli özelliklerinden biri de göç edilecek ülkenin kapılarının daha çok yasal olmayan yollarla aralanmaya çalışılmasıdır. Merkez ülkelerin vasıfsız işgücü ve çevre ülkelerde hareketliliği artan bol miktarda işsiz kitlelerin varlığı arasına konulan sınırlamalar, göçmen ticareti ve insan kaçakçılığını en çok kar sağlayan kriminal örgütlerden biri haline getirmiştir. Avrupa Komisyonu’nun Mart 2001 de yaptığı tahmine göre her yıl 700.000 kadın ve çocuğun ABD’ye, 120.000’inin de Batı Avrupa’ya illegal yolla sokulması düzensiz göçün yoğunluğu ve cinsiyet temelli boyutunu ortaya koyan çarpıcı gerçeklerdir. Büyük bir kısmı ekonomik göçmen olan bu insanlar, sığınma, iltica talebi, aile birleşmeleri ya da geçici turist vizeleri gibi yasal yollardan ülkeye girmiş olsalar bile, bir süre sonra gerekli belgelere sahip olmadıklarından sistemin içinde “kaybolarak” enformel sektörde iş bulabilirler (Purkis:, 2006 8–13).

1970’lerden sonra başlayan, özellikle 1980’lerin ortalarından itibaren ivme kazanan uluslararası göçün gelişmiş dünyanın kapitalist piyasa sisteminin çevre ülkelerine girişinin uluslararası göçü başlatan doğal bir süreç olduğunu öne süren “dünya sistemleri kuramı” ile örtüştüğü söylenebilir(Unat, 2004:17). Fakat uluslararası

göçün yalnızca çevreden-merkeze yönünde gerçekleştiğini söylemek mümkün değildir. Bölgesel özellikler taşıyan göçlere de sıklıkla rastlanmaktadır. “Örneğin Latin Amerika’da göç bölge ülkeleri arasında olmaktadır. Japonya ve Tayvan Güney Kore, Hong Kong, Singapur arasında göçmen işçi akımı vardır. Bir başka örnek Hindistan Bangladeş ve Pakistan arasında olan işçi göçleridir, ayrıca yine aynı ülkeler Orta Doğu ülkelerine işçi göndermede ilk sıralardadır.” (Kümbetoğlu, 2001:282)

Merkez ülkelerde göçe karşı alınan önlemlerin sıkılaştırılmasının da etkisiyle yasal yollardan ülkeye giremeyen göçmenlerin, çoğu kez insan ticareti yapan uluslar arası şebekelerin aracılığıyla ya illegal ya da aile birleşmeleri, sığınma ve iltica gibi yollardan girmeye çalışmaları, kurumsal kuramın öngörülerini doğrulamaktadır. Ayrıca göçmenlerin ve geride kalanların kurdukları iletişim ağlarının uluslar arası göçü özendirme ilişkiler ağı (network) kuramıyla; göçmenlerin düşük gelirli, iş güvencesi olmayan ikinci sektörün iş alanlarında olmaları örneğin kadınların daha çok ev eksenli, hasta, çocuk bakımı gibi işlerle uğraşması kümülâtif nedensellik kuramıyla örtüşmektedir.

1980’lerden sonra ivme kazanan uluslar arası göçün ana özelliklerinin düzensiz olması ve yaygın bir şekilde enformel sektörde istihdam edilmesi, yeni göçmenleri vasıfsızlaştırma, marjinalleştirme ve dışlanma yönünde etkilemesi kapitalist sistemin yeni mantığının doğal bir sonucu olarak düşünülebilir. Fakat uluslararası göçün tek nedeni ekonomik sistemin yeniden yapılanması olarak görülmemelidir. Uluslararası göçün ülkelerin sosyal değişikliklerinden politik uygulamalarından veya doğal afetlerden kaynaklanan görünümleri de vardır. Örneğin 1990’lardan sonra Sosyalist Bloğun çözülmesi, savaşlar, kıtlık ve doğal afetler nedeniyle uluslararası göç hızlanmış, sığınma ve iltica talepleri artmıştır.(Purkis:, 2006 6–7).

1. 1. 1. 3. Sovyetler Birliğinde Sosyalizmin Çözülmesinin Yarattığı Uluslararası Göç Hareketi

Sovyetler Birliği v Doğu Avrupa’da Sosyalist bloğun çözülmesinin ardından yaşanan uluslararası göçün de enformel ekonomiyle bağlantısı kuvvetlidir. Deniz

Yükseker' e göre küreselleşme sadece çok uluslu şirketlerin özne olduğu bir süreç değildir;“sıradan” insanlar da uluslar ötesi ekonomik ve kültürel yapıların oluşmasında rol oynamaktadır(Yükseker, 2003:68–69). Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından yaşanmaya başlayan “mekik ticareti” bu duruma bir örnektir. 1998 yılından itibaren çok yoğun bir şekilde yaşanmasa bile Türkiye’de de bir ağı olan mekik ticaretinin öne çıkan en önemli özelliklerinden biri ise ülkeye gelen insanların kadın ağırlıklı olmasıdır.

Mekik ticareti, eski Sovyetler Birliği (ESB) ile Asya, Orta Doğu ve Avrupa’daki birçok ülke arasında, eski Sovyet yurttaşlarının talepleri etrafında kümelenen dinamik bir tüketim malları piyasasıdır. Bu ticaret ilişkilerinin temel aktörleri olan Rusça konuşan “alışveriş turistleri” ya da eski SSCB yurttaşı bavul turistleri ülkelerinden getirdikleri malları diğer ülkelerde satmakta, bir kısmı ise hem satış yapmakta hem de geldikleri ülkeden satın aldıkları malları kendi ülkelerinde perakendeci veya toptancı pazarlarında ya da bazen büfelerde ve dükkânlarda satmaktadırlar. Bu işleyiş, enformel ekonominin, ulus aşırı dinamikler açısından yapılacak tanımı için önemli bir örnek olarak görülmektedir(Yenal, 1999:48–49).

Buraya kadar anlatılmaya çalışılan uluslar arası göçün 1970 öncesi uluslararası göçten nedenleri, gerçekleştiriliş biçimi, göçmenin özellikleri ve sonuçları bakımından farklılıklar taşıdığı açıktır. Bu farklılıkların yansıdığı en önemli alanlardan biri de göçmenin göç ettiği ülkedeki konumu ve göç ettiği ülke insanları tarafından algılanma biçimidir. O halde göçmenin özelliklerine ve göç ettiği ülkede yaşadıklarına göçün “uluslararası olma “ dinamiklerini ve farklılaşan nedenlerini göz önünde bulundurarak yaklaşmak gerekmektedir.

1. 1. 2. Göçmenlik ve “Yabancı” Olmak

Farklı bir fiziki, ekonomik, siyasal, sosyal veya kültürel ortamdan bir diğerine gidiş (geliş) hareketine katılan kişi olarak tanımlanabilecek göçmenin, taşıdığı özellikler, göç ettiği ülkedeki konumu ve yaşadığı uyum sorunu sosyal bilimlerin göç çalışmalarında temel analiz noktalarından biri olmuştur (Gümüş, 1996:243).

Bu hususları irdelerken göçün “uluslararası olma” özelliğiyle ve farklılaşan nedenleriyle bağlantı kurulmuştur. Ulusal sınırlar içerisinde gerçekleşen göçte aynı toplumsal yapının farklı alanları arasında yer değiştirme söz konusuysen, uluslararası göçte farklı bir toplumsal yapıya geçiş vardır. Dolayısıyla bu gerçeklik göçün sonuçlarını daha da derinleştirmekte, göçmenin göç ettiği topluma tutunma yollarını zorlaştırmakta, göç edilen ülkenin insanların göçmeni kabullenme süresi uzamakta ve sorunlar yaşanmaktadır.

Göçmenin beraberinde getirdiği toplumsal sermaye farklı bir toplumsal yapının içinde ayakta durmaya bir taraftan ise o yapıyla bütünleşmeye çalışmaktadır. Bu süreç göçün en önemli sosyal sonucu olan “göçmenin uyum sorunu”nun bir göstergesidir. Uluslararası göçün aktörü olan göçmen değişime karşı daha dirençli bir özellik göstermesine karşın göç ettiği toplumla bütünleşme çabasına girmektedir ve bu süreçte hem göçmen hem de o toplum değişmektedir.

Uluslararası göç sonrası ülkeler dil, din ve kültürel pratikler olarak çeşitlenen bir sosyal yapıya bürünmeye başlamaktadır (Kümbetoğlu, 2003:27). Bu yeni sosyal yapıda göçmenlerin kültürel zenginliğiyle göç ettikleri ülkenin değerlerinin dönüşümü birbirinden bağımsız değildir. Göçmenler kültürel zenginliklerini, göç sonucu yerleştikleri ülkede yeniden kültürel zenginliğe dönüştürülebiliyorsa korurlar ama öte yandan yerleştikleri ülkenin değerleri köken ülkeninkilerden daha prestijli ise bu değerleri kazanmak için çaba gösterirler (Kaya, 2001:12). Göçmenler kültürel zenginliklerini korusalar bile baskın olan yine göç edilen ülkenin değerleri olacaktır ve sosyal kontrol sonucu ülke, göçmenlerin sahip oldukları etkide bulunmaya devam edecektir.

1. 1. 2. 1. Küreselleşmenin Barındırdığı Göçmen

Uluslararası göçün tüm bu süreçleri göç edenleri farklılaştıkça değişikliğe uğratmaktadır. Bir başka deyişle göçü yaratan unsurlar, göçmenin kimliğinin, göç yolundaki konumunun, göç sonrasında yaşadıklarının biçimlenmesinde önemli bir role sahiptir. O halde özellikle 1980'lerden sonra hız kazanan uluslararası göçün

küreselleşmeye birlikte farklı niteliklere sahip olduğu ve göçmenin özelliklerinin farklılaştığı söylenir.

Stephen Catsles ve Mark Miller' göre küreselleşme çağındaki göçlerin şu özellikleri vardır:

- **Göç oranında artış:** Göç giderek hızlanmakta ve giderek daha çok insan göç etmektedir.
- **Çeşitlenme:** Geçmişten farklı olarak insanlar daha çeşitli nedenlerle göç etmektedir.
- **Küreselleşme:** Giderek daha çok sayıda ülke, hem göç almakta hem de göç vermektedir.
- **Feminizasyon:** Giderek daha çok sayıda kadın göç etmektedir. Bu kısmen dünyadaki iş pazarının genişlemesi, kısmen de seks ticareti nedeniyle olmaktadır(Somersan, 2004 :155).

Göç oranındaki artış-kurumsal kuramın da öngördüğü gibi -göçün kurumsallaşmasına, merkez ülkelerdeki vize gibi formel engelleri aşma yollarından biri olarak ortaya çıkan, sahte belgeler ayarlayarak ya da sistemin boşluklarını kullanarak insan ticareti yapan özel kuruluşlar veya gönüllü yardımda bulunan kuruluşların doğmasına neden olmuştur(Purkis, 2006:10). İnsan ticareti yapan kuruluşlar nedeniyle artık göçmen göç sürecinde son derece edilgen, kaderini birilerine teslim etmiş, başına geçecek her şeye kabullenme yürekliliğini (aslında yüreklilik yerine zayıflığını demek daha doğru olur) göstererek ilerliyor ve bu yolda yüzlerce göçmen kazalar sonucu hayatını kaybediyor veya hiçbir şey elde edemediği için geri dönüyor. İnsan ticareti günümüzde uyuşturucu ve silah kaçakçılığından sonra en karlı yasadışı iş alanı olarak görünüyor. İnsan ticaretini önlemek için yapılan çalışmalardan biri Türkiye tarafından koordine ediliyor, Uluslararası Göç Örgütü tarafından yürütülüyor. İnsan ticaretine maruz kalan veya tanıklık eden insanlar "157" nolu telefonu arayarak bu durumu yetkililere bildirebiliyorlar. Bu durum, günümüzde göçün işleyişinde ve göçmenin kimliğinde yaşanan değişimlerin bir göstergesidir.

Geçmişten farklı olarak insanların daha çeşitli nedenlerle göç etmesinin en önemli kaynağı küresel dünyanın karakteristiklerinde yatmaktadır. Daha çok küresel ekonominin vasıfsız iş gücünü karşılamak için merkez ülkelere göç edenlerin yanı sıra, yine aynı amaçla çevre ülkeler arasında da dolaşan göçmenler vardır. Bir tarafta ise savaş, politik istikrarsızlık doğal afet gibi nedenlerle göç edenler vardır. Bunların yanı sıra diğerleri kadar yoğun olmasa bile günümüzde beyin göçü, ekonomik yeterliliğini kullanarak yeni yerler keşfetmek ve buralara yerleşmek amaçlı göçler ve daha önce göç eden akrabalarının yanına gitmek niyetinde olan insanların gerçekleştirdiği göçler de vardır. Tüm bu göç çeşitlerine zemin hazırlayan en önemli gelişmelerden biri de iletişim ve ulaşım olanaklarının genişliği ve “iyi bir yaşam” tablosunun daha çok seyredilir ve duyulur hale gelmesidir.

1. 1. 2. 2. Düzensiz Göçmen

IOM'a (Uluslararası Göç Örgütü) göre dünyada 175 milyon kişi kendi ülkeleri dışında yaşamaktadır ve bu sayıya son yıllarda hızla artan düzensiz göç dâhil değildir. Bu göçle ilgili güvenilir kaynaklara ulaşmak çok zordur. Sanayileşmiş ülkelerde göçün, üçte birinin düzensiz bir şekilde gerçekleştirildiği tahmin edilmektedir(Purkis, 2006:8-9). “Human Rights Watch’un hazırladığı bir rapora göre ABD’de 8 milyon düzensiz göçmen var. Bunların %60’ı Meksikalı ve enformel sektörde çalışıyorlar (Compa, 2005) 1996 ‘de çıkarılan illegal İmmigration and Immigrant Responsibility Atc(Düzensiz Göç ve Göçmen Sorumluluğu Yasası) ile ABD yasal olarak bulunan göçmenler bile, geldiklerinden sonraki ilk beş yılda sosyal yatırımlar dışında tutuluyor. 1987 yılında düzensiz Meksikalı göçmenlerin %84’ ü vergi ödemediği halde %2’si sosyal yardım programlarından yararlanmıştı (Massey,2005:7).”(Purkis, 2006:11).

Düzensiz göçün dikkat çekici iki özelliği vardır; belli ülkelerde etnik bir grup özelliği taşıyan göçmenlerin belli sektörlerde ağırlık kazanmaları ve kadın göçmenlerin artmasıdır(Purkis, 2006 b:5). Örneğin ABD’de giyim perakende ve hizmet alanlarında çalışan Koreliler, İtalyanlar, Yahudiler, Çinliler ve Yunanlılar vardır. Göçmenlerin taşeron görevini üstlenmeleri, büyük firmaların ucuz ve uysal işgücü bulmasına yardımcı olmakta maliyetlerini düşürücü bir rol oynamaktadır (Purkis, 2006:14-15).

Düzensiz göçmenlerin etnik örüntüler şeklinde kümelenmelerinin en önemli nedenlerinden biri göçmenlerin büyük ölçekli sömürsüne olanak vermeyen, onları ekonomik, sosyal ve politik süreçlere daha çok katmaya yol açabilecek eski vatandaşlık kavramının değişmesidir(a.g.e:7). Bu durum akla şu gerçeği getirmektedir; değişen uluslararası göç nedenleri, işleyişi ve politikalarıyla birlikte göçmenin göç ettiği ülkedeki kimliği, asimilasyon, çok kültürlülük, ulus aşırı alanlar gibi kavramlar da değişmiştir.

Tablo 1
Yabancılık, Yurttaşlık Haklarına Sahip Olma ve Yurttaşlık

Yasal Statü	Göçmen Kategorileri
Yabancılık	<ul style="list-style-type: none"> _Geçici meskenlere ve iş izinlerine sahip göçmenler (Örneğin mevsimlik ve sözleşmeli işçiler ile posta işçileri) _İltica talep edenler ve facto mülteciler Belgeleri olmayan yabancılar ve yasadışı göçmenler
Denizenlik	<ul style="list-style-type: none"> _Devamlı oturma statüsüne sahip işçi göçmenler ve onları bakmakla yükümlü olduğu kişiler _Kabul edilmiş mülteciler
Yurttaşlık	<ul style="list-style-type: none"> _Göç alan ülkenin yurttaşları _Avrupa Birliği üyelerinin yurttaşları

Kaynak:(Faist,2003:228)

Thomas Faist'in hazırladığı bu tablodan hareket edilirse günümüzün uluslararası göç aktörlerinin daha çok “yabancılık” yasal statüsüne sahip olduğu söylenebilir. Bu statü onların göç ettikleri ülkedeki konumlarının bir ifadesidir. Enis Batur'un belirttiği gibi bugün bu yer kürede yaşayan herkes, içinde yer aldığı toplumsal kesitte yerliliğe ve yabancılaşmaya maruz kalmaktadır. Yabancılaşmaya maruz kalan günümüz insanlarını ise “sızmış yabancılar” olarak adlandırmak mümkündür (Batur, 2000:8-10).

Yabancıların göç ettikleri ülkeye sızarak girmeleri ve daimi görülmemeleri o ülkedeki konumlarını silikleştirmekte ve önceki göçmenlerin sahip oldukları haklara ulaşmalarını engellemektedir. Dolayısıyla bu durum göçmenlere karşı uygulanan asimilasyon modellerinin terk edilmesine neden olur. Asimilasyon, göçmenlerin eski ülkelerinden getirdikleri kültürel valizlerini atmalarını veya ana kültür içinde erimelerini önerir(Faist,2001:198).Günümüzün düzensiz göçmenlerinin ana kültür içinde erimelerine gerek yoktur. Çünkü göçmenler Şekil 1’de görülen denizenlikte (bu kavram Thomas Hannar tarafından üretilmiştir.) olduğu gibi seçme ve seçilme hakkına sahip olmayan fakat sosyal,medeni,kültürel haklara sahip olan insanlar olarak görülmez(a.g.e:198). Bunun yanı sıra yerli ile ortak paydada bulunan “yurttaş” olarak da görülmez. Örneğin, enformel ekonominin aktörlerinden olan ve bavul ticareti yapan göçmenlerin yer aldığı Trabzon’da göçmenleri iki veya üç aylık oturma izinlerinin ardından ülkeye tekrar giriş yapmak zorunda olmaları kültürel valizlerini bırakmalarına gerek kalmadığının bir göstergesidir.Göç edilen ülkede ne kadar kalacakları belirgin değildir ve yerliyle etkileşimleri “sınırlı” olduğu için egemen kültürün içinde erimeleri gerekli değildir.

Günümüzün düzensiz göçleriyle değişime uğrayan bir kavram da ulus aşırı toplumsal alanlardır.“Ulus aşırı toplumsal alanlar, göç veren devletlerin hükümetleri,göç alan ülkelerin sivil toplum kuruluşları,göç alan ülkelerin (kimi zaman dış ana yurt olarak düşünülür) yöneticileri,göç veren ülkelerin sivil toplum kuruluşları ve ulus aşırı gruplar-göçmenler ve/veya sığınmacı gruplar veya ulusal,dini etnik azınlıklar arasındaki beşli ilişkiyle sınırlıdır.”(a.g.e:192)

Artık ulus aşırı toplumsal alanların dinamiklerini, göç alan devletin göçü sınırlayıcı politikaları, ülkeye illegal giriş yolları, insan ticareti yapan kuruluşlar ve bunu önlemeye çalışan, göçmenin haklarını savunma girişiminde olan sivil toplum kuruluşları ve ülkeye sızarak girmeye çalışan göçmenlerin paylaştıkları ağlar oluşturmaktadır.

Ulus aşırı toplumsal alanların değişimine yol açan etkenler çok kültürlülük kavramı üzerinde de etkide bulunmuştur. Bu durumun ifadesi Yeğenoğlu’nun

sözleriyle şu şekildedir: “...göçmen ve azınlık gruplarının merkezdeki artan varlıklarına paralel olarak, mono kültürcü asimilasyonist politikaların terk edildiğini ve çoğulcu entegrasyonist politikalara doğru bir dönüşümün yaşandığı söylenebilir.” (Somerson, 2004:98) Kimi felsefeciler bu değişimi çağdaş kültürün “farklı” olanı, “öteki” ni tanıması ve ona duyarlı olmasına bağlar. Örneğin; Avrupa Konseyi’nde “Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi”nin imzalanması “öteki”ni tanımayı ve ona duyarlı olmayı yansıtır (a.g.e:98-99). Fakat Trabzon’daki yabancı kadınları ele alan bu çalışmada yer alan göçmenler kapitalist sistemin yarattığı enformel ekonominin “sılık” yabancılarıdır (bu noktada evlenerek Trabzon’a yerleşenleri ayrı tutmamız gerekmektedir). Bu yabancıların değişen çok kültürlülük anlayışından sonra gerçekleşen gelişmeler içerisinde yer aldığını söylemek mümkün değildir. Çünkü onların “yabancılık” yasal statüleri göç ettikleri ülkelerde daha farklı bir şekilde konumlanmalarına yol açmıştır.

Ulus aşırı alanlar, çok kültürlülük, kimlik gibi kavramları farklı yaşayan günümüz düzensiz göçlerinin temel özelliklerinden biri Stephen Castles ve Mark Miller’in dediği gibi göçün dişileşmesidir (Somersan, 2004 :155). Uluslararası göçün dişileşmesinin en tipik örneklerinden biri olan bavul ticaretini daha iyi analiz edebilmek için uluslar arası göçte kadınların konumuna ayrı bir başlık altında değinmek yerinde olacaktır.

1. 2. Uluslararası Göçte Kadınlar : Göçün Feminizasyonu

Küreselleşme çağındaki uluslararası göçün dişileşmesinin nedeni, merkez ülkelerde sosyal güvenlikle ilgili düzenlemelerin zayıflaması ve bu ülkelerde değişen aile yapıları ile birlikte kadınların iş gücü piyasalarına katılımlarının artması ve onların yaptıkları işlerin piyasada alınıp satılır hale gelmesiyle bu sektörde ucuz kadın işgücüne olan talebin artmasıdır (Purkis, 2006:5).Diğer önemli nedenler ise enformel ekonominin bir görünümü olan bavul ticaretinin ağırlıklı olarak kadınlar tarafından yapılması ve kadınların fuhuş sektöründe çalıştırılmak için göçte zorlanmalarıdır. ILO’nun 2005’teki raporuna göre Filipinler’de 1998’ de göç edenlerin toplam % 61’ini, Endonezya’da 1996-97 resmi kayıtlara işlenmiş göçmen sayısının ise %78’ini kadınlar oluşturur(Laczko, aktaran Purkis, 2006:15-16).

1. 2. 1. Kadın Göçmeni Göçe Zorlayan Unsurlar ve Göç Sonrası Yaşananlar

Göçün feminizasyonunda merkez ülkelerde hasta, çocuk bakıcısı, temizlikçi gibi işlerde kadın işgücüne ihtiyaç duyulmasının önemi açıktır. Fakat asıl önemli olan kadınların ülkelerini terk etme zorunda kalmalarıdır. Sosyoekonomik durum, özellikle yoksulluk, işsizlik, politik krizler, savaş, etnik çatışma ve doğal felaketler göçün nedenleridir.Lutz'un Almanya'daki göçmen kadınlar üzerine yaptığı çalışmasında göçmenlerin ülkelerinde yaşadığı dayanılmaz sosyoekonomik koşulların göçün temel nedeni olduğu ortaya çıkarılmıştır.Avrupa'ya yönelen ve hızla bir artış kaydeden bu göç eğiliminin daha iyi yaşayabilme stratejisi doğrultusunda ortaya çıktığı söylenebilir.Fakat göçmenleri gittikleri ülkede olumsuzluklar da beklemektedir.Özellikle ev hizmeti gibi işler hükümet otoritesinden kaçan göçmenler için şiddet, cinsel taciz, kaza ve ücretlerde beklenmeyen düşüşler de yaşamak demektir(Lutz, aktaran Dedeoğlu, 2005:56-57).

Bütün olumsuzluklara rağmen 'göç' en iyi alternatif olarak görülmektedir ki uluslararası göç hızla devam etmektedir. BM Nüfus Fonu'nun 2006 yılında yayınladığı 'Umuda Bir Geçit: Kadınlar ve Uluslararası Göç' adlı rapora göre, dünyadaki göçmen nüfusunun yarısını kadınlar oluşturmaktadır. Önemli olan bir başka nokta ise göçmen kadınların gelirlerinin üçte ikisini ülkelerine gönderiyor olmalarıdır. Yabancı yatırımlardan sonra en büyük nakit kaynağını oluşturan bu paralar, ülkelere yapılan resmi yardımlardan daha yüksek. Örneğin 1999'da Sri Lanka'ya 1 milyarlık para gönderiminin yüzde 62'sini Batı'da çalışan kadınlar yapmıştır. 2000 yılında ise Ortadoğu'da çalışan Bangladeşli kadınların kazançlarının yüzde 72'sini ülkelerine gönderdikleri tespit edilmiştir.Raporu hazırlayan Maria Jose Alcalá'ya göre bu durumun yaşanmasının nedeni, kadınların önceliğinin geride kalan çocuklar olmasıdır(www.radikal.com.tr). Kadınların göç ettikleri ülkelerdeki konumları, para akışındaki etkin rolleri göç sürecinde toplumsal cinsiyetin önemini göstermektedir.

Bu göçlerin genellikle ekonomik nedenli olduğu ve gönüllü bir şekilde gerçekleştiği söylenebilir. Fakat günümüzde yaşanan uluslararası göçün önemli bir

kısmı insan ticareti yoluyla gerçekleşmektedir. İş bulma vaadiyle kandırılan insanlar sömürülme, borçlandırılma, pasaportuna el konulma gibi olaylara maruz bırakılmaktadır(Kaşka, 2005:51). İnsan ticaretinin içinde yer alan kadın ve çocukların çoğu ise fuhuş sektörüne sürüklenmektedir. Avrupa Komisyonu'nun Mart 2001'de yaptığı tahmine göre her yıl 700.000 kadın ve çocuk A.B.D.'ye, 120.000'i de Batı Avrupa'ya illegal yolla sokulmaktadır (Laczko, aktaran Purkis, 2006:8).

“Merkez ülkelerde kadınlar turizm sektöründe, otellerde, lokantalarda hem temizlik hem de mutfak işlerinde, tarım kesiminde mevsimlik işlerde, eğlence ve fuhuş sektöründe yaygın bir şekilde, çoğu kez gerekli belgelere sahip olmadan istihdam edilirler”(a.g.e:13). Örneğin Yunanistan'da vasıflı kadın göçmenler kendilerinden hiçbir belge talep edilmeden ‘hasta bakıcı’ olarak çalışmaktadırlar. Bu durum, eğitilmiş kadın göçmenin vasıflarının göç ettiği ülkede tanınmaması anlamına gelmektedir. Yani göçmen kadınlar vasıfsızlaşma süreci yaşamaktadırlar. Çek bir kadının, mesleği Almanya'da kabul görmediği için öğretmenlik yapamaması ancak çocuk bakıcısı olarak iş bulabilmesi bu gerçeğin bir örneğidir(Lutz, aktaran Dedeoğlu, 2005: 57).

1. 2. 2. Göçmenin Toplumsal Cinsiyet Özelliğinin Göç Sürecine Yansıması

Tüm bu örnekler, göçün insan hayatını etkileme sürecinde nelerin etken oluğuna dair ipucu niteliğindedir. Aylin Akpınar'a göre uluslararası göç süreci insan hayatlarını üç temel özellik çerçevesinde etkiler: Birincisi göç sürecine katılan kadın ve erkek aktörlerin toplumsal cinsiyet kimlikleriyle girmesi süreçteki konumlarını etkiler. İkincisi, her göçmen yeni bir kültürel bağlam içerisinde “Ben kimim?” sorusuna yanıt aramak durumunda kalır ki bu süreç kimlik krizleri yaratabilir. Üçüncüsü ise göçmenin yeni yurttaki zamanın sürekli mi yoksa geçici mi olacağına dair yaşadığı belirsizlik halidir(Akpınar, 2001:91).

Göç eden insanların göç ettikleri yerlerde sordukları “Ben kimim, neredeyim, bundan sonra ne olacak?” sorularını kadınlar daha çok sormaktadır. Çünkü toplumsal cinsiyet, göçmenin göç ettiği ülkedeki kimliğinin oluşmasında ve yerli halkın göçmene

yaklaşımı üzerinde son derece etkilidir. Bir başka açıdan bakılırsa Alman sosyolog Ulrich Beck'e göre "Mevsim Salatası" olarak adlandırdığı Modernitenin ikinci çağında kadın göçmenin daha çok ikincil konumda ve şiddete, tacize maruz kalarak ve fuhuş sektörüne sürüklenerek yer aldığı söylenebilir(Somerson, 2004:91). O halde göç sürecinde ve sonrasında yaşananları ve konukseverliği, daha önce de belirtildiği üzere Kant'ın formülasyonundaki gibi yalnızca ötekinin düşman olmayan olarak kabulüne gönderme yapıp yapmadığını sorgulanırken göçmenin "kadın" olma özelliği bir kez daha düşünülmelidir(Yeğenoğlu, 2002:127).

II. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE VE TRABZON'DA NÜFUS HAREKETLERİ

2. 1. Türkiye'de Göç Hareketlerine Tarihsel Bir Bakış

Bir ülke ya kendi dinamiklerinin ya da dış dinamiklerin etkisiyle nüfus hareketleri yaşar. Jeopolitik açıdan önemli konumda bulunması halinde ise hareketlerin sıklığı ve yoğunluğu artar. Türkiye bu gerçeği taşıyan bir ülkedir. Bu nedenle Türkiye coğrafyası üzerinde iç ve dış göçler yoğun olarak yaşanmıştır. Kimi zaman “göç veren”, kimi zaman “göç alan” kimi zaman ise her iki durumu bir arada yaşayan ülke özelliğini göstermiştir.

19.yy da Osmanlı Devleti'nin yaptığı savaşlar sonucunda gerçekleşen göçler,1920'lerdeki mübadele süreci,1940'lardaki Balkan göçleri,1950'lerden sonra ivme kazanan iç göçler,1960'larda devlet eliyle Batı Avrupa ülkelerine (özellikle Almanya ve Fransa)yönelen işgücü göçü Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısını etkileyen önemli nüfus hareketleridir.1980'lerle birlikte Türkiye siyasi kaynaklı göçlerin yanı sıra ekonomik nitelikli göçleri yoğunlukla yaşamaya başlamıştır.Nüfus hareketleri seyrinde uluslararası alanda gerçekleşen sosyo-ekonomik değişikliklerin etkisi daha çok hissedilir olmuştur.

Günümüz Türkiye'sinin “uluslararası göç” bağlamında taşıdığı özellikleri açıklamaya çalışmadan önce nüfus hareketlerine tarihsel bir bakışla değinmek gerekmektedir.

2. 1. 1. Türkiye'den Göç

2. 1. 1. 1. 1923-1960 Arası Göçler

Türkiye'den dışarıya göç tarihsel süreçte nedenleri, yönü ve göçmenlerin özellikleri bağlamında dönemlere ayrılmaktadır. 1923'ten 1960'lı yıllara kadar Türkiye'den yurtdışına yönelen göçler ağırlıklı olarak gayrimüslimler tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu göçlerin temel özelliği ise daha çok siyasi ve kültürel

nedenlerden kaynaklanmaktadır(İçduygu – Sirkeci,1999:254). Göçlerin siyasi nedenli oluşu ise, yaşadıkları erlerden ayrılmak mecburiyetinde kalan ama manevi açıdan o yerlerden kopamayan göçmen kitleleri yaratmıştır.

Nermin Abadan Unat'a göre uluslararası göçün en önemli dalgalanmalarından biri I. Dünya Savaşından sonra kurulan yeni devletlerin milliyetçilik akımının etkisiyle türdeş nüfuslar yaratma çabaları sonucunda oluşmuştur (Unat, 2002:32). Türkiye'den göçün ilk biçimi de bu nedenden kaynaklanmıştır. Lozan antlaşması sonucunda alınan "nüfus mübadelesi" kararı gereği Yunanistan'da yaşayan Müslümanların Türkiye'ye göçüne karşılık, yaklaşık bir milyon Yunan kökenli Ortodoks Türkiye'yi terk etmek zorunda kalmıştır (İçduygu-Sirkeci, 1999:254). Türkiye'den ayrılan göçmenlerin %30 kadarı tarımla uğraşmaktaydı ve tarım alanındaki üretkenlikleri ülkeye önemli katkısı olan ürünler çerçevesindeydi (Arı, 2003:130). Ayrıca kiremitçilik, tuğlacılık, camcılık, çanak ve çömlekçilik ile pek çok eşyanın ticareti Rumların elindeydi. Bu kişilerin göçünden sonra oluşan boşluğu doldurmak, ülkenin uğraşması gereken en önemli göç sorunlarından biri haline gelmiştir (a.g.e:175).

1935 yılında Yunanca konuşan 10 bin Türk vatandaşının, 1940'larda Varlık Vergisi'nin etkisiyle insanların Türkiye'den göç etmesi gayrimüslimlerin ülkeden ayrılış örneklerindedir. Bir başka örnek ise İsrail devletinin kuruluşunun ardından 1948 ve 1952 yılları arasında yaklaşık 35 bin Musevi'nin Türkiye'den İsrail'e göç etmesidir (İçduygu- Sirkeci, 1999:254).

2. 1. 1. 2. 1960 Sonrası Göçler

1960'dan sonra Türkiye'den göçün nedenleri uluslararası konjoktürden kaynaklanmıştır. Fakat bu dönemdeki göç nedenleri daha çok ülkeyi ilgilendiren bir özelliğe sahiptir. Birinci bölümde de değinildiği gibi 1950'lerden sonra özellikle az gelişmiş ülkelerden Batı Avrupa'nın yetkin düzeyde sanayileşmiş ülkelerine doğru yönelen bir işçi göçü olgusu ortaya çıkmıştır. Gelişmiş ülkelerin işgücü talebinin nedeni yavaş gelişen nüfus ile hızla gelişen endüstrileşme arasındaki dengesizliği kapatmaktır(Güven,1977:13). O halde 1960'dan sonra Türkiye'den göçün

nedenlerinden de bir dönüşümün yaşandığı söylenebilir. Bu göçler ekonomik nitelikli göçlerdir. Ayrıca 1923’de başlayan nüfus müdahalesinde olduğu gibi bu göçlerle de her iki ülkenin nüfus hareketlerine birlikte karar vermesi söz konusudur. Bir anlaşma sonucunda ortaya çıksa bile göçler isteğe bağlı olarak gerçekleşmiştir.

1950’li yıllarda Avrupa’ya göç bireysel girişimler ve özel aracılar sayesinde olmuştur (Unat, 2002:38) 1961’de ise Federal Almanya Cumhuriyeti ile işçi alımı anlaşması imzalandıktan sonra göçler yapısal bir değişime uğradı (İçduygu-Sirkeci, 1999:254). Göçler bireysel girişim şeklinde değil terk edilen ülkenin teşvikiyle kitlesel halde gerçekleşmekteydi. Türkiye’de beş yıllık (1962-1967) kalkınma planının, göçü, işsizliği azaltacak ve işçi dövizini akışını sağlayacak gelişme politikalarından biri olarak değerlendirilmesi bu gerçeğin bir göstergesidir.

Türkiye Almanya ile yaptığı benzer bir anlaşmayı 1964’ te Avusturya, Belçika ve Hollanda, 1965’ te Fransa ve 1967’de İsveç ile yapmıştır (Unat, 2002:43).1960’larda yasal bir planda başlayan bu göç biçimi 1960’lı yılların sonunda ve 1970’li yılların başında oldukça yaygınlaşmış ve 1970’lerde ekonomik kriz nedeniyle yabancı işçi alımı durdurulmuştur (İçduygu-Sirkeci, 1999:225) Bu süreçten sonra 1970’li yılların dış göç hareketlerinin temel özellikleri ; “turist” (illegal) göçmenlere yasal bir statü kazandırılması, Ailelerin birleşmesi, Çocuk paraları ;1980’li yılların temel özellikleri ; Çocukların Eğitim Sorunları, Getto Yaşamı, Dernekleşme Hareketleri, Sığınma Hareketlerinin Artması, Vize Zorunluluğu, Dönüşü Özendirici Yasalar ;1990’lı yılların temel özellikleri ise Yabancıların Kimlik Kazanması ve Siyasal Hakların istenmesi olmuştur (Unat, 2002:38).

1960’larda başlayan bu göç süreciyle birlikte 2002 yılında Batı Avrupa’da yaşayan Türk vatandaşlarının sayısı 4.5 milyona yaklaşmıştır(Unat, 2002:315). Nermin Abadan Unat’ın göç dönemlerine ait özellikleri sıraladığı bilgilerden yola çıkarak şu açıklamalar yapılabilir; bu büyük kitlenin kuşaklar boyu devam eden göç deneyimi hem terk edilen hem de göç edilen ülke açısından önemli sonuçlar doğurarak devam etmiştir ve bu gelişmeler her iki ülkenin sosyal bilimler yazınında sıkça konu edilmiştir.

Türkiye’den göçün önemli örneklerinden biri Orta Doğu’nun göçmen işgücüne duyduğu ihtiyaç doğrultusunda gerçekleşmiştir (Kümbetoğlu, 2003:289). 1980’lerin ortasında Avrupa’daki çalışma olanaklarının daralmasıyla da bağlantılı olan bu göç biçimi “İkinci Türk Dış Göç Dalgası” olarak adlandırılmaktadır (Unat, 2002:88). İşçi göçünden başka 1980’ler ve 1990’lar boyunca aile birleşimi ve evlilik yoluyla gerçekleşen göçler baskın olmuş ve daha sonra siyasi nedenlerden kaynaklanan nüfus hareketleri yaşanmıştır (İçduygu-Sirkeci, 1999:256).

Ahmet İçduygu ve İbrahim Sirkeci’ye göre göçmenlerin oluşturduğu göçmen ağı sayesinde 1980’lerden itibaren Batı Avrupa’daki nüfus 1,5 milyon kadar artmıştır (a.g.e: 256). Küreselleşme çağının bir uzantısı olan iletişim ve ulaşım olanaklarının çokluğunun göçmen ağlarını kuvvetlendirmesi, insan hareketliğinin yaygınlaşması ve her zaman göçün ekonomik ve sosyal sorunlara bir çözüm yolu olarak görülebileceği gerçeği Türkiye’den göçü kaçınılmaz kılmaktadır. Göç etme amacıyla olan insanların çoğu zaman yerleşmek istedikleri ülkenin duvarlarıyla karşılaşmaları yani hareketliliğe karşı sınırların daha çok olması ise son dönem uluslararası göç gibi Türk dış göçünün de temel niteliklerinden biridir.

2. 1. 2. Türkiye’ye Göç

Türkiye, jeopolitik konumu, dinsel ve etnik bağları, çevre ülkelerinde cereyan eden siyasi olaylar, sosyal ve ekonomik değişikliklerin etkisiyle Cumhuriyet öncesinden günümüze kadar yoğun göç akımına uğramıştır. İç göç ve Türkiye’den göçte olduğu gibi Türkiye’ye göç de dönemselsel olarak farklılıklar göstermektedir.

2.1.2.1. 19.yy dan dan Cumhuriyetin Kurulmasına Kadar Gerçekleşen Göçler

Osmanlı İmparatorluğu’na yönelen göç, siyasi ve kültürel faktörlerin bir bileşimi tarafından tetiklenmiştir ve bu göçler Osmanlı İmparatorluğu’nun, 19 yy’ nın ikinci yarısında nüfusun artmasında, yaşadığı ekonomik düzelmede (göç sonucu daha üstün iş göçü tarıma katılmıştır), demiryolu ve karayolu ağı inşasında ve profesyonel bir bürokrasinin yaratılmasında önemli bir etkiye sahiptir (Karpas, 2002:128-137).

19.yy da Balkanlar, Kırım, Kafkasya ve Türkistan gibi bölgelerden genel olarak baskı politikaları sonucu Osmanlı Devleti'ne yönelen bu nüfus hareketlerinin katkılarının yanında yarattığı olumsuz sonuçlar daha ağır basmaktadır. Çünkü yıkılış döneminde olan bir devletin yaşadığı problemler katlanmıştır. Bu büyük göçmen nüfusunun yerleştirilmesi, yeni yaşam alanlarına alışmalarına yardımcı olunması gerekiyordu. İslami tecrübe ve geleneklerin etkisiyle yerel halkın yeni gelenlere yardım etmesi göçmenlerin yerleştirilmesi sürecine katkıda bulunmuştur. Bu süreci hukuki ve ekonomik bir çerçeveye oturtmak için 1865 civarında Muhacirin Komisyonu kurulmuştur. (a.g.e:130-131).

Muhacirin komisyonu, Osmanlı Devleti'ne yönelen kurumsal boyutunu ortaya koymaktadır ve bu göçlerin bu niteliği Cumhuriyet sonrası gerçekleşen nüfus hareketlerinde de devam edecektir.

19. yy göçlerinin en önemlilerinden biri 93 Harbi sırasında gerçekleşmiştir ve bu göçle birlikte Balkanlar'dan göç alarak noktasına ulaşmıştır. Rus orduları 1 milyon kadar Müslüman'ı göçe zorlamıştır. Müslümanların yanı sıra daha önce balkanlarda yerleşmiş Çerkezler ve bazı Kırımlılar da göç etmiştir (a.g.e:129).

1878-1908 Aralığındaki Kırım, Kafkasya ve Doğu Anadolu göçleri bu tarihten önceki göçlerin nedeniyle örtüsüdür. Rusya'nın işgal ettiği topraklardaki Türk ve Müslüman topluluklar yine göçe zorlanmıştır(Erkan, 1996:25).

Osmanlı Devletine yönelen göçlerin en önemlilerinden biri Balkan Harbi sırasında Rumeli'den gerçekleşen göçlerdir. Balkan Savaşı'nın başlamasıyla Bulgarlar, Sırp ve Karadağlılar'ın Makedonya ve Rumeli'deki Türk nüfusu İstanbul başta olmak üzere Anadolu'ya göç etmiştir (Halaçoğlu, 1994:31). Balkan Savaşı sırasında Türklerin yanı sıra pek çok Müslüman olmayan kişi de Anadolu'ya gelmiştir. (a.g.e:64).

Bu nüfus hareketleri sonucunda, 1912-1923 yılları arasında Balkanlardan Osmanlı topraklarına gelen göçmenlerin sayısının 440 bin olduğu tahmin edilmektedir. Ahmet İçduygu ve Ahmet Sirkeci'nin Karpat'tan aktardığı bilgilere göre 1922'ye kadar

geçen yaklaşık 60 yıllık dönemde 4 milyon dolayında Müslüman-Kırım Tatarları ve Çerkezler dâhil olmak üzere-Osmanlı topraklarına gelmiştir. (Karpas, aktaran, İçduygu-Sirkeci, 1999:259).

2. 1. 2. 2. 1923 Sonrası Göçler

1923'ten sonra gerçekleşen göçler- "Türkiye'den Göç" kısmında belirtildiği gibi- "ulus devlet" yaratma çabalarının ağırlık kazandığı bir dönemin özelliklerini yansıtmaktadır. Bağımsızlığını elde edilen ulusların, ulusal egemenliklerini pekiştirmenin yolunu, ülke nüfusunu homojenleştirmek olarak görmelerinden dolayı başlayan Türk-Müslüman nüfus göçü, Türk-Yunan Savaşı'nın bitiminin ardından yasal bir zemine oturtuldu ve bu şekilde süreç tamamlanmaya çalışıldı (Arı, 2003:35-36).

Lozan Barış Antlaşması'na göre Batı Trakya'daki Türkler ve İstanbul'daki Rumlar yerlerinde kalmak şartıyla nüfus mübadelesi gerçekleştirilecekti. Mübadele sürecinde göçmenlerin yerleştirilmesiyle ilgilenilmesi için 13 Ekim 1923'te Mübadele İmar ve İskân Vekâleti kuruldu. Büyük çoğunluğu çiftçi olan bu nüfusun terk ettiği alandaki konuma uygun bir şekilde yerleştirme sürecinde önemli sorunlarla karşılaşıldı. Türkiye'nin amacı bu sorunları bir an önce halletmek ve göçmenleri kendi geçimlerini sağlayacak biçimde üretici konuma getirmektir (Arı, 2003:126). Yarım milyon gibi büyük bir kitle olan bu göçmenlerini yeniden yapılandırmaya çalışan toplumun biçimlenişinde, gelişiminde, ekonomisinde ve siyasal oluşumlarında önemli bir etken olduğu zamanla daha iyi anlaşılmıştır (a.g.e:163).

Cumhuriyet döneminin en önemli ve en yoğun nüfus hareketi olarak görünen nüfus mübadelesinin aktörleri "muhacirler" olarak adlandırılır. Muhacir, Siyasal nedenli gönüllü göç hareketinin göçmenleridir. Muhacirlerden başka, iş ve yerleşme konusunda devletten destek olmayan, bu sorunları kendi çabaları ya da akraba desteği ile çözümleyen "serbest" göçmenler ve ekonomik nedenli gönüllü göç hareketinin aktörü olan "gurbetçiler" vardır (Erder, 2000:236-238). Lozan Antlaşması hükümleri

doğrultusunda gerçekleşen nüfus mübadelesinin ardından yaşanan göçlerde sıralanan bu göçmen kategorilerine belirli dönemlerde rastlanmaktadır.

Sema Erder'in Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nden aktardığı bilgilere göre 1923-1997 döneminde Türkiye'ye gelen iskânlı ve serbest göçmenler arasında "iskânlı" göçmenlik konumundan daha çok Bulgaristan(23.200), Romanya(79.300)ve Yunanistan'dan gelen göçmenler yararlanmıştır. Yugoslavya'dan gelen göçmenler ise daha çok "serbest" göçmen olarak Türkiye'ye yerleşmiştir (a.g.e:238).

Türkiye'ye Bulgaristan'dan gelen nüfus, ikinci büyük göç dalgasını oluşturmaktadır ve göçler aralıklarla devam etmiştir. Bulgaristan'dan gelen ilk göç akımı 1925-1949 arasında Türk-Bulgaristan Yakın Akraba Göçü Anlaşması çerçevesinde sonuncusu ise 1989 yılında Türk kökenli Müslüman Bulgar vatandaşların Bulgar hükümeti tarafından Türkiye'ye göçe zorlanmaları sonucu gerçekleşmiştir (www.gocsempozyumu.org). Tüm bu gelişmeler sonucunda 1923-1997 döneminde Türkiye'ye göç eden muhacirlerin % 48'ini (1989 sonrası göç ağırlıklı olmak üzere) Bulgaristan göçmenleri tarafından oluşturulmuştur (Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, aktaran Erder, 2000:239)

Eski Yugoslavya'dan 1923-1933 yılları arasında yaklaşık 110 bin göçmen Türkiye'ye gelmiştir (Şahin, 2004:6). Türkiye'nin Batı'nın yanında Sovyet Bloku'na karşı bir siyaset benimsemesi ülkedeki Türk azınlığa şüpheyle yaklaşılmaya yol açınca 1950'lerin başında iki ülkenin anlaşmasıyla Yugoslavya'dan Türkiye'ye göç başlamış ve 1952 ile 1980 arasında 185 bin Türk kökenli Yugoslav vatandaşı Türkiye'ye göç etmiştir (İçduygu-Sirkeci), 1999:264). Eski Yugoslavya'dan en yoğun göç Bosna-Hersek savaşı nedeniyle 1992'den sonra yaşanmıştır ve Türkiye'ye 20 bin kişi gelmiştir (Şahin, 2004:6). Bosnalılar daha çok "geçici sığınma statüsü" içinde yerleştirilmiştir. Belkıs Kümbetoğlu ve Sema Erder'in araştırmalarına Bosnalılar göçün "geçici" olduğunu kabul etmişler ve savaş sakinleştikten sonra Bosnalı sığınmacılar memleketlerine geri dönmüşlerdir (Erder, 2000:242). Bosnalı göçünün Balkan göçlerinden farklı bir özelliğe sahip olduğu açıktır. Boşnaklar, nitelikleri,

Türkiye'ye yönelik amaçları ve "sığınmacı" olarak değerlendirilmeleriyle diğer göçmenlerden ayrılırlar.

Türkiye'ye Romanya'dan göç ise 1930'larda Romanya ve Türkiye arasında yapılan anlaşma doğrultusunda hızlanmıştır. Bu yıllarda 117.095 Türk ve Tatar Türkiye'ye göç etmiştir. II. Dünya Savaşı sırasında da 4201 kişi daha göç etmiştir (Şahin, 2004:6). Romanya'dan göçün şekli Doğu Bloğu'nun çöküşüyle değişmiştir. Türkiye'de son dönemde gerçekleşen göçün özelliklerini taşıdığı için bu değişme bir sonraki kısımda yer verilecektir.

Anadolu'ya Balkan Ülkeleri dışında özellikle, Müslüman olan veya Türk Dil grubuna bağlı olan ülkelerden iskânlı ve serbest göçmenler gelmiştir. Örneğin Türkistan'dan 2.194 nüfus iskânlı göçmen olarak gelmiş ve özellikle İç Anadolu, Doğu ve Güney Doğu Anadolu'da kırsal ve kentsel kesimde yerleştirilmişlerdir. Türkiye'ye son göç ise 1993 yılında Rusya'da yaşayan 150 Ahıska Türk ailesinin iskânlı göçmen olarak getirilmesiyle son bulmuştur (www.gocsempozyumu.org).

2. 1. 2. 3. 1980 Sonrası Değişen Göç Eğilimleri

1980 ve 1990'ları kapsayan göçlerin başlangıcı olan Afgan sığınmacıların göçü, bu dönemin en önemli göçü olan Bulgaristan Türkleri'nin gelişiyi benzer özellikler taşımaktadır. Her iki göçte bu döneme kadar Türkiye'ye yönelen göçün temel karakterine uyar: Türk ve/veya Müslüman kökenli azınlık gruplar kendi ülkelerindeki siyasal kaoslardan kaçmaktadır (İçduygu-Sirkeci, 1999:265). 1980'lerle birlikte Türkiye'ye göçün nedenlerinde, göç biçiminde ve göçmenin niteliklerinde değişiklikler gerçekleşmiştir. Değişikliğin kaynağı, çevre ülkelerde ekonomik ve politik alanda yaşanan dönüşümlerdir. Bu dönüşümler göçü tetiklemekte ve göçler de her zaman nüfus hareketlerine sahne olan Türkiye'nin bu bağlamda farklı isimlerle adlandırılmasına yol açmaktadır.

1980 sonrası yaşanan göçler sonrası Türkiye "transit ülke" veya "bekleme odası" gibi isimlerle anılmaktadır. Göçmenlerin ülkeye yönelme niyetleri değişmeye başlamıştır. Türkiye, onlar için göçün sonlanacağı bir yer değildir; bir basamak olarak

görülmektedir. Göçmenlerin amacı o basamaktan bir üst basamağa yani daha iyi yaşamın anahtarı olarak gördükleri gelişmiş bir ülkeye geçmek veya başlangıç noktasına-orijin ülkeye geri dönmektir. Türkiye göçmenlerin amacının başarıyla sonuçlandığı ve sonuçlanmadığı nüfus hareketlerine sahne olmaktadır.

Türkiye'nin Avrupa ülkelerine geçiş için uygun bir konumda olması, coğrafi yakınlık ve kültürel dini bağlar transit ülke olarak tercih edilmesinin nedenleridir. Kümbetoğlu'na göre Türkiye'ye göç her ne kadar orijin ülkeden kaynaklanıp güvensizlik ve yaşamı tehdit gibi mülteciliğin temel nedenlerinden dolayı başlamış olsa da Türkiye'de kaçak olarak çalıştıkları için ve üçüncü bir ülkeye gidişin genellikle uzun bir zaman alması nedeniyle ekonomik göç olarak görülmektedir (Kümbetoğlu, 2003:293). O halde 1980 öncesi yaşanan göçlerin siyasi kaynaklı olma özelliğine ekonomik boyutun eklendiği söylenebilir. Göçün ekonomik içeriğinin “kaçak” veya “düzensiz” bir nitelik taşıması 1980 sonrası ivme kazanan yeni uluslararası göç biçimiyle örtüşmektedir.

1979 İran Devrim'inde kaçarak Türkiye'den sığınma talebinde bulunan İranlılar bu dönemin ilk büyük mülteci akını olarak görülmektedir. Türkiye, imzaladığı 1951 Cenevre Sözleşmesinin uyarınca Avrupa dışındaki mülteciler konusunda herhangi bir yükümlülüğü olmayacaktır. Bu nedenle göçmenler belirli süreler için ülkemizde kalabilecek turistler olarak kabul edilmiştir. Yaklaşık 1.5 milyon olarak tahmin edilen bu nüfusun 100 bin ile 200 bin Türkiye'de kalmış, çoğu ise üçüncü bir ülkeye gitmiştir (Kümbetoğlu, 2003:292).

1988 ile 1991 yılları arasında Türkiye'ye gelen Iraklılar ikinci mülteci grubunu oluşturmaktadır. İran- Irak Savaşı sonrası harekete geçen 50 bin kadar göçmenin 2500'ü İran ve Suriye'ye geçmişti; 3000'i ise mülteci olarak Batılı ülkelere daimi yerleşmişlerdir. 1991'de Irak ordusundan kaçan yarım milyon Kürt'e Türkiye'de geçici koruma sağlanmıştır. Türkiye'ye gelen Iraklılar'ın göçmen ağını kullanarak Türkiye'ye yönelenlerin sayısını arttırmaları göze çarpan özellikleridir (İçduygu-Sirkeci, 1990:266).

Irak ve İran'dan başka Türkiye'ye Asya ve Afrika kökenli küçük sığınma akımları da olmuştur. 1993-1991 Aralığında Etopya, Gana, Nijerya, Somali ve Sudan'dan göç edenlerin yanı sıra çok sayıda Afganlı, Çinli ve Sri Lanka sığınmacı Türkiye'ye gelmiştir. 1990'larda ise 2000 Afrikalı ve 750 Asyalı göçmen Türkiye'yi transit ülke olarak seçmiştir (Kümbetoğlu, 2003:292-293).

2. 1. 2. 4. Sosyalizm Sonrası Çözülen Toplumsal İşbölümü ve İşgücü Göçü

Sema Erder'in Şubat 1988 tarihinde İstanbul valiliği'nde yaptığı görüşmede İstanbul'da yaklaşık olarak 20 bin kişinin kaçak olarak yaşadığının tahmin edildiği yetkililerce ifade edilmiştir. Ayrıca İstanbul'da kaçak yaşayanlarının önemli bir kesiminin Iraklı Türkmen, Iraklı Kürt ve İranlı oldukları ancak son dönemlerde kaçak yaşayan Bangladeşli, Pakistanlı, Nijeryalı, Mısırlı, Romen, Gürcü, Moldovyalı ve Ruslar'ın sayısında da önemli artışların olduğu belirtilmiştir (Erder, 2000:250). Kaçak yaşayanlar arasında Romen, Gürcü, Moldovyalı ve Ruslar'ın sayısının artmasının nedeni nedir? Bu sorunun cevabı aynı zamanda, Türkiye'nin son yıllarda "yasa dışı" göç ve "insan ticareti" gibi kavramlarla ilişkilendirilmesi gerçeğini aydınlatacaktır.

Bu göçmenlerinin artmasının nedeni; küreselleşme, Doğu Avrupa ülkelerinde ve SSCB'de sosyalist rejiminin çökmesi ve SSCB'nin dağılmasıdır. Çünkü bu ülkelerde esnekleşen seyahat olanakları ve piyasa ekonomisine geçiş süreci insanları harekete geçirmiştir (Erder, 2000:252). Siyasi iktidarsızlık ve ekonomik sorunlarla baş edemeyen insanlar, daha iyi bir yaşam için göçü tercih etmişlerdir. Bu göç süreci Türkiye'yi yeni bir "yabancı" grubuyla ve bavul ticaretiyle tanıştırmıştır. Yabancı grubunun çoğunluğu, ülkelerinde erkeğe göre daha atılımcı olan, piyasa ekonomisine geçişte en çok işten çıkarılan ve gelişmekte olan özel sektörde işe alımlarda ayrımcılık uygulanan kesimi oluşturan kadınlardır (Yükseker, 2003:171). Bu yabancı grubu Türkiye'ye yasal ve yasal olmayan yollardan gelerek, (fakat ülke içinde genellikle enformel ekonomide yer alır) yerleşim niyetinde olmadan, iş ilişkisi kurmak, ticaret yapmak ya da çalışmak gibi amaçlarla gelenlerdir (Erder, 2000:252).

Göç ettikleri ülkelerdeki kayıt-dışı konumları yani düzensiz halleri ülkeye giriş çabalarında da belirlemiştir ve göçün “yasa dışı” olma özelliği önemli boyutlara ulaşmıştır. ESB ve Doğu Avrupa ülkelerinden gelenler dâhil olmak üzere, Türk makamlarınca yakalanan kaçak göçmen sayısı 1995’te 11.362 iken 2000 yılında 94.514’tür (Şahin, 2004:8). Bu düzensizlik hali Türkiye’ye yönelik göç hareketinin hakkında kesin hesaplamalar yapılmasını engellemektedir. Fakat bazı tahminlerde bulunmaktadır. İçduygu’ya göre Türkiye’ye her yıl yaklaşık 200.000-300.000 arasında düzensiz göçmen girmekte, bunların yarısı da Türkiye’de yasadışı çalışmaktadır(İçduygu, aktaran Kaşka:2004).

Bu ülkelerden gelen göçmenler ticaretin yanı sıra ev hizmetçiliği, çocuk bakımı, tekstil gibi işlerle uğraşmakta, istismara ve fuhuş’a uygun ortam oluşturabilen eğlence ve turizm sektöründe çalışmaktadır(Şahin, 2004:8). Rusya, Azerbaycan, Gürcistan, Moldovya, Romanya, Ukrayna gibi ülkelerden gelen göçmenlerin özellikle son yıllarda “insan ticareti” yoluyla Türkiye’ye geliş öykülerine rastlanmaktadır. Uluslararası göçün nedenleri ve yoğunluğu geliştikçe uluslararası organize bir suç ağı olarak ortaya çıkan “insan ticaretinin” bu ülkelerden gelen göçmenleri kapsamaması mümkün değildir. Çarpıcı olan ise kapsadığı göçmenlerin kadınlardan oluşmasıdır. Çünkü uluslararası alanda en çok kar getiren bu ağın kazancını fuhuş sektörüne sürüklenmeye çalışılan kadınlar daha çok arttıracaktır. Karın bu yolla maksimize edilme amacı hem göç eden hem de göç veren ülkeler için önemli sonuçlar doğurmaktadır.

2. 2. Trabzon Kentinde Nüfus Hareketleri

Trabzon, Anadolu’nun kuzeydoğusunda, Doğu Karadeniz’in doğal bir limanının kıyısında, Asya ve Ortadoğu transit yolunun başında kurulmuş bir şehirdir(Trabzon Yıllığı,1997). Coğrafi konumunun önemi, sosyal yapısının çekiciliği nedeniyle tarihsel süreçte ticaret alanında yoğun nüfus hareketleri yaşamıştır. Ticaret dışında yaşanan nüfus hareketleri ise ülkedeki ve kentteki sosyal ve ekonomik değişikliklerden ve çevre ülkelerde yaşanan siyasi ve ekonomik olaylardan kaynaklanmıştır. Bir başka açıdan bakılırsa Trabzon kentinde tarihsel nüfus hareketlerinin biçimi , yoğunluğu ve yönünün farklılaşarak yaşandığı söylenebilir.

Karadeniz bölgesinde formel ve informal ticaret ağlarında merkez kent Trabzon olmuştur. Trabzon stratejik bir coğrafyada bulunması nedeniyle iç bölgelerin iskelesi olmuş, dış ticarete ise , İran ticaret yolunun başlangıç noktasında bulunmasından dolayı Doğu-Batı ticari ilişkilerinde köprü vazifesi görmüştür(www.metinberber.ktu.edu.tr).Orta Asya ve Orta Doğu'nun denize açılan kapısı olma özelliğini taşıyan işlek limanın yarattığı ticari faaliyetler nedeniyle üst üste çeşitli uygarlıklara merkez olan Trabzon, Asya ve Avrupa arasında malların el değiştirdiği bir alan özelliği göstermiştir (Yazıcı , 2005 : II).

18.yüzyılın sonlarından başlayarak Osmanlının Karadeniz'in kuzeyindeki toprak kaybı ve bölgedeki ticaret üzerinde tekelci konumunu yitirmesi Karadeniz'deki ticaretin önemini giderek azaltmıştır (Quartaent , Kasaba , aktaran Yüksek, 2003 : 19). 19. yy da ise Rus ve Osmanlı imparatorlukları'nın savaşlarla çok meşgul olmaları Karadeniz ticareti üzerindeki denetimlerini gevşetmiştir. Böylece devletlerin denetimi dışında bir ticaret gelişmiştir. Örneğin Rum , Ermeni ve İranlı diaspora grupları bünyesinde etnik ticaret ağlarının kurulmasıyla Trabzon bir liman kenti olarak 19. yy'ın ilk yarısında yeniden canlanmıştır (a.g.e: 20).

19.yy'ın ikinci yarısında savaşlar, Osmanlının tarihinde önemli bir yeri olan ve ulus-devletlerin kurulması amacıyla gerçekleştirilen Balkanlar , Kafkaslar ve Kırım göçleri yaşandı(a.g.e: 20). Kafkasya'ya yakınlığı sebebiyle göçün daha az masrafla gerçekleşebileceği yer olan Trabzon , Kafkasya göçmenlerinin ilk defa iskân edildiği illerin başında gelir. Bunun yanı sıra eski Trabzon ilinin sahillerinin Kafkasya sahillerine benzemesinin göçmenlerin uyumunu kolaylaştıracağı düşünülmüştür ve bu amaçla Kafkasya sahillerinde yaşayan Abaza göçmenlerinin çoğunluğu Trabzon'a yerleştirilmiştir (Erkan , 1996 : 145).

Ekonomisi bozuk olan devlet , kısa dönemde göçün meydana getirdiği önemli problemlerle uğraşmak zorunda kalmıştır. (a.g.e:195). Trabzon'da kendilerine tayinat ve yevmiye verilmemesi nedeniyle ülkelerine geri dönme teşebbüsünde bulunan Batumlu ve Abaza göçmenlerin yerlerinde kalmaları için önlemler alınmıştır (a.g.e :145).

Trabzon bir taraftan savaşlar sonunda gerçekleşen göçlerin yarattığı değişimleri yaşarken bir taraftan ise ticari hayatının bir getirisi olan nüfus hareketliliğine sahne olmuştur. 1906 tarihli Trabzon Vilayet Salnamesine göre Trabzon'da 11 yabancı vapur acentesi varmış. Bunlardan altısının (Rusya dâhil) Döviz ve Posta Acentesi varmış. Eski Trabzon ticaretinin işlekliliğinin sebeplerinden biri , o dönemin ticaret dili olan Fransızca'yı iyi bilmeleri ve böylece mallarını çok iyi pazarlamalarıdır. Trabzon basınının dış ticareti ve ihracatı desteklemesi de ticari canlılığın nedenlerindedir (Yazıcı, 2005 : 62-66).

Trabzon'daki ticari hareketliliğin görünümülerinden biri de 1900'lü yılların başında açılan Sanayi ve Sergi fuarlarıdır. Bu fuarlarda halıdan, gemi modellerine kadar her şey yerli ve yabancı turistlere sunulurdu. Ayrıca kökeni 18. yy'a kadar uzanan, Avrupa'da kurulan Osmanlı panayırları içinde Trabzon panayırları önemli bir yere sahipti(a.g.e , 102-105).

Doğu Karadeniz'in metropolü olan Trabzon'un ve bölgenin ticareti I. Dünya Savaşı ve iki yıl kadar süren Rus işgalinden büyük zarar görmüştür. Fakat mütareke sonrasında düşman donanması Milli Mücadele süresince Trabzon ticaretini olumsuz yönde etkilemeye devam etse bile Karadeniz ticareti yine de kesintisiz bir şekilde devam etmiştir. 1920 yılında İstanbul ile ulaşımın kesilmesi nedeniyle Anadolu ile ticaret Antalya, Trabzon ve Samsun limanları vasıtasıyla yapılmıştır (Çapa – Çiçek, 2004 : 167).

Sovyetler Birliği kurulduktan sonra Doğu ve Batı Bloku arasındaki ilişkilerin kesilmesi Trabzon ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin tarihsel süreçte en çok ilişki içerisinde bulunduğu bölgeyle ticari bağlarının durması anlamına geliyordu. Daha öncesinde ise Süveyş Kanalı'nın açılmasının İpek Yolu'nu sekteye uğratması ve Ankara-Samsun-Erzurum demiryollarının yapılması Trabzon'un bu alandaki önemli konumunu yitirmesine yol açmıştı (Yazıcı, 2005:69).

Trabzon, iç ve dış ticaretteki öneminin azalmaya devam ettiği bir dönemde 1923'de başlayan nüfus mübadelesinin gerçekleştiği alanlardan biri olmuştur. Trabzon

için önemli olan bir sonraki nüfus hareketi ise 1945 sonrasındaki gelişmelerin yansımasıdır. II. Dünya Savaşı sonunda başlayan Soğuk Savaş dönemi boyunca Trabzon'un uluslar arası bir liman olma özelliğinin azalması ve buna bağlı olarak bölge ekonomisinde gerilemelerin yaşanması ve kırsal ağırlıklı bölgedeki işsizliğin çoğalması sonucu 1950'lerle birlikte Trabzon yoğun bir şekilde diğer illere göç vermiştir.

1950 yılına kadar ülke nüfusu içindeki payı % 2'ler düzeyinde olan Trabzon'un nüfusunun, nüfus artış hızındaki düşmeler, iç göç ve dış göç sonucu nüfus payı azalmaya başlamıştır (www.metinberber.ktu.edu.tr). Trabzon iç göçün en yoğun yaşandığı illerden biri olmaya devam ederken 1988 yılında yaşanan bir gelişmeyle ticari canlılık ve nüfus hareketliliği anlamında yeni bir dönem yaşamaya başlamıştır. Bu gelişme Sarp Sınır Kapısı'nın açılmasıdır. Sarp Sınır Kapısı'nın açılmasıyla başta Trabzon olmak üzere Doğu Karadeniz Bölgesi ve Türkiye tarihsel süreçteki önemli bir ticari bağımlı tekrar yaşamaya başladı.

Ticari bağ, başlangıçta, ağırlıklı olarak kadınların yer aldığı “ bavul ticareti” yoluyla kurulmuştur ve Sovyet Cumhuriyetleri'nden gelen turistlerin yöneldiği ana şehir Trabzon olmuştur. Turistler zamanla Doğu Karadeniz'in diğer şehirlerine, İstanbul'a ve diğer büyük şehirlere yönelmiştir. Birkaç yıl sonra ise bavul ticaretinin merkezi İstanbul olmuştur.

1989 yılında bavul turizmiyle tanışan Trabzon yoğun bir nüfus hareketliliği yaşadığı yıllarda farklı bir nüfus hareketliliği daha yaşamaktaydı. Trabzon 1992 yılında yoğun bir şekilde dışarıya göç vermekteydi. Trabzon'dan göç eden 51.318 kişinin 16.339'u İstanbul'a göç etmiştir. İstanbul'u ise sırasıyla Bursa, Ankara, Adapazarı, Samsun izlemiştir. Trabzon ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nden göçün nedenleri; bölgenin devlet bütçesinden aldığı payın giderek azalması, özel ve kamu sektörü yatırımlarının olmaması, tarımsal üretimin doyurmaması yanında bölgenin fiziki şartlarının zorluğu, hava koşulları ve doğal afetlere açık olmasıdır (T.T.S.O , 1992).

Özetle şunlar söylenebilir: Trabzon hem göç alan hem de göç veren bir kent özelliği göstermektedir. Trabzon'dan göç kentin ve ülkenin sosyo-ekonomik koşulları nedeniyle gerçekleşmiştir. Yakın tarihte Trabzon'a yönelen nüfus hareketliliği ise uluslar arası arenada gerçekleşen değişimlerin bir yansımasıdır. Bu hareketlilik kent için önemli sosyal-ekonomik sonuçlar doğurmuştur ve kent üzerinde yarattığı etki ekonomik açıdan azalsa bile farklı boyutlarda devam etmektedir.

2. 2. 1. Post Sosyalist Ülkelerde Açığa Çıkan İşgücünün Uluslararası Alanda Dolaşımı

Dünya, özellikle son yirmi beş yılda gittikçe farklılaşan uluslar arası göç örnekleri yaşamaktadır. Farklılıktan kasıt, uluslar arası göçün artık daha çok nedenden ötürü yapılıyor, dünya üzerinde daha çok göçmenin dolaşıyor ve bu yoğunluğun illegal giriş yollarını arttırıyor olmasıdır. Dünya ekonomisinin yeniden yapılanmasının bir sonucu olan uluslar arası göçlerin yanı sıra ülkelerin siyasi ve ekonomik alandaki çalkantılarından ve savaşlardan dolayı gerçekleşen göçler de vardır. Post sosyalist ülkelerde açığa çıkan iş gücünün ülkeler arasında dolaşımı ise son dönemdeki nüfus hareketlerinin önemli örneklerinden biridir.

Doğu Avrupa ülkelerinde ve eski Sovyetler Birliği devlet denetimindeki dağıtım sisteminin çökmesi, COMECON'un (Bütün Sovyet Bloku ülkeleri arasında ikili ve çok taraflı ticareti geliştirmek amacıyla kurulan Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi) dağılması, uluslar arası sınırların açılması ve Batı'nın etkisi altında tüketim kültürünün yükselmesi kayıt dışı sınır ötesi ticaretin artmasına neden olmuştur. Bir başka deyişle, bu ülkelerde sosyalizmin çöküşüne zemin hazırlayan süreçler-imalat sanayinin gerilemesi , işsizlik oranlarının artması , tüketim malları talebini karşılayacak alanın kıtlığı- insanların geçinebilmek için kayıt dışı ve sınır ötesi ticarete atılmasına neden olmuştur (Yükseker , 2003 : 27).

Sosyalizmin yıkılmaya başladığı dönemden önce temelleri atılan, daha küçük çapta gerçekleştirilen kayıt dışı sınır ötesi ticaret, sürecin hızlanmasıyla küresel bir olgu haline dönüşmeye başlamıştır. Sınır ötesi ticaret, "bavul ticareti veya "mekik

ticareti” olarak adlandırılır. Küçük bir sermayeyle satın aldığı malları bavullara doldurarak başka ülkelerde satan ve gittiği ülkede satın aldığı malları kendi ülkesinde satan insanlar bu süreci devam ettirerek ülkeler arasında döngüsel bir ilişkisinin oluşmasını sağlamaktadır.

2. 2. 2. Kadın İşgücünün Konumu

Bavul ticareti, 1990’ların ilk yıllarında Türkiye’nin yanı sıra, Almanya, Norveç ve Finlandiya gibi Batı ve Kuzey Avrupa ülkelerinde yaşamaya başlamıştır. Beyaz Rusya, Ukrayna ve Rusya ile Doğu Avrupa ülkelerinden gelen mekik tüccarları genelde İstanbul’u Kafkas Cumhuriyetleri’nden gelenler ise Karadeniz kıyılarını tercih etmekteydi. 1990’ların ortalarına gelindiğinde bavul ticaretinde hacmini çok hızlı bir şekilde arttırmıştır(a.g.e:28).

Bavul ticareti, dünyanın süre giden dönüşümün yansımaları taşıyarak ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Bavul turistlerinin, ülkeler arasında döngüsel bir şekilde ilerlemeleri günümüzün en önemli karakteristiklerinden biri olan “hareketliliğin” bir göstergesidir. Sınırların gevşetilmesiyle malını satmak için müşterilerin yanına gidebilen insanlar, alanlara ulaşabilme olanaklarının arttığını göstermektedir. Bu ticaretin döngüsel olmasının yanı sıra önemli bir özelliği de kayıt dışı olmasıdır. Ayrıca bavul turizmi, uluslararası hareketliliğin “dışı” bir nitelik kazandığını gösteren en önemli örneklerden biridir.

Ulus ötesi ekonomik ve kültürel yapıların oluşmasında bireylerin etkinliğinin en açık görüldüğü bir ticari hareket olan bavul turizminin en önemli özneleri kadınlardır. Kadınların daha çok yer almasının nedeni geldikleri ülkelerin işsizlik profilinde ve toplumsal iş bölümü anlayışında yatmaktadır. Örneğin Rusya’da “piyasa ekonomisi”ne geçiş sürecinde devlet işlemlerinin yüksek öğrenimli uzmanları işten çıkarırken erkeklerden çok kadınların işsiz kalması, haberleşme, perakende ticaret ve gıda üretimi gibi istihdam şişmesi olan sektörlerden çoğunlukta olan vasıfsız kadın emekçilerin işten çıkan ilk gruplar arasında, yer alması gelişmekte olan özel sektörde işe alımlarda da kadınlara karşılık ayrımcılık yapılması işsiz kadınların geçimlerini sağlayabilmek

amacıyla kayıt dışı sınır ötesi ticarete yönelmelerine yol açmıştır (a.g.e:171). Kısacası kadınların istihdam alanında erkeklere göre avantajsız konumda olmaları bavul turizmine başlamalarının temel nedeni olmuştur. Toplumsal cinsiyet kimliği bu ticari hareketliliğin başlangıcını etkilediği gibi sonrasında yaşananların belirleyici nedenlerinden olmuştur.

Türkiye’yi ziyaret eden bavul tüccarlarının yaklaşık %70’ini kadınlar oluşturmaktadır (Blocher, Aktaran Yenal, 1999:63). Bu kadınların, yaş, hane içi yükümlülükler, mali durum ve sağlık açısından sık sık yurt dışına çıkmalarına engel olan bir durumu bulunmamaktadır (Yükseker, 2003:175). Aralarında yüksek öğrenimlilerin de bulunduğu kadınların daha çok söz sahibi olduğu bavul turizminin Türkiye’ye (özellikle İstanbul, Trabzon gibi şehirlere) ekonomik getirileri olmuştur. Kadınlar zamanla bavul turizminden farklı olarak çocuk, hasta bakıcılığı, garsonluk, temizlikçi gibi unvanlarla, daha çok enformel bir şekilde çalışabileceklerini fark ettiler. Böylece Türkiye, söz konusu ülkelerden gelen insanların ağırlıklı yer aldığı illegal nüfus hareketleri yaşamaya başlamıştır.

Türkiye’de ciddi bir şekilde yükselen ve bir toplumsal mesele haline dönüşen illegal göçmenler vardır. Göçmenlerin illegal aktiviteleri kaçakçılık ve insan ticareti gibi yeni bir olgudur (Erder-Kaska, 2003:15-16). Illegal hareketlerin, illegal giriş, illegal oturma, illegal çalışma gibi şekilleri vardır (a.g.e:17). Tablo 2 Türkiye’de illegal aktivitelerin ağırlıkları hakkında bilgi vermektedir. Tabloda göze çarpan “fuhuş ve cinsel yolla bulaşan hastalıklar” nedeniyle sınır dışı edilenlerin oranıdır. Türkiye’de bu oranın bu kadar yüksek olmasının en önemli nedeni insan ticaretinin yaygınlaşmasıdır.

Tablo 2
Yabancıların Sınır Dışı Edilme Nedenleri

	Fuhuş ve cinsel yolla bulaşan hastalıklar		Vize Süresinin Dolumu %		İllegal Giriş %		İllegal Çalışma %		Diğer %		Toplam %	
Azerbaycan	695	_	549	_	26	_	188	_	628	_	2,086	_
Gürcistan	813	_	768	_	114	_	70	_	762	_	2,527	_
Moldovya	938	_	2,215	_	9	_	138	_	551	_	3,851	_
Romanya	274	_	511	_	34	_	259	_	358	_	1,436	_
Rusya Federasyonu	615	_	296	_	14	_	33	_	296	_	1,254	_
Ukrayna	872	_	489	_	3	_	28	_	349	_	1,741	_
Ara Toplam	4207	88.4	4,828	80.5	200	0.8	716	78.4	2,944	48.0	12,895	29.1
%	32.6	_	37,4	_	1.6	_	5.6	_	22.8	_	100.0	_
Diğer	554	11.6	1,171	19.5	26,300	99.2	197	21.6	3,190	52.0	31,412	70.9
%	1.8	_	3.7	_	83.7	_	0.6	_	10.2	_	100.0	_
TOTAL	4761	100	5,999	100	26,500	100	913	100	6,134	100	44,307	100
%	10.8	_	13,5	_	59,8	_	2.1	_	13.8	_	100.0	_

Kaynak:(Erder-Kaşka,2003:19)

Uluslararası Göç Örgütü (IOM) yayımladığı “2005:Türkiye, İnsan Ticareti ve Eğilimler” isimli rapora göre Türkiye insan ticaretinin en yoğun olduğu ülkelerden biri. Rapora göre kadın ticaretinde mağdurların yarısından çoğunu Ukraynalı ve Moldovalı kadınlar oluşturuyor. Mağdur sayısının 4690 olduğu belirtiliyor. Mafyanın sadece fuhuştan yıllık geliri ise 360 milyon dolar ([www. countertrafficking.org](http://www.countertrafficking.org)).

Bu gerçek, Doğu Avrupa ve ESB vatandaşları ile bavul ticareti yoluyla başlayan ilişkilerin dönüşümünü anlatmaktadır. Bu, “bavul ticaretinin yerini insan ticareti aldı” anlamına gelmemelidir. Bu ülkelerle Türkiye arasındaki bavul ticareti zamanla yerini resmi ticarete bıraktı. Türkiye’ye gelen kadınlar ise kısa yoldan (fuhuş) para kazanmayı öğrendiler ve uluslararası nüfus hareketlerinin artışı, insan kaçakçılığı ve ticareti yoluyla karlarını maksimize eden kriminal suç ağlarını yarattı, İnsan ticareti, yabancı kadınların Türkiye’deki konumlarını iradeleri dışında dönüştürmüştü.

2. 2. 3. Trabzon'un Aldığı Kadın Göçü

Bavul ticaretinin yoğun bir şekilde yaşandığı ilk şehir Trabzon'dur. 1988'de Gürcistan Sovyet Cumhuriyeti ile Türkiye arasındaki sınır kapısının açılmasıyla ve ardından diğer ülkelerle de ticari ilişkilerin başlamasıyla Trabzon'un 70 yıldır süren dışa kapalılığı çözülmeye başladı. Kapalılık sadece ekonomik alanla sınırlı değildi. Bu nedenle Trabzon'a dış ülkelere gelen kadınların yarattığı hareketlilik sosyal ve ekonomik alanda önemli değişmelere yol açmıştır.

Trabzon'un tercih edilmesinin nedeni coğrafi yakınlığı ve çevredeki diğer illere göre daha gelişmiş olmasıdır. Yabancılar, geldikleri ülkenin özelliklerini, sınırlarını keşfettikten sonra hareket alanlarını genişletmeye başlamışlardır. Bu nedenle Trabzon'un tercih edilme oranı düşmeye başlamıştır.

Tablo 3
Giriş Yaptıkları İllere Göre Türkiye'ye Gelen Yabancılar

YILLAR	İstanbul (Hava + Deniz)	Trabzon (Hava + Deniz)
1988	1174318	86
1989	1146373	28
1990	121931	939
1991	658860	14986
1992	1078904	37152
1993	154022	59512
1994	1932417	85930
1995	2007384	77873
1997	2354865	70182
1998	2175444	39538
1999	1650384	25666
2000	2284357	30768
2001	2381088	21457

Kaynak:(Yükseker, 2003:225)

2001'den sonraki veriler ise şu şekildedir: BDT'den gelen yabancıların sayısı 2002'de 21691,2003'de 21078,2004'te 27024,2005' te ise 44450 dir(Trabzon Turizm İl Müdürlüğü, 2006).

1988'de başlayan bavul ticaretinin canlılığı – ilk 5 yıl daha yoğun- 10 yıl kadar sürmüştür. 1997'den itibaren Trabzon'a gelen yabancıların sayısı azalmaya başlamıştır. Bu azalmada, İstanbul'a yönelişin daha çok olması, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan ve Güney Rusya gibi bölgelerdeki iç karışıklıklar ve ekonomik kriz etkilidir. Azalışın en önemli nedenlerinden biri de bakıcı, temizlikçi, garson vb işlerde çalıştırmak vaadiyle kandırılan kadınların insan ticareti tuzağına düşmeleridir. IOM verilerine göre Türkiye'de insan ticaretinin en yoğun yaşandığı illerden birinin Trabzon olması, bu gerçeği belirginleştirmektedir.

Günümüzde Trabzon'un fuhuşla anılmasının nedeni bavul ticaretiyle başlayan nüfus hareketliliğinde aranabilir. Üçüncü dünya ülkelerinde kadın emeğiyle ilgili yapılmış bazı araştırma sonuçlarına göre çok küçük ölçekli ticaret ile fahişelik zaman zaman birbirinin yerini alabilmekte veya birbirini tamamlayabilmektedir. Örneğin Zahire'de bir araştırmaya göre ,bazen evli olan kadın tüccarlar bile beklenmedik masraflar yüzünden işletme sermayeleri eridiği zaman para karşılığı erkeklerle birlikte olabilmektedir(Schoepf ,Engundu,aktaran Yüksek, 2003:189).

Yükseker'e göre "Nataşa" sorunuyla bavul ticareti ile fahişelik arasındaki bağlantının daha açık olduğu görülen Doğu Karadeniz'deki Rus pazarlarında Sovyet malı eşyalar satan kadınların bazıları,muhtemelen para karşılığı erkeklerle birlikte oluyorlardı. "Örneğin ülkesine dönecek parası kalmayan bir pazarcı kadın bu yola başvurabiliyordu."(Hann ve Hann, aktaran Yüksek,2003:190). Ya bu gibi nedenlerle ya da kısa yoldan para kazanma maksadıyla fahişeliğe yönelen kadınların sayısı arttıkça bavul ticaretinin içinde fuhuş sektörü serpilmeye başladı. Çarpıcı olan ise bugün Trabzon'da bavul ticaretinin getirdiği ekonomik canlılığın yerini genelde başka

iŖ vaatleriyle kandırılarak Trabzon'a getirilen kadınların yer aldığı fuhuş sektörüne bırakmasıdır.

III. BÖLÜM

POST SOSYALİST ÜLKELERDEN ALDIĞI GÖÇÜN TRABZON'DA YARATTIĞI ETKİLER

3. 1. Göçün Ekonomik Yapıya Etkisi

1988'de Gürcistan Sovyet Cumhuriyeti ile Türkiye arasındaki sınır kapısının açılmasının ardından SSCB ile imzalanan sınır ticareti anlaşması sonucunda Trabzon'a gelen turistler kent için birçok anlam taşımaktaydı. Ekonomik anlamı, ticari durgunluğu hareketlendirebilme, işsizliğe bir derece de olsa çare olma potansiyeli taşımasıdır. Ayrıca bavul ticaretiyle başlayan ticari ilişkilerin, Trabzon'un geçmişte önemli olan konumuna dönüş için bir yol olabileceğine dair beklentiler de ortaya çıkmıştı (Yükseker, 2003:21).

Bavul turistlerinin gelişyle Trabzon'da ticari bir canlılık başlamıştı. Başlangıçta yol kenarında satış yapan turistlerin artmasıyla ticaretin kapalı bir mekânda, daha düzenli bir şekilde gerçekleşmesi için "Rus Pazarı" kuruldu. Pazar zamanla "Avrasya Pazarı" ismini aldı. ESB vatandaşları mutfak eşyaları, küçük sanayi mamulleri, altın, dokuma türü, çocuk oyuncakları, süs eşyaları ve benzeri eşyaları satıyorlardı. Bu mallar arasında ESB ile Çin sınırındaki sınır ticaretinden elde edilen Uzak Doğu mamulleri (Çin, Japon, Kore v.b) ve Batı Ülkelerinin Sovyet Cumhuriyetleri'ne yardım amacıyla gönderdikleri mallarda yer almaktaydı (Kalaycıoğlu, 1992:19-20). Turistlerin sattıkları mallar için söylenebilecek bir özellik daha vardı. Trabzon'un bavul turizmine tanık olan biri olarak, zihnimde kalan en ilginç şeylerden biri turistlerin sattıkları mallar arasında "gaz maskesi" gibi talep edilmeyecek eşyalarında yer almasıydı.

Bavul turizminde etkileşim sadece turist ile yerli halk arasında sınırlı kalmadı. Rus Pazarı'na çevre illerden alışveriş için insanlar gelmeye başladı. Trabzon'a gelen yerli ve yabancı turistlerin uğrak yerlerinden biri Rus Pazarı oldu. Bavul ticareti için gelen turistler Trabzon'un istihdam alanında değişimlerin yaşanmasına yol açtı. Rus Pazarı'nda yabancı satıcıların yanı sıra Trabzonlu satıcılar da yer almaya başladı.

Pazarda yerli halk dâhil 600 esnaf yer aldı.Yani şehir için yeni olan bir ticari hareket yerli halk için iş imkânı yarattı.

Bavul turizminin yarattığı canlılık hizmet sektörünün gelişimine de yol açtı. Turistlere yönelik işletmelerin sayısı ve kazançları arttı. Örneğin belediye denetimine bağlı 10 otelde yapılan araştırma sonucuna göre otellerin doluluk oranları % 97.6 artış gösterdi (Kalaycıoğlu, 1992:32).

Trabzon da bavul turizminin hareketliliği 1995 yılından itibaren azalmaya başladı. İstanbul'un turistlere sunduğu olanaklarla daha cazip bir kent olduğunun fark edilmesi Trabzon'daki turistlerin batıya kaymasına yol açtı. Ayrıca büyük çapta ticaret yapanlar ihtiyaçlarını Trabzon karşılayamıyordu (Yükseker, 2003:226). Trabzon'da uzun yıllar boyunca Rus Pazarı'nın bulunduğu, turistlerin yaşadığı Çömlekçi Senti'nde gördüğüm bir esnaf durumu özetleyen bir cümle sarf etti:

“İstanbul, devlet gibi büyük, Trabzon ise küçük bir şehir; baş edemedik.”

(57 yaşında, Terzi, Erkek)

Turistlerin İstanbul ve diğer büyük şehirlere kaymasında seyahat acentelerinin de etkisi vardı. Acenteler, deniz ve hava yoluyla Trabzon'a gelen turistlerin daha kente uğramadan alınarak otobüslere yerleştiriyor ve bazı korsan otobüs işletmecileri ise grup halinde Trabzon'a gelen yolcuları piyasa fiyatlarının altında İstanbul'a götürme taahhütünde bulunuyorlardı. O dönem Trabzon esnafının tepkisine yol açan, yerel basında sıkça konu edilen bu olay ticari hayatın, kar sağlayacağına inanılan yeni alanların doğmasına ve büyümesine yol açma potansiyeline sahip olduğunun bir göstergesiydi. Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası'nın hesaplamasına göre yılda 40 bin turistin İstanbul'a götürüldüğü var sayılır ve bir turistin ortalama 2 bin dolarlık alışveriş yaptığı düşünülürse yılda ortalama 80 milyon dolar (240 milyar lira), 5 bin dolar harcadığı düşünülürse yılda 200 milyon dolar (600 milyar lira) lık bir işlem hacmi Trabzon dışına kaymaktaydı (TTSO, 1994).

Trabzon'daki turistlerin İstanbul başta olmak üzere büyük şehirlere kaymasının yanı sıra 1997'den sonra ESB ülkelerinde ekonomik krizin baş göstermesi ve bazı bölgelerde iç savaşın olması turistlerin azalmasına ve alım gücü düşük turistlerin gelmesine yol açmıştır (Yükseker, 2003:288).

1998'den sonra Türkiye' de bavul turizminin yerini söz konusu ülkelerle resmi ticarete bırakması Trabzon'da olduğu gibi diğer şehirlerde de bu alandan gelen ekonomik getirinin zayıflamasına yol açmıştır. Trabzon'da Çömlekçi Mahallesi ve Taşbaşı Mahallesi'nde mülakat yapılan esnafın Sarp Sınır Kapısı'nın açılmasının ardından yaşanan gelişmelerin onlar için bir dönüm noktası olduğunu belirtmektedirler. İlk 5 yıl daha yoğun olmak üzere 10 yıl kadar kazançlarının daha iyi olduğunu; bugün ise ticari canlılığın olmadığını belirttiler. Hatta ESB vatandaşlarının gelmesiyle birçok yeni işyeri açılan Çömlekçi Mahallesi'nde tersi bir süreç yaşandığı söylenebilir.

Çömlekçi mahallesinde iş olmamasından yakınan esnafın bu durumunun bir nedeni yıllardır mahallerinde bulunan "Avrasya Pazarı"nın 2005 yılı içerisinde başka bir mekâna taşınmasıdır. Pazarın yer değiştirmesinden şikâyetçi olan bir kesim de Avrasya Pazarındaki satıcılardır. Hem yabancı kadınlar hem de yerli halk pazarın yerinin değişmesinin satışlarını büyük ölçüde düşürdüğünü ve bu kötü gidişatın kaygıya yol açtığını belirttiler.

3. 2. Göçün Sosyal Yapıya Etkisi

Avrasya Pazarı'nda bir Gürcü kadın ile yapılan mülakat, bavul turizminin Trabzon'un toplumsal yapısında yarattığı değişimle ilgili ipucu verir niteliktedir. Satıcı kadın, kendilerine bu mekânın onlar için daha iyi olacağını, buraya ailelerin daha rahat gelebileceklerini ve işlerinin olumsuz etkilenmeyeceğini söyleyenlerin yanıldıklarını, çünkü işlerin gittikçe kötüleştiğini belirtmektedir.

Çömlekçi Mahallesi'ne ailelerin rahatça gidemediğini söylemek yanıltıcı olur. Fakat bu mahallede ticari hayatın dışında turistlerin gelmesiyle toplum tarafından hoş karşılanmayan bazı gelişmelerin yaşandığı ve bu sürecin bazı kesimlerin mahalleye gitme konusunda çekimser davranmasına sebep olduğunu söylemek isabetli olur.

Çünkü bu semt, yabancı kadınların yer aldığı fuhuş sektörünün merkezi olarak görülmektedir.

Trabzon'a gelen yabancı kadınlar yalnızca ticari faaliyetlerin öznelere olarak görülmedi. Bavul turizmi, Trabzon için sosyal açıdan da önemli bir değişimdi. Artık sokaklarda toplumun alışık olmadığı bir görünüm çizen kadınlar dolaşmaktaydı. Bu kadınlara kimi insanlar tarafından cinsel bir anlam yüklendi ve zamanla bavul ticareti fuhuş'un ortaya çıkmasına ve yaygınlaşmasına sebep oldu.

Biraz önce bahsedildiği gibi fuhuş, yoksul kadınların hayatta kalma stratejileri doğrultusunda ortaya çıkmış olabilir. Bu stratejiler arasında çok küçük ölçekli ticaret ve fahişelik zaman zaman birbirinin yerini alıyor veya birbirini tamamlayıcı olabiliyor. Bu savı destekleyen, Üçüncü Dünya'da kadın emeğiyle ilgili yapılmış bazı araştırma sonuçları da vardır(Yükseker, 2003:189). Trabzon'da fuhuş başlangıçta küçük çapta başlamış, zamanla bir sektör haline dönüşmüştür ve bu dönüşüm süreci toplumsal yapıda önemli değişimlere yol açmıştır.

Bedenini para karşılığında pazarlayan yabancı uyruklu kadınlar, sık karşılaşılan, pratik bir isimle simgeleştirdi: Nataşa (Azcan, 2005:6). Bu isim zamanla bir sorunu ifade eder hale geldi. Ailede kavgalarının çıkmasına neden olduğu ve bazen boşanmalara yol açtığı düşünülen yabancı kadınların genel adıydı. Çömlekçi Mahallesi Muhtarlığının üyesi ile yapılan mülakatta aktarılan bir olay, bavul turizminin Trabzon'da yarattığı değişime ve özellikle "Nataşa" olgusunun aile üzerindeki etkisine bir örnek teşkil etmektedir. Görüşmecisi, bir gün Çömlekçi Mahallesi'nde bir Trabzonlu kadının ayakkabısını ayağından çıkarıp kocasını dövmeye çalışmasına ve "ineğimi ne yaptın, söyle ne yaptın?" diye haykırdığına tanık olmuştur. Kadın için önemli bir besin kaynağı olan ineği kocası bir "Nataşa" ile beraber olabilmek için satmıştır. Kadın kocasının onu bir hayat kadını ile aldatmasından kendisi ve ailesi için bir ekonomik değer olan ineğini kaybetmiş olmaya tepki vermektedir.

Nataşa'nın Trabzonluların hayatında önemli bir yer etmesi, bu ismin türkülere bile yansımalarından belli oluyordu. Trabzonlular bir dönem "Oy Nataşa Nataşa godun

bizi ataşa, çıkardın bizi yoldan, Moskovalı Nataşa gâvur gızı Nataşa ...”türküsü eşliğinde horon teptiler.

Trabzon’da bavul ticareti yapan kadınlarla hayat kadınlarının özdeşleştirilmesi ticari hayata olumsuz etkide bulunmuştur. Kendileriyle mülakat yaptığım esnaflar, ticaret yapan kadınlarla hayat kadınlarının bazı insanlar tarafından bir tutulmasının ticari hayatı olumsuz etkilediğini, hatta yerel yönetimlerin bile aynı hatayı yaptığını ileri sürdüler.

1994 yılında TTSO’da yapılan toplantı o dönem, hayat kadını sorununun Trabzon yaşamında önemli bir yer ettiğini göstermekteydi. Toplantı “Nataşalara Karşı Mücadele” ya da başka gerekçelerle BDT turizmi ve ticaretinin olumsuz etkilenmesine yönelik üst düzey yetkililer tarafından gerçekleştirilmiştir. Trabzon valisi belediyenin genellikle BDT’li turistlerin kaldığı otel ve benzeri yerlerde yaptığı denetimlerin çeşitli kesimlerin tepkilerine neden olduğunu belirtmiş, dikkatsizce atılan adımların turistleri ürkütebileceğine ve ticaretin bundan olumsuz ekileceğine dair kaygılarını arttırdığını dile getirmiştir(TTSO, 1994).

Nataşalara karşı tepki halk arasında da görülüyordu. Bunun en tipik örneği İskender Paşa Mahallesi kadınlarının “Rus Kadınlarla Mücadele” çalışmalarını başlatmalarıydı. Hayat kadınlarıyla mücadele etmek için bir takım çalışmalar yapıyorlardı. Çalışmalar sırasında, ticaretle uğraşanlar ile hayat kadınlarını bir tutmadıklarını mücadelelerinin sadece hayat kadınlarına yönelik olduğunu dile getiriyorlardı.

O dönemden bu zamana kadar kalan bir özellik esnaflarla yaptığım görüşmeler sırasında açığa çıktı. Esnaf şehirlerinde turizmden gelecek temiz paranın dolaşmasını istediklerini, diğer türlü kazancın olmaması gerektiğini dile getirdiler. Yani Nataşa sorunu o dönemdeki nitelikte değil, farklı bir boyutta devam etmektedir. Bavul ticareti ile uğraşan çok küçük bir kesim vardır. Fuhuş sektöründe yer alanlar ise onlardan ayrı bir yerde durmaktadır. Fuhuş sektörü içinde gönüllü bir şekilde yer alanlardan daha çok insan ticareti mağdurları vardır.

Özetle başlangıçta bavul turisti olarak konumlanan yabancı uyruklu kadının zamanla Trabzon'daki konumlanması çeşitlenmeye başlamıştır. Bavul ticaretiyle uğraşan kadın, hayat kadını, evlenerek Trabzon'a yerleşen, toplumla daha çok bütünleşmiş kadın. Dolayısıyla yabancı uyruklu kadınların kente tutunma yolları ve Trabzonlular tarafından anlamlandırılmaları farklılaşmıştır.

Yabancı uyruklu kadınların gelişinin aileler üzerinde olumsuz etkide bulunmasının yanında farklı yansımaları da olmuştur. Trabzonlu erkekleri eşlerinden ayırma potansiyeli taşıyan rakipler olarak algılanan yabancı uyruklu kadınlar Trabzonlu kadınlar üzerinde bir değişim yaratmıştır. Kadınlar kendilerine özen göstermeye başlamıştır. Çünkü kocalarını rakiplerine kaptırmamak için bunu yapmaları gerekiyordu. O yıllardan beri kuaförlük yapan kişilerle yapılan mülakatlarda Trabzonlu kadınların kuaföre daha çok geldikleri ve saçlarını daha çok sarı ve kızıl renge boyattıklarından bahsetmişlerdir. Kuaför salonlarının vazgeçilmez sohbet konularından biri de Nataşalarmış. Kadınların kuaförlerine Nataşaların tehlikeli olduğuna dair kaygılarını sık sık dile getirdiklerini söylemektedirler.

Trabzonlu erkekler de farklı, güzel buldukları yabancı kadınlara hoş görünebilmek için, tavırlarına dikkat etmişlerdir. Bu değişikliği zamanla içselleştirmeye başlayanlar da olmuştur. Yani yabancı uyruklu kadınların gelişile Trabzon'da kadın-erkek ilişkileri dönüşmüş, sosyal alanda daha çok yer etmeye başlayan, kendine özen gösteren bir kadın profili belirlemeye başlamıştır.

Trabzon'da yaşanan değişimler sadece ticaretle uğraşanları değil, toplumun her kesimini etkilemiştir. Yabancı turistlerin yoğun olarak geldiği dönemde çocukluk çağını yaşayan biri olarak kendimi ve yaşıtılarımı bu değişimin içinde buldum. Avrasya Pazarı kurulmadan önce dış mekânda satış yapan yabancıların yanına her birimizin elinde birer kutu ve içinde on-on beş sakızla giderdik. Elimize iki sakız alıp “madam 2 sakız” ya da “bico 2 sakız” diyerek mal (hediyelik eşya, mendil, oyuncak, mutfak eşyası gibi) satın almaya çalışırdık. Bir süre sonra yabancı satıcılar sakızla takastan vazgeçtiler. Biz de Avrasya Pazarı'na harçlıklarımızla gitmeye başladık. Kısacası o

dönemde çocuklar bir alışveriş dili geliştirdiler, yabancılarla iletişime geçmeyi öğrendiler.

Trabzon'un ekonomik ve sosyal yaşamında önemli değişimlere yol açan bu hareketliliğin şehrin suç profilinin oluşmasına etkide bulunması kaçınılmazdı. Yabancıların karıştığı hırsızlık, gasp, adam yaralama, pasaportla sahtekârlık gibi suçlar görülmektedir. Yabancı uyrukluların en çok ikamet ettiği yer olan Çömlekçi Mahallesi Muhtarlığında yapılan mülakatlarda Emniyet Müdürlüğü yetkililerinin bu suçlarla ilgili olarak Muhtarlığa sürekli geldiklerinden bahsedilmiştir. Muhtarlığın verdiği bilgilere göre en çok pasaportta sahtekârlık suçuna rastlanmaktadır. Diğer suçlar ise hırsızlık, gasp, yaralama şeklindedir. Muhtarlığı ve Emniyet Müdürlüğünü, bazı yabancı uyrukluların ikamet ettikleri yerleri muhtarlığa bildirmemeleri ise zora sokmaktadır.

Trabzon'un özellikle Çömlekçi Mahallesi'nde yabancı uyruklu kadınların gelmesiyle başlayan ve büyüyerek devam eden sorun fuhuştur. 2002 yılında K.T.Ü'de öğretim görevlilerinin, Trabzon'da yaşayan 1700 kişiye uyguladıkları anket sonuçlarına göre şehrin en önemli sorunlarından biri fuhuş olarak görülmektedir. Bu yıl KTÜ'lü bir grup öğrenci hayat kadınlarını cinsel yolla bulaşan hastalıklar konusunda bilinçlendirmek için bir çalışma yürütmektedirler. Kısacası Trabzonlular fuhuşu devam eden bir sorun olarak görmekte, bu konudaki duyarlılıklarını belli etmektedirler. Günümüzde Trabzon'da yaşanan fuhuşun temel özelliği bu sektörün yaygınlaşmaya başladığı diğer yerlerde olduğu gibi uluslararası suç ağları tarafından organize edilmesidir.

2005 Ekim ayı içerisinde Trabzon'un Maçka ilçesinde düzenlenen "İnsan Ticaretiyle Mücadele Stratejisi Belirleme ve Kapasite Artırımı" konulu toplantıda IOM Türkiye Misyon Şefi Marielle Sander Lindstrom, Trabzon'un insan ticaretine kaynaklık eden ülkelere yakınlığı ve aynı zamanda aynı deniz ve hava yoluyla ülkeye giriş noktası olması dolayısıyla insan ticaretini önleme projesinde stratejik bir lokasyona sahip olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle Türkiye'de pilot şehir olarak Trabzon seçilmiştir. Bu projeye insan ticaretini önleme, mağdurlarına tıbbi, psikolojik ve doğrudan yardımı içermektedir ([www. countertrafficking.org](http://www.countertrafficking.org)).

Özetle Post-sosyalist ülkelerden gelen kadın emeği Trabzon'da başlangıçta, Avrasya Pazarı'nda "satıcı" olarak konumlanmış, zamanla çocuk bakıcısı, garson vb. mesleklerde ortaya çıkmış, sürecin başlangıcından bugüne kadar ise fuhuş sektöründe yer edinmiştir. Günümüzde çarpıcı olan ise emeğini ülkeler arasında dolaştırarak geçinme amacını taşıyan kadınların insan ticareti içine düşmeleri ve emeklerinin istekleri dışında kullanılmasıdır.

3. 3. Mekânsal Etkiler

Bir kentin mekânsal dokusu, sosyal yapı, ticari işleyiş ve nüfus hareketleri ile örülmektedir. Trabzon, tarihsel süreçte yaşadığı değişimlerle birlikte mekânsal anlamda dönüşen bir kent özelliği göstermiştir. Avrupa ile Orta Asya arasındaki ticaret yolları üzerinde önemli bir geçiş noktasında olması kenti ticaret merkezi konumuna getirmiş ve böylece ticari hayata hizmet edecek mekânlar oluşturulmuştur. Ticari faaliyetlerin gelişmesiyle çevre kasabalardan nüfus akışı gerçekleşmiş ve artan nüfusa hizmet eden kamu binaları, dini, eğitsel kurumlar açılmıştır (Aydın, 1998:16). Ayrıca Trabzon'un çok kültürlü bir toplum yapısına sahip olması mekânların oluşumuna etkide bulunmuştur.

Trabzon kentinin mekânsal dokusunda değişime yol açan önemli olaylardan biri Sarp sınır kapısının açılmasıdır. Trabzon merkezinin değişen ticari niteliğine uygun yapılar inşa edilmiş veya yapıların işlevi değiştirilmiştir. Örneğin Kunduracılar Caddesi'ndeki demir-saç levha satan işyeri ile nalburla, sabacılar ve inşaat malzemesi satan işyerleri ya kapanmış ya merkez dışına çıkarılmış ya da turistlere yönelik mekânlar haline dönüştürülmüştür (a.g.e.:19). Bu işyerlerinin yerine deri giyim ağırlıklı olmak üzere konfeksiyon mağazaları, avize dükkânları gibi turistlerin taleplerini karşılayan işyerleri açılmıştır. Turistlerin yoğunluğu azaldıkça işyerleri yine bir dönüşüm süreci içine girmiştir .Bu nedenle bugün bu cadde üzerinde birkaç deri mağazası dışında, turistlere hitap eden işyerlerine rastlanmamaktadır.Turistlerin gelişiyile birlikte Değirmendere ve Sanayi Mahalleleri de değişmiştir.Bu mahalleler turistlere hitap eden ucuz otel, cafe ve barlarla dolmuştur.

Bavul turizmini ardından kentte en çok değişime uğrayan alan Çömlekçi Mahallesi'dir. Bu mahalle Trabzon Limanı'nın karşısında yer aldığı ve üzerinde pazar kurulan düz bir alan bulunduğu için turistlerin konumlandığı alan olmuştur. Mahalle zamanla, turistlerin yaşam alanı haline dönüşmüştür.

Çömlekçi Mahallesi Muhtarlığı'ndan aldığım bilgilere göre 1989 yılından önce Çömlekçi semtinde 6 otel, 4 lokanta, 20'yi aşmayan diğer esnaf kesimi mevcutken 2003 yılında rakamlar 37 otel, 15 lokanta, 30 köfte salonu, 26 kahve ve çay Ocağı, 42 bakkal, market ve büfe, 142 adet diğer esnaf kesimine ulaşmıştır. Avrasya Pazarı'nda ise yabancı ve yerli esnaf 600 tezgâh işletmiştir. Bu kadar yoğun esnaf bulunan mahallede ise aynı yıl itibariyle Çömlekçili ve Çömlekçi Mahallesi'nde ikamet eden 15 esnaf bulunmaktaydı. Yani semtin nüfus yapısı değişmiştir. Muhtarlığın verdiği bilgilere göre, yerli nüfus 1/3'e düşmüştür. Ev sahibi ağırlıklı semt, kiracı ağırlıklı olmaya başlamıştır. Bir kısım mahalleli semtinden ayrılmıştır. Evlerin önemli bir kısmı otel, cafe vb mekânlara dönüştürülmüştür. 2470 olan kayıtlı ev sayısı bu yıl itibariyle 870'dir.

2005 yılında Avrasya Pazarı, otoyol projesinden dolayı Çömlekçi Mahallesi'nden Moloz semtine taşınmıştır. Bu süreç ticari canlılığını yitiren semtteki esnafın durumunu zora sokmuştur. Semtin, bugün doğu cephesinde fuhuş ve birbirini besleyen suç örgütleri, diğer alanlarında ise ticari durgunluktan ve mahallelerinde işlenen suç olaylarından şikâyet eden bir kesim vardır.

IV. BÖLÜM

TRABZON'DA YENİ BİR KENTSEL TOPLUMSAL DİNAMİK OLARAK “YABANCI UYRUKLU KADINLAR” ÜZERİNE NİTELİKSEL BİR ÇALIŞMA

Bir toplumun, dil, din, kültür vb. açıdan farklılıklar taşıyan toplumlardan gelen insanlarla ve bu insanların davranış biçimleriyle karşılaşması, iki taraflı bir değişimi beraberinde getirir. Karşılıyan insanların gelenleri kabullenebilmesi veya diğer açıdan söylersek yabancıların uyum sağlayabilmesi sürecinde her iki tarafın algılama biçimlerinde, kurdukları ilişkinin boyutlarında değişim yaşanır. Bu değişimin süresini ve insanlar üzerinde bırakacağı izleri belirleyen ise göç edilen toplumun sosyo-kültürel özellikleri ve bu özelliklerin terk edilen toplumla örtüşebilme derecesidir. Öyle ki göç eden beraberinde kendi toplumunun sosyal ve kültürel özelliklerini de taşımıştır.

Bavul ticaretinin sosyal ve kültürel bağlamda yarattığı etkiyi, kentin insanlarının yabancıları algılama biçimlerinde, onlarla kurdukları ilişkilerde ve yabancı uyrukluların kentteki konumlanma farklılıklarında da aramak gerekmektedir. Çünkü bu sosyal gerçeklikler, araştırmanın temel vurgu noktalarından biri olan Trabzonluların “konukseverlik” açısından taşıdığı özelliklerin, yabancı kadınların kente tutunma yollarının bilgisine ulaşmamıza ve göçün etkilerinin günümüze olan uzantılarını görebilmemize katkıda bulunacaktır.

4. 1. Araştırma Yöntemi

Bu amacı gerçekleştirebilmek için uygulanabilecek en uygun yöntemin, niteliksel araştırma yöntemi olacağına karar verilmiştir. Trabzonluların bavul ticareti ve sonrasında yaşananlarla ilgili duygu ve düşüncelerini, yabancı uyruklu kadınları kabullenme düzeylerini öğrenebilmek için derinlemesine mülakat, odak grup görüşmesi ve katılımcı gözlem teknikleri kullanılmıştır. Yabancı uyruklu kadınların kentteki konumlanma farklılıklarına göre kendilerini nasıl ifade ettiklerini ve kentle

bütünleşebilme düzeylerini öğrenebilmek için de derinlemesine mülakat ve gözlem teknikleri kullanılmıştır.

Araştırma kapsamındaki görüşmeler 2006 yılının Mart-Ağustos ayları arasında gerçekleştirilmiştir. İlk görüşmeler Rus Pazarı'nda satıcılık yapan yabancı uyruklu kadınlarla yapılmıştır. Görüşmeler öncesinde araştırma sahası gözlemlenmiştir. Sahada ulaşılan ilk görüşmeci 15 yıldır Trabzon'da bavul ticaretiyle uğraşan Azeri uyruklu bir satıcıdır. Kartopu örneklem yöntemiyle diğer görüşmecilere(6 kişi) ulaşılmıştır.

Trabzon'a evlenerek yerleşen yabancı uyruklu kadınlara da kartopu örneklem yöntemiyle ulaşılmış ve 3 kişiyle görüşülmüştür. Fuhuş sektöründe yer alan kadınlarla görüşebilme süreci ise saha araştırmasının en zor aşaması olmuştur. Otellerde derinlemesine mülakat yapılmak istenen hayat kadınlarının çoğu görüşme talebine şiddetle karşı çıkmıştır. Bu nedenle 2 hayat kadınına ulaşılabilmektedir. Bilgileri bütünleştirebilmek için otel çalışanlarıyla(3 kişi) derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Trabzonlularla yapılacak odak grup görüşmeleri için seçilen mekân Çömlekçi Mahallesi olmuştur. Bavul turizminin ve etkilerinin en yoğun yaşandığı alan olan Çömlekçi Mahallesi'ndeki Trabzonlu kadınlarla odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Bu mahallede -mekânsal yapısı(dar çıkmaz sokakların çokluğu) ve komşuluk ilişkilerinin yoğun olması itibarıyla- kadınlar daha çok birlikte vakit geçirmektedir. Çömlekçi Mahallesi Muhtarının yardımıyla gerçekleştirilen odak grup toplantısına 7 kişi katılmıştır.

Çömlekçi Mahallesi'ndeki Trabzonlu esnaflarla ise derinlemesine mülakat yoluyla görüşülmüştür. Çömlekçi Mahallesi Muhtarlığının önerisiyle, görüşmeye istekli olabilecek esnafla görüşülmesinin ardından diğerlerine kartopu örneklem yoluyla ulaşılmıştır. Bu mahallede 5 esnafla görüşülmüştür. Mahallenin giriş kısmında yer alan ve yabancı uyruklulara hizmet eden otellerin ve mağazaların bulunduğu Taşbaşı Mahallesi'nde ise 2 esnafla derinlemesine mülakat yapılmıştır.

Çömlekçi ve Taşbaşı Mahallesi gibi yabancı uyrukluların ikamet ettiği alanların dışında yaşayan 12 Trabzonluyla derinlemesine mülakat yapılmıştır. Bu kişiler belirlenirken, değişik bakış açılarını yakalayabilme amacıyla farklı sosyo-ekonomik düzeyleri temsil etmelerine dikkat edilmiştir.

Görüşmeler sırasında açık uçlu sorulara yer verilmiştir. Görüşmenin akışına göre sorulara yenileri eklenmiştir. Trabzonlularla yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bilgiler “Yabancı uyruklu kadınları anlamlandırmaları” bağlamında analiz edilmeye çalışılmıştır. Yabancı uyruklu kadınlarla yapılan görüşmelerin sonucunda elde edilen veriler ise “Yabancı bir kentte kendilerini anlamlandırmaları ve kente tutunma yolları” kapsamında değerlendirmiştir. Aynı zamanda esnaflarla ve Rus Pazarı’nda bavul ticareti yapan kadınlarla yapılan görüşmeler “Bavul turizminin ekonomik etkileri” konusunda birtakım bilgilere ulaşmamızı sağlamıştır.

4. 2. Trabzonluların Anlamlandırmasıyla “Yabancı Uyruklu Kadın” Olmak

Bir turizm veya sanayi kenti özelliği göstermeyen, yoğun bir şekilde göç veren Trabzon, Sarp Sınır Kapısının açılmasıyla toplumsal yaşamda yabancı insanların yer edindiği bir kent haline gelmeye başladı. Bu değişimin, Trabzon tarihinde sıklıkla karşılaşılan nüfus hareketlerine dönüş anlamı taşımasının yanı sıra farklı olan bir özelliği vardı. Trabzon’a gelen yabancı insanların çoğu kadınlardan oluşmaktaydı ve bu kadınlar, Trabzon’da alışlagelen kadın profiline uymuyordu. Trabzon, yakın tarihinde kamusal alanda bu kadar yoğun kadın nüfusuna tanık olmamıştı. Bu değişiklik, yabancı kadınların Trabzon’un kadın profilinden farklı bir görünüme sahip olma gerçeğiyle birlikte Trabzonluların zihniyet dünyalarına yerleşmeye başlamıştı.

Trabzonlularla yapılan görüşmelerde ilk olarak “Zihninizde yabancı kadın ilk defa ne zaman ve ne şekilde yer etti?” sorusu yöneltilmiştir. Çömlekçi Mahallesi ve diğer mahallelerde yaşayan 26 kişinin verdiği cevap genellikle “ 1990’ların başında Rus Pazarı’nda satıcı kadınlar” şeklinde olmuştur.

Görüşmecilerin ifadelerine şu örnekler verilebilir:

“90’lı yıllarda, bavul ticaretinin başladığı yıllarda Rus Pazarı açılmıştı. Komşularla birlikte alışverişe gittiğimizde yabancı kadınları tanıdık.”(60 yaşında, Evhanımı)

“Sarp Sınır Kapısı açıldığı ilk yıllar,90’ların başında. Çünkü Rus, Azerbaycan ve Ukraynalı çok sayıda kadın bavul ticareti için Trabzon’a geliyorlardı. Sayıları hızla arttıkça herkesin içinde fark ediliyorlardı.”

(28 yaşında, Yönetici Asistanı, Kadın)

“90’lı yıllarda ilk kez Rus Pazarı’na alışverişe gittiğimde yabancı kadın olgusuyla karşılaştım.”(25 yaşında, Tekniker, Erkek)

Görüşme yapılan 26 kişinin 7’sini odak grup görüşmesi yapılan Çömlekçi Mahalleli kadınlar oluşturmaktaydı. Bu kadınların 5’i evli ve ev hanımıdır. Bu soruya verdikleri cevap “yol kenarında satıcılık yapan kadın” şeklinde olmuştur. Çünkü bu mahallede Rus Pazarı kurulmadan önce bavul turistleri yol kenarında satıcılık yapıyorlardı. Bekâr olan 19 ve 20 yaşındaki diğer iki kadının verdiği cevap ise “Mahallemizde açık saçık bir şekilde dolaşan güzel kadınlar” şeklinde olmuştur.

Yaşları itibariyle bavul turizminin Rus Pazarı’nda yoğun bir şekilde yaşandığı döneme tanıklık edemeyen bu iki kadının verdikleri cevap, bu mahallenin zamanla bavul turistlerinin yaşam alanı haline gelmesini örneklendirir nitelikteydi.

26 kişinin bu soruya verdiği cevap, bavul turizminin Trabzonluları yabancı kadın olgusuyla tanıştırdığını göstermiştir. Bu tanışmanın ardından bavul turizminin sosyo-ekonomik alanda yarattığı etkiler sonucu Trabzonluların yabancı kadınları algılama biçimlerinde ve kabullenme düzeylerinde farklılıklar yaşanmıştır. Bu değişimi

açıklamaya çalışmadan önce Trabzonluların “Bavul turizminin etkileri”, “Kadın ve erkek nüfus için anlamı” konusundaki düşüncelerini öğrenmek gerekmektedir.

Görüşülen 26 kişinin 5’i(bu kişilerin ikisi Çömlekçi Mahallesi’nde yaşayan kadınlardır) bavul turizminin ekonomik açıdan kayda değer bir katkısının olmadığını düşünmektedir. Fakat 26 kişi, bavul turizminin ekonomik etkisinin zamanla azaldığı ve bugün yok olduğu, sosyal ve kültürel alandaki etkilerinin daha güçlü olduğu ve bu etkilerin günümüzde de yaşanıyor olduğu konusunda hemfikirdir.

Sosyal alandaki etkileri sorulduğunda verilen tüm cevaplar “aile yapılarının bozulması, parçalanması” şeklinde olmuştur.

“Trabzonlu erkeğin yabancı kadına yönelmesiyle ailelerin dağılmasına, ev düzenlerinin bozulmasına neden olmuştur. Yöremiz kadınları çoğunlukla erkeğe bağımlı olduğu için bu duruma tepki koyamıyorlardı.” (30 yaşında, evli, erkek,öğretmen)

“Aileler dağıldı, eşlerinin üstüne yabancı kadınlar getirdiler, kaç yıllık evlilikler bitti...Biz ne çok ağlayan gördük (42 yaşında, ev hanımı, Çömlekçi Mahallesi’nde yaşıyor)

Görüşülen 13 kadının 4’ü ailelerin parçalanması olaylarının, kendilerini tedirgin ettiğini, benzer durumlarla karşılaşmaktan korktuklarını dile getirmişlerdir.

Görüşmeye katılan kişilerin “bavul turizminin kadın nüfus için anlamı nedir?” sorusuna verdikleri yanıt “sosyal etkileri” konusundaki düşünceleriyle örtüşmektedir. Görüşmeciler, bavul turizminin Trabzonlu kadınlar için “eşlerini kaybetme, aile düzenlerinin bozulması veya tehdit altında olması” anlamını taşıdığını belirtmişlerdir. Ayrıca 11 görüşmeci(6’sı kadın), bu anlamın yanı sıra bavul turizminin, Trabzonlu kadınların davranış biçimlerini değiştiren bir unsur olma özelliği taşıdığını belirtmiştir.

“Kadınlar, kocalarını eve bağlamak için kültürlerini geliştirmeye, kendilerini eğitmeye yöneldiler. Daha çok kendilerine baktılar. Giyim kuşamlarını değiştirdiler...” (60 yaşında, ev hanımı)

“Yaşam biçimleri, giyim kuşamları Trabzonlu kadınları etkiledi. Kendilerini değiştirmeye başladılar, onlar gibi olmaya çalışıyorlardı...” (28 yaşında, kadın, bekâr, Yönetici asistanı)

“Ruslar geldikten sonra Ruslara yönelik kafeler, mağazalar, oteller açıldı. Genç kızların giyim kuşamları değişti, Ruslar gibi süslenmeye, makyaj yapmaya başladılar. Açık saçık kadın her geçen gün arttı...” (25 Yaşında, erkek, bekâr, Tekniker)

Görüşmecinin sözlerinden, farklı uyruklara sahip tüm yabancı kadınları bir başlık altında adlandırdığı anlaşılmaktadır: “Rus Kadını”. Bu adlandırma biçimi Trabzon’da hâkim olan bir anlayışın ifadesidir. Rus kadınının – daha önceki bölümde de belirtildiği gibi pratik bir isimle; Nataşa’nın-Trabzon’a süslü, açık saçık olan kadın görünümünü taşıdığı ve bu özellikleriyle Trabzonlu erkeği baştan çıkarttığı düşünülmektedir. Bu düşünceyi “bavul turizminin erkek nüfus için anlamı nedir?” sorusuna verilen yanıtlarda da bulmak mümkündür.

Bu soruya görüşmeciler genellikle “fuhuş, eğlence ortamı” cevabını vermişlerdir.

“ Esnaf için başlangıçta ticari bir canlılık oluşturduğu, işsizliği bir ölçüde olsa azalttığı için olumlu bir anlam ifade etmiştir. Fakat zamanla fuhuş ortaya çıkınca olumsuz bir anlama neden olmuştur.” (45 yaşında, erkek, evli, Çömlekçi Mahallesi’nde esnaf)

“ Tüm erkekleri aynı nitelendirmek yanlış olur ama büyük çoğunluğu için potansiyel eğlence.. ” (27 Yaşında, kadın, bekâr, Öğretmen)

Görüşülen kişiler erkek nüfus için “fuhuş, eğlence” anlamı taşıdığını söylerken, hoş olmayan bu durumun yaşanmasının tek sorumlusu olarak yabancı kadınları görmediklerini, Trabzonlu erkeklerin de hatalı olduğuna inandıklarını belirtmişlerdir.

Görüşmecilerin çoğunluğu, Bavul turizminin kültürel etkilerinin genel anlamda olumsuz bir nitelik taşıdığını ve bu etkilerin günümüzde de devam ettiğini dile

getirmişlerdir. Olumlu niteliklerin, Trabzonlu erkek ve kadının davranış biçimlerinde dışa vurduğu belirtilmiştir.

“Trabzonluların dil öğrenmeye başlamasını, kadınların kıyafet konusunda daha serbest hareket etmesini, sosyal alanlarda daha çok bulunmasını bavul turizminin olumlu etkileri olarak görüyorum.” (32 Yaşında, erkek, evli, Bankacı)

Kültürel anlamda en önemli etkisinin kültürel yozlaşmanın ve ahlaki çöküşün bir ifadesi olduğuna inanılan “fuhuş” ve beraberinde gelen suç olayları olduğu düşünülmektedir.

“Olumsuz etkenler kültürü olumsuz etkiler. Bavul ticaretiyle başlayan hareketliliğin bir sonucu olan fuhuş sosyo-kültürel yapıda yozlaşmaya yol açmıştır. Değerlerdeki bozulmaların bir örneği fuhuş. Fakat beraberinde yaşananlar (fuhuşla bağlantılı suç olayları) olumsuzlukları daha da arttırdı.” (40 Yaşında, erkek, evli, öğretmen)

Çömlekçi Mahallesi’nde odak grup görüşmesi yapılan kadınların söyledikleri bavul turizminin ardından yaşananların sosyo-kültürel ve mekânsal alanda yarattığı etkiyi özetler nitelikteydi.

Çömlekçi Mahallesi sakinleri ticaret yapma amacıyla Trabzon’da bulunan ve ya evlenerek Trabzon’a yerleşen yabancı uyruklu insanlarla aynı mahallede oturmakta hiç bir sakınca görmediklerini, mahallenin doğu cephesinin fuhuş mekânı haline gelmesinin, mahallerinin fuhuşla, suç olaylarıyla anılmasının ise hoşnut olmadıkları bir durum olduğunu belirttiler.

“Çömlekçi Mahallesi’nde oturuyorum demeye utanıyorum. Meydan’ da oturuyorum diyorum. Bıktık buranın kötü olaylarla anılmasından. Neredeyse her akşam bir olay oluyor. Akşam

21.00'den sonra eşlerimizin bile sokağa çıkmasını istemiyoruz..."

(35 yaşında, evli, ev hanımı)

Diğer görüşmeciler de benzer ifadelerde bulunmuşlardır. Görüşmenin en dikkat çekici noktası ise Çömlekçi Mahallesi'nde oturan kadınların, Trabzonlu bazı erkeklerin yabancı uyruklu kadınların tümüne "hayat kadını" gözüyle bakmaları yanılgılarının bazen kendilerini de içerdiğini belirtmeleriydi. Aynı mahallede oturdukları için uygunsuz tekliflerle karşılaştıkları olaylar yaşadıklarını ifade ettiler. Dolayısıyla bu durum, mahalledeki hayat kadınlarının Trabzon'daki özellikle Çömlekçi Mahallesi'ndeki varlıklarından duydukları rahatsızlığı artırmaktadır.

Yabancı kadınların Trabzon'a geldikleri andan itibaren geçen sürede Trabzonluların yabancı uyruklu kadınları anlamlandırmasında farklılıklar yaşanmıştır. Çünkü zamanla yabancı kadınlar uğraştıkları işlere, Trabzonlularla yaşadıkları ilişkilere göre kentin toplumsal yapısında farklı konumlanmışlardır. Bu farklılık ise Trabzonluların onları algılama biçimlerinde, yaklaşım tarzlarında değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur.

Bu değişim, "Sizce günümüz Trabzon un'da yabancı uyruklu kadın ne anlam ifade ediyor?" sorusuna verilen cevaplarda açığa çıkmıştır. 26 görüşmecinin cevapları "Nataşa", "fuhuş", "sarı saç, mavi göz" veya "Çömlekçi" şeklinde olmuştur. Çünkü Trabzon'un sosyal yapısında önemli etkilerde bulunan –ailelerin dağılması, kültürel yozlaşma bağlamında – yabancı kadının fuhuş sektöründe yer alan kadın olduğuna inanılmaktadır. Bu yüzden yabancı kadın Trabzon'da 'olumsuzluklara neden olan', 'tehlikeli' ve 'gitmesi gereken' gibi özelliklerle anılmaktadır.

Fakat görüşmeler sonucunda Trabzonluların bu özellikleri taşımayan yabancı kadınları oldukça iyimser karşıladıkları ve onlarla aynı kentte yaşamı paylaşmaktan memnun oldukları gerçeğiyle karşılaşmıştır.

"Trabzon'da bugün yabancı uyruklu kadın ahlaksızlığın sembolü olarak olarak görünüyor. Gerçekten çalışıp ekmek parası için gelen garibanlar hariç." (40 yaşında, erkek, evli, öğretmen)

Çömlekçi Mahallesi'ndeki kadınlar da başlangıçta fuhuş olayları arttığı, eşlerini aldatan, yuvalarını yıkan erkeklere, gözü yaşlı kadınlara çok sık rastladıkları için yabancı uyruklu kadının Trabzon'daki varlığından rahatsız duyduklarını, onlara karşı kızgın olduklarını ama zamanla ticaret yapanla fuhuş sektöründe yer alan kadının ayırımına vardıkları için düşüncelerinin değiştiğini belirttiler. Ayrıca Trabzon'da temiz para kazanmak isteyen, ticaret yapan kadınlardan rahatsız olmadıklarını, yabancı uyruklu hayat kadınlarını şehirlerinde istemediklerini dile getirdiler. Bu düşüncelerine örnek olarak şu sözler verilebilir:

“ Rahatlıkla mahalleimde dolaşmak, burada oturduğumu söylemek istiyorum. Bunu yapamamamın tek nedeni Çömlekçinin fuhuşla anılması. Hayat kadınlarının mahalleimizde olmasını istemiyoruz. Temiz para kazanan, mahalleimizde yaşayan kadınlara hiçbir sözüümüz yok.”(19 Yaşında, kadın, bekâr, çalışmıyor)

Görüşmecilerin çoğu Trabzon'da hayat kadınının varlığından rahatsız olsalar bile bu duruma alıştıklarını dile getirmişlerdir.

“Aile dağıtan, yuva yıkan bir unsurdan başka bir şey ifade etmiyor. Aslında onlar içimizden biri oldu artık, alışıldı.” (24 yaşında, bekâr, kadın, öğretmen)

“Bugün yabancı kadın deyince akla Nataşa geliyor. Yani fuhuş. Her ne kadar fuhuştan rahatsız olsak bile alıştık yabancı kadının Trabzon'daki varlığına. Çünkü uzun zaman oldu ve başlangıçtaki bomba etkisi sona erdi. Karısını terk edip Rus kadınıyla evlenen veya gizli beraberlikler yaşayan erkeklerin hikâyelerine daha az rastlanır oldu.”(32 yaşında, erkek, evli, Bankacı)

Benzer ifadeleri Çömlekçi Mahallesi'nde yaşayan esnaf ve kadınlar da kullanmıştır.

“Önceden fuhuş daha yoğundu, aleniydi , mahalle aralarında bile fuhuş pazarlıklarına tanık olurduk. Şimdi mahallenin bir tarafında

yapılıyor. Rahatsız olsak da alıştık bu duruma.”(60 yaşında ,
erkek, evli, bakkal)

Bunun yanı sıra görüşülen kişilerin çoğunluğu fuhuş sektörünün kontrol altına alınması için emniyet yetkililerinin daha yoğun bir şekilde mücadele etmesi, ayrıca din görevlileri, öğretmenler, esnaf ve ebeveynlerin ise bu konuda duyarlı olmaları gerektiğini dile getirdiler.

Özetle, Bavul turizmiyle birlikte “yabancı kadın” olgusuyla tanışan Trabzonluların yabancı uyruklu kadınları anlamlandırması, onların Trabzon’da konumlanma özelliklerine göre değişmektedir. Trabzon’da ticaret yapma amacıyla bulunan veya evlenerek Trabzon’a yerleşenler, Trabzonlular için aynı kentte yaşamı paylaşmak adına hiç bir sakınca görmedikleri insanlardır. Fakat aynı durumu paylaştıkları için rahatsızlık duydukları bir kesim vardır; hayat kadınları. Hayat kadınları, Sarp Sınır kapısının ardından yaşanan değişimlerin en önemlisi olan fuhuşun sorumlularından biri olarak görülmektedir. Fuhuşun ise bugün Trabzon’da ahlaki çöküşü simgeleyen bir sosyal gerçeklik olduğuna inanılmaktadır. Bu nedenle ‘Günümüz Trabzon un’da yabancı kadın’ deyince akla genellikle, hayat kadını gelmektedir.

4. 3. Kendi Anlamlandırmalarıyla “Yabancı Uyruklu Kadın”Olmak

İnsanların göç deneyiminde yaşayacaklarını belirleyen önemli etkenlerden biri göçmenin toplumsal cinsiyet kimliğidir(Akpınar, 2001:91). Göçmenin kimliği onun göç ettiği ülkedeki konumlanmasını ve o ülkenin insanların göçmeni kabullenme biçimini etkiler. Trabzon’un yaşadığı bu göç deneyimi toplumsal cinsiyetin ne kadar önemli olduğuna örnek niteliğindedir.

Trabzon’a bavul ticareti yapma amacıyla gelen kadınlar, tarihindeki ticari hareketliliği sönen kente canlılık getirmelerinin yanı sıra, Trabzonluların zihniyet dünyalarında da değişim yaratmıştır. Kamusal alanda bu kadar yoğun bir kadın topluluğunu barındırmamış olan kentin insanların kadınlara yaklaşma tarzları onların

kente tutunma yollarını ve kendilerini yabancı bir şehirde anlamlandırma biçimlerini de etkilemiştir.

Trabzon'a gelen bavul turistlerinin birkaç yıl sonra başta İstanbul olmak üzere büyük şehirlere kaymasında Trabzonlu erkeklerin kadınlara yaklaşma tarzlarının etkisi vardır. Öncelikli neden Trabzon'un hazır giyim ve deri giyim imalatı, kargo şirketleri, insan kaynakları gibi hizmetler açısından İstanbul'la baş edememesiydi(Yükseker, 2003: 226). Fakat Çömlekçi Muhtarlığı, mahallenin esnafları ve Rus Pazarı'nda ki tezgâhtar kadınlardan görüşmeler sırasında alınan bilgilere göre Trabzonlu erkeklerin bavul turistlerine karşı kaba davranışları kimi zaman 'hayat kadını' muamelesinde bulunmaları, kadınların Trabzon'u terk etme kararını almasında etkili olmuştur.

Trabzon'da yabancı uyruklu kadınların kaldığı bir otelin sahibi bu bilgiyi doğrulayan olaylara tanık olduğunu fakat yabancı uyruklu kadınların gittikleri başka şehirlerde daha iyi muamele gördüklerini düşünmediğini belirtmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi mekik ticaretin yapıldığı yerlerde ticaretle fahişeliğin zaman zaman birbirini yerini alıyor ve tanımlıyor olabilmesi, ticaret amaçlı hareket eden kadının benzer durumlarla karşılaşabilme ihtimalini yükselmektedir (a.g.e:189).

Gönüllü bir şekilde fahişeliği tercih etmeyen, yalnız bavul ticareti amacıyla hareket eden kadınların, bu durumla karşılaşması Trabzon'da kalma sürelerini olduğu kadar yabancı bir şehirde kendilerini anlamlandırma biçimini de etkilemiştir: Uygun bulmadığı davranışlarla karşılaşan, yaptığı işin amacı fark edilmeyen veya fark edilmek istenmeyen kadın. Bu hissi yaşamayan veya kısa bir süreliğine yaşasa bile Trabzon'dan başka bir yere gitmeyi düşünmeyen kadınların bir kısmının bugün Trabzon'da Rus Pazarı'nda satıcılık yaptığı söylenebilir.

Rus Pazarı'nda görüşülen kadınlardan 2'si özellikle erkekler tarafından ilk geldikleri zaman benzer yaklaşma tarzını gördüklerini fakat bunun geçici olduğunu düşünerek fazla üzerinde durmadıklarını belirttiler. Çünkü zamanla insanların kimin ne işle meşgul olduğu gerçeğine varacaklarına dair inançlarını kaybetmemişler. Uzun

yıllardır Trabzon'da bulunan kadınlar inandıkları konuda yanılmadıklarını ve Trabzon'da bulunmaktan memnun olduklarını dile getirdiler.

“ Bavul ticareti için geldiğimiz ilk yer Trabzon'du. Çok memnun kaldığımız için başka bir yere gitmeyi düşünmedik. Benim önerimle kardeşim ve teyzem de buraya geldi. İşlerimiz yolunda gittiği sürece buradayız.” (38 yaşında, bekâr, Gürcü, öğretmen, 13 yıldır Trabzon'da)

Görüşmecilerden biri bugün Trabzonluların kendilerine yaklaşma tarzlarından hoşlanmadığını dile getirmiştir.

“ Başlangıçta insanlar bize karşı daha kibar, anlayışlıydı. Bugün ise daha kaba. Ama bu Trabzonluların suçu değil. İnsanlık değişmeye başladı, genel anlamda değerlerde bozulma var. Bu değişim Trabzon'a da yansıyor...”(42 yaşında, evli, Azeri, lise mezunu, 15 yıldır Trabzon'da)

Uzun yıllardır Trabzon'da bulunan yabancı uyrukluların yanı sıra birkaç yıldır Trabzon'da bulunanlar da vardı. Görüşme yapılan kadınlardan 2'si bu özelliğe sahiptir. Diğer kadınlar gibi Trabzon'da bulunmaktan memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Göçmenlerin çoğu gibi bu kadınlar da ilişki ağları yoluyla Trabzon'a gelmişlerdir.

“Buraya kuzenimin tavsiyesiyle geldim. Burada bulunmaktan memnunum. Tek sorumun dil anlaşmazlığı ama bunu zamanla halledeceğime inanıyorum.” (32 yaşında, bekâr, Gürcü, üniversite mezunu, 3 yıldır Trabzon'da)

Görüşülen kadınların hepsi sosyal ve ekonomik sıkıntılar nedeniyle göç etmeye mecbur kaldıklarını belirttiler.

“İşsizdik, hayatta kalabilmek için bunu yapmaya mecburduk. Mecbur olmasak hepimiz ülkemizde kalmayı tercih ederiz.”(45 yaşında, evli, Gürcü, öğretmen, 13 yıldır Trabzon'da)

Bavul turistlerinin “neden daha çok kadınlar göç ediyor?” sorusuna verdikleri yanıt ortaktı:

“Yaşanan sosyo-ekonomik olaylar sonucunda kadınlar daha çok işsiz kaldı ve ülkemizde kadınlar daha atılımcıdır. Erkekler daha rahattır, kadercilerdir.”

Bavul turistlerinin, kamusal mekânlarda kadın nüfusun az olduğu bir kente göç etmeleri, farklı bir kadın profilini kente taşımaları ve bu anlamda Trabzonlulara örnek olmaları anlamına geliyordu.

Bu değişimi, Çömlekçi Mahallesi’nde görüşülen kadınlardan birinin aktardığı sözlerde görmek mümkündür.

“ Ticaret yapanlar arasında kadınların fazla olması dikkatimizi çekti. Kadınların o kadar uzak yerlerden ekmek parası için gelmelerini takdir ettik.”(42 yaşında, evli, ev hanımı)

Rus Pazarı’nda görüşülen kadınların hepsi Çömlekçi Mahallesi’nde oturmaktadır. Bavul turistleri kendilerini bu şekilde karşılayan mahalle sakinleriyle hiçbir sorun yaşamadıklarını ve mahallenin dışındaki sosyal alanlara katılmakta ise hiçbir sakınca görmediklerini belirtmişlerdir.

Pazarın yer değiştirmesi muhtemelen bundan sonraki süreçte yabancı uyruklu kadınların kente tutunma yollarını ve kentin sosyal hayatında edindikleri yeri etkileyecektir. Çünkü Çömlekçi Mahallesi yabancı uyruklu insanların konumlandığı bir alandır. Kaldıkları ev, otellerin yanı sıra birlikte zaman geçirdikleri kafe, lokanta vb mekânlarda buradadır. Yani bu mahalle, bavul turistlerinin yabancı bir kentte tutunabilmek için kurdukları dayanışma ağını yaşattıkları bir alandır.

Pazarın mahalleden uzak bir yere kurulmasından dolayı, pazara yakın yerlere yerleşmeyi planlayan veya planını gerçekleştiren kadınların bu girişimi, yabancı uyruklu insanların bir arada olduğu sosyal alanların çözülmesinde etkili olabilir.

Trabzon’da bavul ticareti yapan kadınların daha çok Çömlekçi Mahallesi’nde

vakit geçirmelerinin en önemli nedeni farklı iki toplumsal düzen arasında geçiş yapan göçmenlerin daha güçlü dayanışma ağlarına ihtiyaç duymalarıdır. Bu dayanışma ağı Çömlekçi Mahallesi'nde yaşayan Trabzonluların da dikkatini çekmektedir. Mahallenin aktardığına göre yabancı uyruklu kadınlar bir sorun yaşadıkları zaman birbirlerine destek olmakta ve bir araya gelerek içlerinden birinin evinde toplanmaktadır.

Yabancı uyruklu kadınların, ana kültür içinde erimemelerinin bir nedeni de günümüzün düzensiz göçlerinin bir özelliğidir. İki veya üç aylık oturma izinlerinin ardından ülkeye tekrar giriş yapmak zorunda olmaları sosyal sermayelerinin güçlü kalmasını sağlamaktadır. Çünkü göçmen hem Trabzon'dadır hem de ülkesindedir. Bu durumu görüşmecilerden biri şu sözleriyle açıklamaya çalışmıştır:

“ İşimizi zorlaştıran tek şey oturma izinlerimizin kısa oluşu. Bazen dengemiz bozuluyor, ne buraya adapte olabiliyoruz ne de ülkemize. Ama yine de burada çok önemli uyum sorunları yaşadığımızı söyleyemem.”(38 yaşında, bekâr, Gürcü, öğretmen, 13 yıldır Trabzon'da)

Trabzon'da toplumla daha çok bütünleşmiş yabancı uyruklu kadınların, evlenerek Trabzon'a yerleşenler olduğu söylenebilir. Çünkü bavul turistleri gibi memleketiyle Trabzon arasında mekik dokumak zorunda olmayan kadın, kentin sosyal alanlarına daha çok katılmakta ve dolayısıyla bu durum kentte bütünleşebilmesine katkı sağlamaktadır.

Trabzon'da bavul turizmi yaparken, Trabzonlu erkeklerle tanışarak evlilik yapan yabancı uyruklu 3 kadınla görüşülmüştür. Görüşmecilerden 2'sinin aktardığı bilgilere göre toplumla bütünleşebilme süreci uzun ve sancılı geçmiştir. Dil anlaşmazlığı, çevrenin olumsuz bakışları, yabancı bir kültürü tanımaya ve anlamaya çalışma nedeniyle kente ve kentin insanlarına uyum sağlama sürecinde zorluklar yaşamışlardır.

“Hem kendim hem de eşimin ve ailesinin isteği doğrultusunda neredeyse 3 yıl dışarıya çok az çıktım. Bakışlardan rahatsız oluyordum. Kendimi karanlık bir dünyada, hapsedilmiş gibi

hissediyordum...”(Rus, ev hanımı, yüksekokul mezunu, 13 yıldır Trabzon’da)

Görüşmecilerden biri Trabzon’un sosyo-kültürel farklılıklarına alışma sürecinde zorlandığını dile getirmiştir.

“Açık kıyafetlerle dolaşamıyordum, bakışlardan rahatsız oluyordum, laf atanlar oluyordu. Bu yüzden ortama ayak uydurdum. Ama zamanla Trabzon’un muhafazakâr yapısı kırılmaya başladı. Şimdi istediğim gibi hareket edebiliyorum.”(Gürcü, ev hanımı, üniversite mezunu, 15 yıldır Trabzon’da)

12 yıldır Trabzon’da bulunan Azeri uyruklu görüşmeci diğer iki görüşmeciye göre daha az uyum sorunu yaşadığını, Trabzonluların kendisini kısa sürede kabullendiğini dile getirmiştir. Görüşmecinin de aktardığı gibi kente tutunma sürecinin daha kısa ve kolay geçmesinin nedeni Azeri ve Türk toplumunun sosyo-kültürel açıdan benzerlikler taşımasıdır.

Görüşmeciler zamanla kentin sosyo-kültürel yapısına alıştıklarını, Trabzonlularla uyumlu ilişkiler geliştirdiklerini ve Trabzonluların kendilerini kabullendiğini ifade etmişlerdir.

“...bazen Trabzonlu gibi düşündüğümü hissediyorum. Ülkemdeki insanlarla önceden uzlaşabildiğim bir konuda zamanla Trabzon’un değerlerini benimsediğim için uzlaşamadığım zaman bir Trabzonlu gibi hareket ettiğimi anlıyorum. Kızıyorum onlara nasıl böyle düşünürsünüz diye.”(Rus, ev hanımı, yüksekokul mezunu, 13 yıldır Trabzon’da)

Görüşmeci, ülkesindeki insanlarla uzlaşamadıkları konulara örnek olarak “çocuk yetiştirmeyi” vermiştir. Bu kadın, Trabzonluların, çocukların dinlerine, değerlerine bağlı, büyüklerini seven ve sayan bir anlayışa sahip olması için uğraşmasını takdir ettiğini ve aynı yolla 2 çocuğunu yetiştirdiğini belirtmiştir.

Uzun yıllardır Trabzon'da bulunanlara karşın yerleşme süresi kısa olan kadınlar uyum sağlama sürecinde daha çok sorun yaşamaktadır. Görüşme yapılan 3 kişinin belirttiği gibi, onların kente alışabilmeleri, kent insanlarının da onları kabullenebilmesi için zamana ihtiyaç vardır. Çünkü iki farklı kültürün kaynaşması ve Trabzonluların yabancı uyruklu kadını 'yenge' olarak kabullenmesi için daha uzun süreye ihtiyaç vardır.

Görüşülen kadınların(Rus Pazarı'ndaki görüşmeciler de dâhil) aktardığına göre Trabzonlu bir erkeğin ikinci eşi olan veya ailelerin rızası olmadan evlenen kadınlar kentin sosyal hayatına katılmakta çekimser davranmaktadırlar. Öyle ki bu konumda olan kadınlarla görüşme talebi olumsuz sonuçlanmıştır.

Trabzon'da yabancı uyruklu kadın olmanın son görünümünün 'hayat kadını' olduğu söylenebilir ki Trabzon 'da bu konumlanmayla yer edinmek, Trabzonluların bakış açısıyla bavul ticaretiyle başlayan sosyo-ekonomik değişmelerin özeti olmak demektir. Öyle ki bu çalışmada bir önceki kısımda belirtildiği gibi Trabzonluların görüşü ve Trabzon'da üniversitelerin yapığı araştırmanın sonuçları bu doğrultudadır. Trabzonlulara göre şehrin yaşadığı en büyük sorunlardan biri fuhuştur. Fuhuşun öznelerinden biri olarak toplumda yer edinmek ise her zaman zorluklar içermektedir.

“Ne anlatayım sana, insanlar bizim için kavga ediyor, birbirlerini öldürüyor mu diyeyim! Yoksa bizim için hayat gece başlıyor mu diyeyim!”(38 yaşında, Rus, üniversite mezunu,12 yıldır Trabzon'da)

Bu sözler, yaşanan zorlukları yansıtmalarının yanı sıra serzeniş niteliğindedir. Hem hayat kadını olarak bir topluma tutunmanın ne kadar zor olduğunu hem de fuhuş sektörünün karmaşık içyapısını gösteriyordu.

Bavul turistleri gibi eğitim düzeyi yüksek olan hayat kadınları ya kendi rızalarıyla fuhuş sektöründe yer almakta ya da insan ticareti yoluyla fuhuşa sürüklenmektedirler. Görüşme yapılan 2 hayat kadını bu konudaki soruları yanıtsız

bırakmışlardır. Otel çalışanlarının aktardıkları, bu kadınların rızaları dışında fuhuş sektörünün içinde oldukları bilgisine ulaşmayı sağlamıştır.

Hayat kadınları, bavul turistleri ve –özellikle- evlenerek Trabzon’a yerleşen kadınlar gibi toplumla bütünleşmiş değillerdir. Hayat kadınları genellikle temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla sokağa çıktıklarını belirtmişlerdir. Katıldıkları sosyal etkinlikler ise ESB ülkelerinden gelen sanatçıların verdikleri konserler ve halk oyunları gösterileriyle sınırlıdır. Gözlemlerime ve otel çalışanlarından birinin verdiği bilgilere göre hayat kadınlarıyla kaldıkları otelde çalışan Trabzonlular arasında olumlu bir iletişim yaşanmaktadır. Yalnız kentin sosyal alanlarında yer edinmeyi tercih etmemektedirler.

Hayat kadınları gelecek olumsuz tepkileri haksız bulmadıklarını yalnız tepkinin sadece kendilerine değil; aynı dinden olan-Azeriler kastedilmektedir- veya Türk olan hayat kadınlarına da gösterilmesi gerektiğini belirttiler. Ayrıca insanların hayat kadınlarına tepki verirken, fuhuşun içinde yer alan Trabzonlu erkeğin de sorgulanması gerektiğini ve bu işi yapmaktan memnun olmadıklarını düşünmelerini istediklerini dile getirdiler.

Hayat kadınları, Trabzon’a geldikleri andan itibaren geçen süreci şu sözleriyle değerlendirmişlerdir:

“Trabzon’a geldiğim andan itibaren değişen tek şey, dil anlaşmazlığını çözdükçe, birbirimizi tanıdıkça yakın çevremize alışmamız...”(32 yaşında, Rus, üniversite mezunu, 10 yıldır Trabzon’da)

Yakın çevreden kasıt, kaldıkları otelde çalışanlar ve fuhuş sektöründe yer alanlardır. Bu çevrenin dışında yer alan insanlarla iletişime geçmelerini gerektirecek sosyal paylaşımlar sınırlıdır.

“Trabzonlu erkekler bizi hep sevdi, kadınlar ise nefret etti ve bu durum hiç değişmeyecek. Çünkü biz hayat kadınıyız.” (38 yaşında, Rus, üniversite mezunu,12 yıldır Trabzon’da)

Bu ifadeler hayat kadınlarının, göç ettikleri toplumun kadınları tarafından kabul edilmeyeceklerine inandıklarını göstermektedir.

Özetle Trabzon'da yabancı uyruklu kadın olmanın üç görünümü vardır: bavul ticareti yapan, evlenerek yerleşen ve hayat kadını. Bu üç kadının konumlanması farklı olduğu için kente tutunma yolları ve kendilerini anlamlandırma biçimleri farklı olmaktadır.

Bavul ticareti yapan kadın, ülkesiyle Trabzon arasında mekik dokuduğu için kendisini ne Trabzon'la tam anlamıyla bütünleşmiş ne de kendisiyle iletişime geçilmeyen bir yabancı gibi hissetmektedir. Trabzon'a evlenerek yerleşen yabancı uyruklu kadın ise Trabzon'un sosyo-kültürel yapısına uyum sağladığı ve Trabzonluların onları bir 'yenge' olarak kabullendiği sürece kendilerini bir Trabzonlu gibi hissetmekte, kentin sosyal hayatında en çok yer edinen yabancı uyruklu kadın olmaktadır. Hayat kadını ise, kendisini düşman olarak gören ev sahibi Trabzonlunun kapılarını kapatmak istediği yabancı uyruklu kadın konumundadır. Böylece hayat kadını, Trabzon'un sosyal yapısına en çok etki eden fakat sosyal hayatında en az görünen kadın olmaktadır.

SONUÇ

1980'lerden sonra küresel, bölgesel ve ulusal alanlarda yaşanan sosyo-ekonomik olayların etkisiyle uluslararası göç hareketleri değişim sürecine girmiştir. Değişim en çok göçün gerçekleştiriliş biçiminde, göçmenin kimliğinde ve göç ettiği ülkede edindiği toplumsal konumun özelliklerinde belirginleşmiştir. Uluslararası alanda dolaşan-sıklıkla yasal olmayan giriş yollarını deneyen- ve önemli bir kısmını kadınların oluşturduğu göçmenlerin sayısında artış yaşanmıştır ve göçmenler daha çok enformel sektörün içinde yer edinmeye başlamıştır.

Uluslararası göç hareketlerinin değişen biçiminin yaşandığı alanlardan biri Karadeniz Bölgesi'dir. Bölgeye doğru gerçekleşen nüfus hareketlerinin meydana gelmesinde küresel ve bölgesel boyutta yaşanan sosyal ve ekonomik olaylar etkilidir. Küresel ekonominin yeniden yapılanması ve sınır ötesi haberleşme ve ulaştırmanın teknolojik gelişmeler sayesinde kolaylaşması sonucu bütün dünyada mal, sermaye ve nüfus hareketleri hızlanmış ve yoğunlaşmıştır. Bölgesel boyutta yaşanan ise Sovyetler Birliği'nde sosyalist ekonominin çökmesi ve kapitalist piyasa ekonomisine geçiş sonucu işsizliğin ve yoksulluğun artmasıdır. Geçim sıkıntısı yaşayan insanların bir kısmı kendi bölgelerinde kayıt dışı ekonomi içinde yer edinmeye çalışırken bir kısmı başka ülkelere göç etmeyi tercih etmiştir (Yükseker, 2003:34-35).

Post sosyalist ülkelere başka ülkelere göç etmeyi tercih eden insanlar bavul ticareti yoluyla daha iyi yaşam koşullarına ulaşmayı amaçlamışlardır. Post sosyalizm sonrası açığa çıkan ve ülkeler arasında dolaşan bu emeğin büyük çoğunluğunu ise kadınlar oluşturmaktaydı. Döngüsel bir göç hareketi olan bavul ticaretinin temel aktörü olan kadınların uğrak yerlerinden biri coğrafi olarak yakınlığı, tarihsel süreçteki komşuluk ilişkileri ve Doğu Karadeniz'in en gelişmiş şehri olması gibi özelliklerinden dolayı Trabzon olmuştur.

Trabzon'un aldığı bu kadın göçü, kentin sosyo-mekânsal ölçeklerinde, ekonomik ve kültürel yapısında değişimlere yol açmıştır. Bavul turizminin getirdiği canlılığın Trabzon'un tarihinde ticaret merkezi olma özelliğinden dolayı yaşadığı hareketliliğe

dönüş için bir yol alabileceğine inanılıyordu. Ayrıca ekonomik gelişmişlik düzeyi düşük olan kentin kalkınmasına katkı sağlayacağına, iş olanakları yaratabileceğine dair beklentiler vardı.1988 yılında Sarp Sınır kapısının açılmasının ardından geçen ilk 5-6 yıl inanışları haklı çıkarır nitelikteydi. Fakat bavul turistlerinin ekonomik ve sosyal açıdan daha cazip olan İstanbul'u keşfetmeleri-bazı korsan otobüs firmalarının Trabzon'a gelen turistleri kente uğramadan İstanbul' a götürmeleri de etkili olmuştur- ve bavul ticaretinin yerini zamanla resmi ticarete bırakması sonucu Trabzon'un ekonomik yapısında yarattığı olumlu etki azalmıştır.

Bavul turizminin Trabzon'un sosyal yapısında meydana getirdiği değişim ilk olarak kentin kamusal alanında belirmiştir. Kent, sosyal hayatında üretken bir kadın nüfusla tanışmıştır. Bu kadın nüfusun bir kısmının zamanla fuhuşa sürüklenmesi ise bavul turizminin, kentin sosyal yapısında yarattığı değişimi daha derin bir boyuta taşımıştır. Trabzonlu erkeğin hayat kadınıyla münasebeti aile içi ilişkilerde olumsuz durumların yaşanmasına yol açmıştır.

Bavul turistlerine sunulacak hizmetler nedeniyle ve zamanla fuhuş sektörünün belirginleşmesiyle mekânsal yapıda değişimler yaşanmıştır. Dükkânlar, yabancı uyruklu insanların taleplerine cevap verecek şekle(deri giyim mağazası, avize dükkânı gibi) dönüştürülmüştür. Turistler için kafeler, oteller açılmıştır. Mekânsal değişimin en yoğun yaşandığı yer Değirmendere ve özellikle Çömlekçi Mahallesi olmuştur. Çömlekçi Mahallesi, yabancı uyruklu insanların yaşam alanı haline dönüşmüştür. Rus pazarının kurulduğu, turistlere yönelik hizmet alanlarının açıldığı hatta bazı evlerin otellere dönüştürüldüğü bir mahalle haline gelmiştir.

Bavul turizminin, kentin sosyal ve kültürel yapısında yarattığı değişimi yabancı uyruklu kadınların kentteki konumlanma farklılıklarında ve Trabzonluların onları anlamlandırma biçimlerinde görmek mümkündür. Bavul ticareti yapan kadın görünümünün yanına zamanla fahişelik yapan ve Trabzon'a evlenerek yerleşen kadın tipleri eklenmiştir. Dolayısıyla bu süreç, Trabzonluların yabancı kadını algılama biçimlerinde ve kabullenme düzeylerinde farklılıkların yaşanmasına yol açmıştır.

Bavul turizminin sosyo-mekânsal ve ekonomik açıdan en çok etkilediği alan olan Çömlekçi Mahallesi'nin sakinleri ve kentin diğer alanlarında oturan insanlar 'temiz' para kazanma amacıyla şehirlerinde bulunan yabancı uyruklu kadınlara kapılarını sonuna kadar açarken aynı konukseverliği hayat kadınlarına göstermiyor. Fahişelik yapan kadınları, ahlaki çöküşün bir göstergesi olarak görmelerinden dolayı kabullenmiyorlar. Böylece hayat kadınlarının kente tutunabilmeleri zorlaşmakta, sosyal alanları kısıtlanmaktadır. Bavul turistlerinin ve evlenerek Trabzon'a yerleşenlerin ise kente tutunmaları daha kolay olmaktadır. Fakat ailelerin rızası olmadan veya boşanmanın sonucunda gerçekleşen evliliklerde yer alan yabancı kadınların kente uyum sağlama ve Trabzonluların –özellikle yakın çevrenin- onları kabullenebilmesi sürecinde sorun yaşaması muhtemeldir.

Trabzon'un 17 yıl önce bavul ticaretiyle birlikte yaşamaya başladığı uluslararası göç deneyiminin kentteki etkilerinin devam ettiği söylenebilir. Günümüzde bavul turizminin ekonomik getirisinin yok denecek kadar azalmasına karşın sosyal yapıda yarattığı değişimler belirgindir. Trabzon'da farklı konumlanmış yabancı kadın tipleri ve bu konumlanmalara bağlı olarak gelişen sosyal ilişki türleri varlığını hissettirmeye devam etmektedir.

Göçün Trabzon'da yarattığı en önemli sosyal değişim ise, başlangıçta bavul ticaretinin içinde gelişmeye başlayan ve zamanla bir sektör haline dönüşen fuhuştur. Bugün Trabzon' un insan ticaretini önleme konusunda pilot şehir olarak seçilmesi, Çömlekçi Mahallesi'nin bir fuhuş merkezi olarak görülmesi fuhuşun şehirde ne kadar önemli bir olgu olduğunun göstergesidir. Çömlekçi Mahallesi'nde yaşayan kadınların her türlü pislik-fuhuş, cinayet, kaçakçılık vs.- burada olduğu başkalarına bu mahallede oturduklarını söylemeye utandıklarını ifade etmeleri gerçeği yansıtmaktaydı.

Kısacası, kentteki fuhuş sektörünün varlığı ve karmaşık yapısı göçün sosyal etkilerinin devam ettiğini işaret etmektedir ve bu özelliğiyle Trabzon, sosyal bilimlerin inceleme alanlarından biri olmaya devam edecektir. Çünkü bu çalışma olgunun sınırlı bir bölümünü ele almış ve analiz etmeye çalışmıştır. Trabzon'daki fuhuş olgusunun,

insan ticaretiyle bağlantısını ortaya koyabilecek, kent ve kent üzerinden Türkiye'deki etkilerini açığa çıkarabilecek çalışmalara ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA LİSTESİ

Akgür, Zeynep (1997)*Türkiye’de Kırsal Kesimden Kente Göç ve Bölgeler Arası Dengesizlik (1970-1993)*, T.C. Kültür Bakanlığı Eserleri; Ankara

Akpınar, Aylin(2001)“Uluslararası Göç Bağlamında Kimlik Krizleri ve Kimlik Kurgulamaları”, *Toplum Bilim Kültürel Çalışmaları Özel Sayısı* içinde Sayı 14, Bağlam Yayınları; İstanbul

Arı, Kemal(2003)*Büyük Mücadele Türkiye’ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları; İstanbul

Azcan, İbrahim(2005)*Nataşa*, Sempati Yayınları; İstanbul

Berber, Metin “1990’lı Yıllarda Trabzon’da Sosyo-Ekonomik Yapı ve Dış Ticaretteki Gelişme Eğilimleri” www.metinberber.ktu.edu.tr

Çapa, Mesut-Çiçek, Rahmi(2004)*Yirminci Yüzyıl Başlarında Trabzon’da Yaşam*, Serander Yayınları; İstanbul

Çoban, Metin(Basılmamış Tez)*Doğu Karadeniz-Trabzon Alt Dış Ticaret*, (Basılmamış Tez) KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü ; Trabzon

Dedeoğlu, Saniye(2005) “Avrupa’da Göçmen Kadın Emeği ve Sosyal Refah Devleti”, *Tes-İş Dergisi*, Ekim

Erder, Sema(2000)“Uluslararası Göçte Yeni Eğilimler:Türkiye“Göç Alan”Ülke mi?”, *Mübeccel Kıray İçin Yazılar içinde*, Bağlam Yayınları, İstanbul

Erkan,Süleyman(1996)*Kırım ve Kafkasya Göçleri(1878-1908)*,K.T.Ü Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi;Trabzon

Faist, Thomas(2003)*Uluslararası Göç ve Ulus aşırı Toplumsal Alanlar*, Bağlam Yayınları; İstanbul

Gümüş, Adnan(1996) “Göç Din Asimilasyon” II. Ulusal Sosyoloji Kongresi(1996)*Toplum ve Göç Bildirileri*,Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü;Ankar

Güven, Sami(1977)*Dış Göç ve İşçi Yatırım Ortakları*,Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Doğan Basımevi;Ankara

Halaçoğlu, Ahmet(1994)*Balkan Harbi Sırasında Rumeli’den Türk Göçleri(1912-1913)*, T.T.K. Basımevi;Ankara

İçduygu, Ahmet-Sirkeci, İbrahim(1998) “Cumhuriyet Dönemi Türkiyesi’nde Göç Hareketleri”,*75 Yılda Türkiye içinde*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul

Kalaycıoğlu, Nevzat (1992) *Sovyet Turistlerinin Trabzon’da Sınır ve Kıyı Ticaretinin Doğu Karadeniz’de Meydana Getirdiği Ticari Hacim*, (Basılmamış Tez) K.T.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü ; Trabzon

Kaşka, Selmin(2005)Ev içi Hizmetlerin Küreselleşmesi ve Türkiye’deki Göçmenler; Tes-İş Dergisi, Ekim

Kaya, Ayhan_Özdoğan, Günay(2003)*Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar: Göç, Yurttaşlık, İnsan Hakları, Toplumsal Cinsiyet, Küresel Adalet ve Güvenlik; Bağlam Yayınları*; İstanbul

Purkis, Semra(2006)Modern Köleler:Göçmenler,*Eğitim Bilim Toplum* içinde

Purkis, Semra(2006) “Çevre ve Yarı Çevre Ülkelerde Enformelleşme ve Marjinalleşme Süreçleri”, *İktisat Dergisi*

Purkis,Semra(2006)”Merkez Ülkelerde Ekonomide Enformelleşme ve Göçmen İşgücü” *İktisat Dergisi*

Somersan, Semra(2004)*Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk*,İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul

Şahin, Zeynep(2004)*Türkiye'ye Yönelik Dış Göçteki Değişim ve Süreklilik*
www.stradigma.com

Tatlıldil, Ercan(1989)*Kentleşme ve Gecekondu*, Ege Üniversitesi Basımevi;İzmir

Toplum Bilim Sayı: 17(2003) *Göç Sosyolojisi Özel Sayısı*, Bağlam Yayınları;
İstanbul

Trabzon Ticaret.1992 “*İşte Bavul Turizminin Anatomisi*”Ağustos,s.4-5

Trabzon Ticaret.1992 “*Heyecanlanmaya Gerek Yok*”Haziran,s.3

Trabzon Ticaret.2000 “*Sarp Raporu*”Ağustos,s.6

Türkiye’de İçgöç Konferansı(1997)Tarih Vakfı Yayınları;İstanbul

Unat, Nermin (2002) *Bitmeyen Göç ve Konuk İşçilikten Ulus_ötesiYurttaşlığa*,
İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları; İstanbul

Yazıcı, Mustafa(2005)Trabzon Dış Ticaret Tarihi,T.C. MüsteşarlığıDoğu Karadeniz
İhracatçılar Birliği Genel Sekreterliği Yayın No:2

Yenal,Deniz(1999)*İnformel Ekonominin Uluslararasılaşması:Bavul Ticareti ve
Laleli Örneği*,Defter sayı35 içinde,Metis Yayınları; İstanbul

Yükseker, Deniz (2003) *Laleli-Moskova Mekiği / Kayıt Dışı Ticaret ve Cinsiyet
İlişkileri*, İletişim Yayınları; İstanbul

www.countertrafficking.org